

**MUSTAFA KUTLU’NUN KANAAT EKONOMİSİ KAVRAMININ
HİKÂYELERİNDE İNCELENMESİ**

Gökhan Gezer

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT

Uşak

Şubat, 2021

**MUSTAFA KUTLU'NUN KANAAT EKONOMİSİ KAVRAMININ
HİKÂYELERİNDE İNCELENMESİ**

Gökhan Gezer

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT

Uşak

Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Şubat, 202

ÖZET

MUSTAFA KUTLU’NUN KANAAT EKONOMİSİ KAVRAMININ HİKÂYELERİNDE İNCELENMESİ

Gökhan Gezer

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şubat 2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali Pulat

Bu çalışmada Mustafa Kutlu’nun hikâyeleri iktisat biliminin kavramları bağlamında incelenmiştir. Mustafa Kutlu’nun hikâyeleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmalardan hiç biri söz konusu hikâyeleri iktisadi kavramlar çerçevesinde bir analize tabi tutmamıştır. Mustafa Kutlu’nun kapitalist iktisada eleştirisini anlamak için hikâyeleri bu kavramlar bağlamında inceledik.

Tezin giriş bölümünde bu konuyu seçme sebeplerimiz, çalışmamızın kapsamı, amaçları ve usulümüz hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde iktisadın bağımsız bir bilim haline geldiği 18. yüzyıla kadar, felsefe ve bilimde yaşanan zihniyet dönüşümü tarihsel ve teorik bağlamda açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre Antik Çağ ve Modern Çağ’daki bilim ve felsefede yaşanan zihniyet dönüşümlerine sebep olan düşünürler ve onların eserleri serimlenmiştir. Bu dönüşümler sırasında yaşanan sosyal, politik ve tarihi olaylar anlatılmıştır. Ayrıca Mustafa Kutlu’nun kapitalizme alternatif olarak öne sürdüğü kanaat kavramı ve bu kavramın kaynağı olarak bizim önerdiğimiz Yalçın Koç’un Anadolu mayası kavramları açıklanmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde iktisadın bağımsız bir bilim haline geliş sürecinde gerçekleşen sosyal ve siyasi olaylar anlatılmıştır. Kapitalizmin doğuşu ve ekonomi biliminin kapitalizmi ele alışı dönemin iktisatçı mütefekkirlerin fikirleri bağlamında tarihsel ve teorik olarak açıklanmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise inceleme materyallerimiz olan hikâyeler tanıtılarak her bir hikâyeye kapitalist-iktisattan doğan kavramlar bağlamında değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise Mustafa Kutlu'nun hikâyelerindeki bazı kahramanların kapitalist ekonomiyi bazılarının ise kanaat ekonomisini temsil ettiği gösterilmeye çalışılmıştır. Söz konusu idealinin teorik zemininin anlaşılması bu kahramanların temsil ettiği ahlaki değerın kaynağına yönelmekle mümkün olduğu görölmektedir. Anadolu Mayası kavramının kaynağı ve kanaat ahlakının kaynağı özdeşdir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kutlu, Kanaat Ekonomisi, Kapitalizm, Ekonomi, Anadolu Mayası

ABSTRACT

ANALYZİNG MUSTAFA KUTLU’S CONSEPT OF KANAAT ECONOMY İN HİS STORİES

Gökhan Gezer

Turkish Language and Literature

Department Usak University Graduate Education Institute, February 2021

Advisor: Dr. Lecturer Ali PULAT

In this study, Mustafa Kutlu's stories have been examined in the context of the concepts of economics. Many studies have been done on the stories of Mustafa Kutlu. However, none of these studies analyzed these stories within the framework of economic concepts. In order to understand Mustafa Kutlu's criticism of capitalist economics, we analyzed the stories in the context of these concepts

In the introduction part of the thesis, the information about the reasons for choosing this subject, the scope of our study, its aims and method are given.

In the first part of our study, the mentality transformation that took place in philosophy and science until the 18th century when economics became an independent science has been tried to be explained in a historical and theoretical context. As a result of this, the thinkers who caused the mentality transformations in science and philosophy in the Ancient and Modern Age and their works have been presented. Social, political and historical events experienced during these transformations have been described. In addition, the concept of kanaat put forward by Mustafa Kutlu as an alternative to capitalism and the concepts of Anadolu Mayası by Yalçın Koç, which we propose as the source of this concept, are explained.

In the second part of our study, the social and political events that took place in the process of economics becoming an independent science are explained. The birth of capitalism and economics' approach to capitalism have been explained historically and theoretically within the context of the ideas of the economist thinkers of the period.

In the third part of our study, the stories, which are our studying materials, are introduced and each story is examined in the context of the concepts arising from capitalist-economics.

In the conclusion part, it has been tried to show that some of the heroes in Mustafa Kutlu's stories represent the capitalist economy and some represent the kanaat economy. It is seen that understanding the theoretical grounds of this ideal is possible by turning to the source of the moral value represented by these heroes. The source of the concept of Anatolian Maya and the source of the moral of kanaat are identical.

Keywords: Mustafa Kutlu, the economy of Kanaat, capitalism, economy, Anatolian Maya

ÖNSÖZ

Mustafa Kutlu, sanat hayatının başından itibaren sanatının istikametini, en güzel ifadesini tasavvufta bulan bir hakikat telakkisinden hareketle, insanın evrenle uyumunu anlatmak olarak belirlemiştir. Kutlu, bu uyumu bir toplum ideali olarak da düşünceleştirir. Bu düşünce, ilk sanat hayatına başladığı *Hareket* dergisinin düşünce mimarı olan Nurettin Topçu'nun da ideali olan *Ahlak Nizamı*'nın tesisidir. Mustafa Kutlu, *Ahlak Nizamı*'nın ardışık olarak beş evrenin tamamlanmasıyla kurulacağına inanmaktadır. O beş evre ise ahlak, hakimiyet, meşveret, iktisat ve adalettir. Kanaat ekonomisi bu düzenin iktisadi vechesini oluşturmaktadır. Kanaat ekonomisi ideali günümüz dünyasında geçerli olan kapitalist iktisata alternatif sistemdir.

Çalışmamızın amacı bu iktisadi anlayışın Mustafa Kutlu'nun hikâyelerindeki bazı kahramanlara mündemiç değerler üzerinden somutlaştırıldığını göstermektir. Söz konusu değerlerin zemininde Türk tasavvuf düşüncesi vardır. Bu anlamda Türk kimliğinin zemininde tasavvuf düşüncesi olduğunu savunan Yalçın Koç'un yine Türk musikisinden hareketle inşa ettiği gayri nisbetli theologiasının kanaat ekonomisinin teorik zemini olabileceğini göstermeye çalıştık. Bunun için ilk bölümde mevcut iktisat teorisinin zemininde yer alan felsefede yaşanan zihniyet değişimini Batı felsefesi bağlamında inceledik. Yalçın Koç'un nazariyatını tanıttık ve kanaat kavramının tasavvufla bağlantısını Mustafa Kutlu'nun beyanlarından hareketle kurduk.

İkinci bölümde kapitalist iktisadın tarihçesinden bahsetmek suretiyle dünya ölçeğinde kapitalizmin doğduğu topluluklar başta olmak üzere insana verdiği zararı göstermeye çalıştık. Dünyamızı etkisi altına alan iklim felaketleri, bölgesel huzursuzluklar, son üç yüzyıldaki siyasi ve sosyal krizlerin nedeni kapitalizmdir. Bu anlamda kapitalizm tedavi edilemez bir hastalıktır.

Üçüncü bölümde ilk olarak Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliğini tanıttık. Mustafa Kutlu'nun insanlığın ortak sorunlarına bigane kalmayan ve içinde yaşadığı toplumun değerlerini zemin alan bir çözüm arayışını eserlerinin merkezine koyan bir sanat anlayışını benimsediğini gördük. Bunu somutlamak adına incelemeyi planladığımız hikâyeleri, hikâyeler bağlamında taradığımız literatürel bulguları da içerecek biçimde serimledik. Kapitalist iktisattan doğan kavramları tanımlayarak söz konusu

kavramları Kutlu'nun seçtiğimiz hikâyelerinde yer alışları bakımından değerlendirdik.

Sonuç bölümünde Batı zihniyetinden doğan iktisadın zihniyeti ile tasavvuf düşüncesinden doğan kanaat iktisadının zihniyet farkını gösterdik.

Çalışma boyunca yardımlarını ve rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Pulat'a ve Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Bardakçı'ya teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca bana maddi manevi destek sağlayan, benimle birlikte her türlü zorluğa katlanan sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

B. Baskı

C. Cilt

Çev. Çeviren

s. Sayfa

Y. A. S. Yokuşa Akan Sular

Y. İ. Yoksulluk İçimizde

Y. T. Y. S. Ya Tahammül Ya Sefer

B. B. Bu Böyledir

S. Sır

U. H. Uzun Hikâye

B. Ö. Beyhude Ömrüm

M. K. Mavi Kuş

T. Ö. Tufandan Önce

R. P. Rüzgarlı Pazar

C. Chef

K. A. Kapıları Açmak

H. B. Huzursuz Bacak

T. S. B. Ö. H. Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı

A. Y. Anadolu Yakası

S. B. Ö. T. Sıradışı Bir Ödül Töreni

N. Nur

H. G. Hesap Günü

İ. Ö. İyiler Ölmez

T. K. S. Tarla Kuşunun Sesi

S. B. Sevincini Bulmak

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
ÖZGEÇMİŞ.....	x
GİRİŞ	1
TEZİN AMACI.....	1
TEZİN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI.....	1
TEZİN YÖNTEMİ	1
1. İKTİSAT FELSEFE İLİŞKİSİ VE KANAAT EKONOMİSİ TEORİSİNİN ZEMİNİ.....	2
1.1. Felsefe/Bilimde Metafiziğin Elenmesi ve İktisada Etkisi.....	2
1.1.1. Antik Çağda Bilimlerin Tasnifi	2
1.1.2. Aydınlanma Felsefesinin Bilim Anlayışı ve Metafiziğin Elenmesi.....	4
1.2. Yalçın Koç'un Anadolu Mayası ve Kanaat (Ekonomisi).....	9
1.2.1. Anadolu Mayasının Nazari Musiki ve Suret Nazariyatı Bağlamında İncelenmesi	9
1.2.2. Kanaat (Ekonomisi)	15
2. KAPİTALİST / İKTİSAT NEDİR?	17
2.1. TANIM.....	17
2.2. KAPİTAL(İST) İKTİSAT ÖNCESİ DÖNEMLER.....	18
2.2.1. Merkantalizm	18
2.2.2. Fizyokrasi.....	21
2.3. KAPİTALİZMİN DOĞUŞU (1750-1850).....	22
2.3.1. Sanayi Devrimi.....	23
2.3.2. Fransız Devrimi.....	25
2.4. KAPİTALİZMİN BİRİNCİ YÜZYILINDA KAPİTALİZMİN İDEOLOGLARI	26
2.4.1. Adam Smith.....	26
2.4.2. David Ricardo.....	32
2.4.3. Jean Baptiste Say	33
2.4.4. Thomas Robert Malthus.....	34

2.4.5.	Jeremy Bentham	34
2.4.6.	John Stuart Mill	35
2.5.	DÜNYA KAPİTALİZMİ VE NEO KLASİK İKTİSAT(1850-1914)	36
2.5.1.	Neoklasik İktisat.....	37
2.5.2.	1914-2020 Arası Kapitalizmin Tarihi.....	39
3.	MUSTAFA KUTLU'NUN HİKAYECİLİĞİ; İKTİSADİ KAVRAMLAR VE HİKAYELERİN KAVRAMLAR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	42
3. 1	Mustafa Kutlu'nun Hikâyeciliği.....	42
3.2.	İktisadi kavramların Kapitalizmdeki Muhtevaları ve Hikâyeler Bağlamında İncelenmesi	45
3.2.1.	Mülkiyet.....	46
3. 2. 2.	Emek.....	82
3. 2. 3.	Rant	90
3. 2. 4.	Sermaye.....	91
3. 2. 5.	Kâr.....	97
3. 2. 6.	Faiz	100
3. 2. 7.	Piyasa ve Fiyat.....	101
3. 2. 8.	Girişim	108
SONUÇ		113
TABLolar		121
KAYNAKÇA		125
İncelenen Eserler		125
Kitap		127
Makale		129
Tez		131

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Gökhan Gezer

Doğum Yeri ve Tarihi:

Lisans Öğretimi: Kırıkkale Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

İletişim

e-posta adresi:

GİRİŞ

TEZİN AMACI

Bu çalışmanın amacı Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde kapitalizmin alternatifi olarak öne sürdüğü Kanaat Ekonomisi kavramının temel ilkelerini hikâyelerinden hareketle belirlemek, bu ilkelerin düşünsel kaynağından hareketle teorik bir başlangıç önermektir. Mustafa Kutlu'nun hikâyeleri üzerine yapılan çalışmalarda iktisat ve iktisat kavramları alt başlık olarak yer almıştır. Ayrıca bu çalışmalarda ele alınan iktisadi kavramlar Mustafa Kutlu'nun ahlak anlayışı bağlamında ele alınmıştır. Mustafa Kutlu'nun hikâyelerini müstakil olarak Kanaat Ekonomisi kavramı bağlamında ele alan bir çalışma yoktur.

TEZİN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Mustafa Kutlu'nun toplam 29 hikâye kitabı yayımlanmıştır. Bu hikâyelerden, konuları bakımından iktisat kavramları çerçevesinde incelenmeye elverişli olduğunu düşündüğümüz 21 hikâyesi incelenmiştir. Bu hikâyeler müstakil bir konuyu ele almaları ve kahramanların ait olduğu sosyal sınıfların iktisadi kavramlar çerçevesinde incelenmesine müsait oluşları bakımından tercih edilmiştir. Kanaat ekonomisi kavramı tarımsal üretimi merkeze alan bir anlayıştır. Ancak kapitalizm ve ondan üretilen kavramlar sanayi toplumunu temel almaktadır. Bu çelişkiyi aşmak adına kavramların altında yatan zihniyetler de analiz edilmiştir.

TEZİN YÖNTEMİ

Çalışmamız Mustafa Kutlu'nun eserlerini kapitalizm eleştirisi bağlamında ele almıştır. Bunun için Mustafa Kutlu'nun kapitalizme yönelttiği eleştiriler bağlamında deneme ve hikâye türünde eserleri ve eserleri konu alan akademik çalışmalar ve kaynaklar incelenmiştir.

İktisat biliminin tarihsel süreçte geçirdiği değişimler, bunların felsefi gerekçeleri incelenerek betimsel ve analitik olarak sunulmuştur.

1. İKTİSAT FELSEFE İLİŞKİSİ VE KANAAT EKONOMİSİ TEORİSİNİN ZEMİNİ

GİRİŞ

Bu bölüm iki kısım halinde düzenlenmiştir. İlk kısımda felsefe/bilimde metafiziğin elenmesi süreci incelenecektir. İkinci bölümde ise “kanaat” kavramının tasavvufi telmihinden hareketle tasavvuf mayasında tesis edilen Türk kimliğini anlatan Anadolu mayasının izini taşıyan Türk musikisi zemininde inşa edilen suret nazariyatı ile irtibatı incelenecektir.

1.1. Felsefe/Bilimde Metafiziğin Elenmesi ve İktisada Etkisi

Bilimlerin birbirlerini etkiledikleri, kavram verdikleri hatta birbirlerine kaynaklık ettikleri vakıadır. (Kapitalist) iktisadın felsefeden ayrılarak müstakil bir bilim haline gelme sürecinde iktisatçılar, fikirlerini fizik bilimine dayandırmıştır. Bu anlamda ekonomi politik olarak adlandırılan dönemde (1776-1850) Newton fiziği etkili olurken marjinalistler ya da neoklasikler olarak tesmiye edilen dönemde etkili olan fizik anlayışı fiziğin Darwin’i olmak isteyen Boltmazz’nın termodinamik anlayışından etkilenmiştir (Öğüt, 2017: 70). Bu durumu, sadece adı geçen iktisatçıların matematikçi, mühendis ya da fizikçi olmaları ile açıklamak yeterli değildir. Asıl fikir, fiziğin (bilimin) yasalarının bedihî olduğundan hareketle iktisadın ilkelerinin bu yasalardan doğması gerektiğine duyulan aydınlanmacı inançtır. Fiziğin bu mertebeye nasıl ulaştığını anlamak için bilimlerin tasnifinin tarihinden ve metafiziğin nasıl elendiğinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

1.1.1. Antik Çağda Bilimlerin Tasnifi

Bilimlerin tasnifinin ilk örneğini sistem filozoflarından Platon’da görüyoruz. Ahmet Cevizci’ye göre Platon matematik, geometri ve bilimlerin tacı olan diyalektiği insanı idealara yaklaştırdığı için önemli bulur. Ampirik olan fizik, biyoloji ve kozmoloji gibi bilimleri ise tikellerin tecrübeye dayalı malumatını verdiğinden ikincil derecede bilimlerdir. Burada ikincil ibaresi bilimin değerinden ziyade anlaşılması bakımından birincilerin ilkeleriyle temellenebildiklerini anlatmaktadır. Bu anlamda doğanın matematikle anlaşılabilceği fikri Platon’la başlamıştır (Cevizci, 2014: 118).

Ancak Einstein'ın ifadesiyle matematik kesin olduğunda gerçeği yansıtmaz, gerçeği yansıttığında kesin değildir.

Yalçın Koç, Anadolu Mayası adlı eserinde Platon'un Musa peygamberin kelim ilmini söylem düzeyinde alıp kendi nazariyatına uyguladığını belirtmektedir (Koç, 2011: 175). Yalçın Koç, kelim-söylem ilişkisini kalp-gerçek banknot metaforu ile açıklar. Buna göre darphanede basılan kağıt banknot hukuki bağlamda dayanağa sahiptir, ancak henüz piyasada iktisadi değeri haiz olmadığından kalp paradır. Bu anlamda kalp parayı sahte olarak niteleyemeyiz (Koç, 2011: 183). Her ne kadar Platon'un kendisi mektuplarında bilgelik yolunun insana felsefe ile açılmasının mümkün olmadığını belirtse de nazariyatında insanı mağaradan çıkarmaya çalışmaktadır.¹

¹ Attikeli Eflatun'a mahsus fikriyat, Musa peygamberin kelim ilmine malumat itibariyle bağlıdır. Bağlantı, söylem bakımından iki bileşenden oluşur. Esas olarak doğuş, nefsin kurtuluşu ve bu hikâyenin sözle anlatımı. Eflatun kelim ilmine dair malumatı Attike mutho-graphiası ve etno-graphiasına ait olan sahneye uyarlar. Eflatun'un fikriyatı itibariyle topos (yer), logos (söz) ve psukhe (nefs) birbirine bağlıdır. Logos'un topos'u psukhedir. Eflatun'a göre ilmin yeri de psukhedir. Logos'un tasnifi Batı fikriyatı için önemlidir. Mesela algılara bağlı düşünceye mahsus olan logos, algılananı tesis eden sözdür. Sophia'(bilge)ya mahsus logos, derin düşünceye tabi olan idrak'ı tesis eden sözdür. Sophos, sophia'ya aittir. Sophos, tekhne (ustalık) ile philo-sophia (felsefe) yolundakine logos duyurur. Sophos'un duyurduğu logos, duyanda psukogogia oluşturan yani psukhede dönüş temin eden kuvvettir. Eflatun fikriyatı itibariyle onoma (kelime) logostur. Musa peygamberin kelim ilmi itibariyle isim, ismi yaratana bağlıdır.

Eflatun'a göre onoma yani isim logostaki en küçük kısımdır. Onomotourges yani isim tesis eden, aslında burada demirgous'tur; yani şeyleri tesis eden faildir. Şu şekilde yapar demirgous:

- 1- Pragmanın yani isim verilecek şeyin doğasına bakar.
- 2- Bu doğaya uygun sesleri bakış yoluyla bulur.
- 3- Bulduğu bu sesleri, isimlendirilen şeye mahsus doğasının görüşü itibariyle, grammata'ya yani harflere ve sullabas'a yani hecelere yerleştirir ve ismi, isimlendirilen şeyle birleştirir.

Eflatun'un fikri itibariyle isim grapho yoluyla psukhe'ye tab olunur. Grapho'nun kelime anlamı kakmaktır. Sedefin tahtaya kakılması gibi. Mesela ses duyusu yoluyla psukhe'ye kakılır ve isme mahsus tab oluşur. Eflatun'un fikriyatı bakımından isim tesis edilişinde kullanılan gramma yani harf bizatihi logos değildir. Ses de logos değildir. Eflatun'un söyleminde öznenin tesis ettiği ismin topos'u sestir. Sesin yeri ise harftir. Eflatun psukhe'ye tab olunan ses cihetinden logostan empsukos logos olarak söz eder. Yani nefslendirilmiş logos. Eflatun'un fikriyatı itibariyle ismin hayat vasfını kazanması isme mahsus yere, psukhe'ye tab olunmasına bağlıdır. Musa peygamberin kelim ilmi cihetinden, kelim hayat vasfı inilene yani mahalle bağlı değildir. Hayat vasfı hem nefse mahsustur, hem de bizzat sese ve bizzat harfe ; hem sesteki kelama hem harfteki kelama. Sözdeki ismin hayat vasfı yer'e bağlıdır; yani öznenin tesis ettiği onoma psukhe'ye tab olunarak hayat vasfını kazanır.

Attike'li Eflatun'un Musa peygambere olan bağında öze dair fark budur. İnen kelim ; tesis edilen söz.

Bizzat kendisi itibariyle logos Attike'li Eflatun'un fikriyatı bakımından hayat vasfını haiz değildir. Bizzat kendisi itibariyle hayat vasfını haiz olmayan sesteki kelim olamaz. Eflatunun Attike sahnesinde tesis ettiği logos sadece söz'dür. Eflatunun söylemi söz ve düşünce dairesine mahsus malumdur. Eflatun fikriyatı itibariyle sözün nefslendirilmesi, sözün psukhe vasıtasıyla çerçevenmesinden ibarettir.

Ahmet Cevizci'nin ifadesiyle yönelimleri farklı olsa da Aristoteles de bilimleri nazari, bedii ve ameli olarak üçe ayırır. Nazari bilimler matematik, fizik ve metafizik; ameli bilimler ise siyaset, ahlak ve iktisattır. Bedii bilimler şiir, mimari ve mühendisliktir. Aristoteles insana dair olan en temel belirlenimin onun hakikate duyduğu ulaşma arzusu olduğu inancındadır. Başka bir deyişle, Aristoteles için, aklın biri ameli, diğeri nazari olmak üzere, iki vechesi olup, bunlardan her ikisi de önemli olmakla birlikte, insanı insan yapan, hatta onu Theos'a yaklaştıran şeyin kuramsal aklın etkinliği olduğunu düşünmektedir (Cevizci, 2009: 208). Bu yüzden nazari bilimlerde yetkinleşmiş bireyin ameli bilimlerde erdemli kararlar vereceğini düşünmektedir. Platon'un söylem okuyarak bilgeliğe erişen filozofu Aristoteles'tir. Aristoteles, Platon'a ait kavramları, empirik zemine tatbik eden ve bugün bilindiği manasıyla felsefeyi başlatan bir düşünürdür. Platon'un kozmogonia fikrini kozmologia ve biologia'ya, eksodus'u ise ethikeye tahvil eder (Koç, 2008: 107).

Aristoteles'in bilim tasnifi ve bilimlerin konuları hakkındaki fikirleri İslam filozoflarını etkilemiş ve ortaçağ kilise düşüncesini şekillendirmiştir. Onun metafiziğinin açıklayamadığı noktaları açıklama gayretindeki kilise sayesinde yeni bir fikir doğmuştur: Aydınlanma.

1.1.2. Aydınlanma Felsefesinin Bilim Anlayışı ve Metafiziğin Elenmesi

1.1.2.1. Rönesans Fikriyatı

Miladi olarak 1400-1600 yıllarını kapsayan dönemdeki felsefi döneme verilen isim olarak Rönesans aydınlanmanın da öncül devresidir. Ortaçağın bilgi birikiminin bir değillemesi olduğu kadar özgün nitelikleri de haizdir. Ortaçağın Aristoteles ve Platon anlayışını değiştirmekle birlikte yeni bir bilim yapma usûlü de geliştirmiştir.

Kısaca değinecek olursak Aristoteles'in bilim anlayışı genel manada varlığın gözlemine dayanır. O'na göre bir şeyi bilmek demek onun maddesini, suretini, failini ve gayesini bilmektir. Gaye ile kastedilen meşe palamudunun nihayetinde meşe ağacı olmasıdır. Tabiat ve âlem, maddenin suret yoluyla gayesine ulaşmasından ibarettir. Bilim de ilgisini gayeyi mümkün kılan ilişkileri ve halleri araştırmak üzerinde

Attike'li Eflatun nefse bağlı olan hafızayı sözdeki isim vasıtasıyla açılır kılmaya uğraşmaktadır. O'na göre varlığın anlatılması muthos vasıtasıyla mümkündür. Yani nefsin bedene ulaşmadan önceki halini tanımaya yarayacak bir fikir geliştirmek derdindedir. (Yalçın Koç, *Anadolu Mayası*, 3. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat, 2011, 207-253).

yoğunlaştırır. Çünkü var olanlardan hareketle asıl var olana geçilebilir. Bunun için kapsamca dar olan bireyden tür ve cinse uzanılır. Teoman Duralı'nın Aristo incelemesinde Aristo'ya atfen belirttiği üzere biçimde andırışanlar türlerdir. Türlerden de cinsler oluşur. Aristoteles türü birey için nihai sınır görür ve ona dünya ötesi bir varlık kaynağı izafe etmez. Birey türe göre daha somut dünya varlığıdır. Türse tümevarım soyutlama ile akıl yürütülerek çıkarımlanır. Aristoteles'in metafiziğinin kendisinden hareket ettiği cüz yahut birey duyumlanır yahut somut birimdir (Duralı, 2017: 84).

Aristoteles somuttan teşekkül bir dünya tasavvuruna göre şekillenmiş bir evren inşa eder. Buna göre Aristoteles, evreni birbirine tesir eden iç içe halkalar halinde tasavvur eder. Bu halkalar değişime tabi olanlar ve olmayanlar olmak bakımından ay altı ve ay üstü âlemler olarak ikiye ayrılır. Ay altı âlemde arzı da içeren değişime ve bozunuma uğrayan âlem (canlı ve cansız varlıklar ve bileşerek bunların suret bulmalarını sağlayan dört unsur); ay üstü âlemde ay altı âlemi harekete geçiren esir maddesi bulunur. En dış halkada ise bütün bu halkaları hareket ettiren ilk hareket ettirici bulunur. Görüldüğü gibi Aristoteles evreni her biri diğerinin sınırlarını belirleyen kapalı bir evrendir.

Ahmet Cevizci'ye göre Aristoteles'in kapalı evrenini açmaya gayret eden Rönesans dönemi doğa filozofları bilimde yeni bir çığır açmıştır. Başta Kuza'lı Kardinal Nikolaus Aristoteles'in evreninin sınırlarını açarak evreni Tanrı'nın doğrudan etkisine maruz bırakır. Onunla birlikte ay altı âlem ve ay üstü âlem sınırları son bulur. Bütün evrende tek bir yasa hâkimdir. Ayrıca Aristoteles'in maddesi artık Tanrı'nın kendisidir. O'na göre Tanrı daralmak yoluyla âlemde zahir olur. İlk daralma evren olduğundan evren sınırsızdır. Evrende bu anlamda bir merkez yoktur. Herhangi bir gök cismine imtiyaz verilmez (Cevizci, 2009: 393).

Ahmet Cevizci'nin felsefe tarihi adlı çalışmasında belirttiği üzere ortaçağın bilim geleneğine yapılan itiraz bununla sınırlı kalmaz. On beşinci yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan ve giderek artan kontrollü deney bilimsel bir yöntem olarak giderek revaç bulmuştur. Bu yöntemde duyularla kavradığımız deney, yani ölçülüp tasarlanmış kontrollü deney araştırmanın biricik temeli haline gelir; bundan sonra düşünce doğayı ölçüye dayanan gözlemler ve deneyler yaparak, olgular arasında bağlantılar kurarak kavrar ve böylelikle insanı saf tecrübe malumatında kalmaktan

azat ederek gerçek bilime yöneltir (Cevizci, 2009: 407). Taylan Altuğ'a göre bu yöntemin en önemli temsilcisi Galileo'dur. O'nun amacı doğayı matematiksel bir dille ifade edebilmektir. Bu anlamda Galileo gerçekliğin nasıl ölçülebilir kılınacağını temele alan bir bilim anlayışını savunmuştur (Altuğ, 2006: 8).

Kontrollü deney ile açıklanmaya çalışılan olgu aslında bir öngörüye dayanır. Bu öngörüye hipotez adı verilir. Hipotezi etkin biçimde kullanan bir başka doğa filozofu Kopernik'tir. Hipotezinde güneş merkezli evren anlayışını geliştirmiş ve modern astronominin kurucusu olmuştur.

Ancak bir hipotezi sezdiren, onun kontrollü bir deneyle ispatlanabileceğine dair umut ışığı doğuran matematiktir. Somut bir örnekleyecek olursak Neptün gezegen olarak keşfini matematiğe borçludur.

1.1.2.2. (Philosophia Naturalis Principia Mathematica / Tabiat Felsefesinin Matematik Prensipleri)

Başlıkta ismi verilen eser 1687 yılında İsaac Newton tarafından yazılmıştır. Adından anlaşılacağı üzere kendinden önceki fiziğin özeti ve kendinden sonraki felsefenin başlatıcısıdır. İbrahim Sezgül'ün belirttiği gibi Newton mekanist dünya anlayışının tam bir formülasyonunu gerçekleştirmiş ve böylelikle Kopernik ile Kepler, Galilei ve Descartes'ın çalışmalarının büyük bir sentezini yapmaya muvaffak olmuştur (Sezgül, 2007: 86-87).

Mehmet Murat Sezer'in ifadesiyle Newton'a göre nesnelerin doğası, duyular üzerindeki etkilerine göre değil de birbirleri üzerindeki etkilerine bakılarak çok daha güvenli ve çok daha doğal çıkarsanır. Bunun için yapılması gereken şunlardır: veri toplamak, bir hipotez oluşturmak, tecrübe etmek, hipotezi onaylamak ya da reddetmek (Sezer, 2018: 26). Yine İbrahim Sezgül'e göre Newton evrenin nasıl işlediğine dair mükemmel bir model kurmuş, ama kozmogoni hakkında ise şu kabulü varsaymıştır: Newton'a göre Tanrı, zamanın başlangıcında maddesel parçacıkları, aralarında etki eden kuvvetleri ve hareketin temel yasalarını yaratmıştır. Böylece evren, bir bütün olarak harekete geçmiş ve o andan itibaren, değişmez yasaların idare ettiği bir makine gibi hareket etmeye devam etmiştir (Sezgül, 2007: 99). Ancak, Yalçın Koç'un Determinizm ve Mekân adlı çalışmasında belirttiği üzere bu evren tasavvuru Alfred North Whitehead'ça tenkit edilir. A. N. Whitehead, Newton

kozmojisinin tabiatında bir çelişki bulunduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu kozmoloji mekânın işgal edilmesi için tek bir imkâna izin vermektedir: “Buna göre bir madde parçası, bu süresiz anda, bu alanı işgal etmektedir. Mekândaki bu yer tutma, diğer bir an, herhangi başka bir madde parçası veya mekânın diğer bir bölgesine atıfta bulunmaksızın son gerçek olgu olarak kabul edilmiştir. Whitehead’e göre, eğer Newton doktrinini kabul edersek, Newton fiziğinin temel kavramları olan hız ve momentum kavramları anlamsızlaşacaktır. Hız ve momentum kavramlarının seçilmiş herhangi bir anda, şeylerin diğer yerler ve zamanlardaki durumlarının da, mekânın maddesel bakımdan tutulmasının (işgal edilmesinin) temel karakteristiği olarak kabul edilmesini gerektirirken Newton’un görüşleri, işgal etme bağıntısının bu şekilde değerlendirilmesine izin vermez. Bu nedenle, Whitehead, Newton’un kozmoloji tasavvurunun tabiatı bakımından tutarsız olduğunu ileri sürer (Koç, 1984: 8-9).

Özetle Taylan Altuğ’un belirttiği gibi özel bilme alanları için geliştirilen özel yöntemler sayesinde doğa, bilimlere açılmakta ve felsefe biricik gerçeklik bilimi olma özelliğini yitirmektedir. Aydınlanmanın rasyonalist anlayışının bilimi kesin yasalara dayalı olarak kurma iddiası ve empirisizmin düşüncenin biricik yasal nesnesinin verilmiş olan ve deney olduğunu savunarak gerçekliği bilmede felsefeye söz hakkı tanımama eğilimi, felsefenin kendisi hakkında metafizik temelinde ciddi bir öz eleştiri yapma mecburiyetinde bırakmıştır (Altuğ, 2006: 8). Bu özeleştiriyi sistemli olarak başlatan aydınlanmanın en büyük filozoflarından İmmanuel Kant’tır.

Tekraren belirtirsek metafizik Kant’ın ifadesiyle aklın kendini cevaplamaktan alıkoyamadığı ama cevaplamaya çalıştıkça onu yanılsamaya mahkum eden sorulardan ibarettir. Bu soruların toptan bir çerçevede soru içinde sunabileceğimiz tümce şu olabilir: Var olmak bakımından varlık nedir? Ömer Türker’e göre bu soru üzerinde düşünmeye öncelikle varlığın dışta oluşunu ve dışın varlığa zarf oluşunu önceleyen bir bilgi kabul edilerek başlanmak durumundadır (Türker, 2019: 20). Taylan Altuğ’a göre metafizik Aristoteles’in ifadesiyle bütün mümkün tecrübelerin ötesindeki varlık hakkında malumat verme iddiasındaki ifadeler; cosmosa dair en temel ilkeleri araştırma gayreti; oluş ve bozuluşa tabi olan her varlığın ilk nedenlerini araştıran kaynak sorularıdır (Taylan, 2006: 5). Ahmet Ayhan Çitil’in belirttiği gibi Kant’a göre akıl bu tür soruları kendi yetilerini aşarak cevaplamaya çalışmak gibi bir maluliyeti haizdir. Bu yüzden metafiziği, bilimin emin yoluna giren matematik ve

fizik gibi bir bilim haline getirmek gerekmektedir (Çitil, 2012: 25). Bunun için metafizikte de bir Copernicus devrimi gerçekleştirilmek durumundadır. Bu anlamda Kant'ın amacı bilenin bilinen karşısındaki konumunu netleştirmek olmak durumundadır. Kant'a göre bilinen hakkında sahip olabileceğimiz bilgi duyulur tasavvur gücünde görünenlerinkinden ibaret kalıp şeyin kendindenliğine ait olandan yoksundur (Duralı, 2017: 142). Çünkü Kant'a göre iki türlü bilgi vardır: a priori bilgi ve a posteriori bilgi. A priori bilgi her çeşit deneyden tamamıyla bağımsız bilgi; a posteriori bilgi ise tecrübe çıkışlı bilgilerdir (Duralı, 2017: 161). Kant bu bilgilerin dilde ifade edilişlerini analitik ve sentetik yargılar olarak belirlemiştir. Analitik yargılar yüklemine öznesinde içeren açıklayıcı ve değillemesi çelişme yaratan yargılardır. Sentetik yargılar ise özne içerilmeyen bilgiyi de kapsayan yargılardır. İnsan bu bilgiye ulaşırken dış dünyayı aklımızın duyarlık yetisiyle tasarımlar ki böylece görülerimiz oluşur, anlık sayesinde de bu görülerden kavramlarımız doğar. Anlık hiçbir şeyi görüleyemez ve duyular hiçbir şeyi düşünemez (Altuğ, 2006: 14-16). Teoman Duralı'ya göre Kant akıl-zihin-duyarlık bütünü demek olan düşünmenin biyolojisini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Duralı, 2017: 67). Ahmet Ayhan Çitil'e göre Kant ruhun yetilerinin etkinliği içerisinde kendi başına bir nesnellik alanına dayanmaksızın tecrübenin inşasını kuşatmaya çalışmıştır (Çitil, 2012: 28). Ahmet Ayhan Çitil'in Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi adlı eserinden alıntıladığına göre akıl ancak kendisine tecrübeye sunulan görüsel karşılıklara dair idrak yeteneğini tamamen tanıdığında, kendisi, bütün tecrübe sınırlarının ötesine geçmeye çalışan kullanım alanını ve sınırlarını tam ve kesin biçimde ihata edebilecektir (Çitil, 2012: 29). Bu sınır onu ruh, tanrı ve cosmos gibi metafizik kavramları aklın dahilinde düşünmek yanlışından kurtaracaktır. Teoman Duralı'ya göre tecrübeyle temellendirilemez, akılla kanıtlanamaz hususları felsefenin gündeminden düşürmüştür (Duralı, 2017: 118). Böylelikle metafiziğin çerçevesini belirlediği felsefenin içinde akla ait –kendi tabiriyle- bir ada tesis etmiştir. Ancak Yalçın Koç, Kant'ı psukheyi, psukhe'nin doğuş sonrasında geçirdiği safhaları yok sayarak, son ahvaline göre katmanlara ayırarak bir nazariyat tesis ettiğini belirterek, Kant'ın felsefesini eleştirir (Koç, 2008: 89).

Bölümün başında belirttiğimiz gibi ameli bir bilim olan iktisat, ilkelerini nazari bilim olan fizikten ve matematikten devşirmiştir. İktisadın ilkelerini devşirdiği fizik ve matematik metafiziksizdir.

1.2. Yalçın Koç'un Anadolu Mayası ve Kanaat (Ekonomisi)

Yalçın Koç'un Türk kimliğinin esası üzerine yaptığı incelemede zemin olarak belirlediği kavram Anadolu Mayası'dır. Yalçın Koç söz konusu kavramı ilk olarak Türkiye Günlüğü dergisinin 2006 yılındaki sayılarında peş peşe yayımladığı dört makalede kullanmıştır. Makalelerde geniş bir çerçevede olmak kaydı ile, Koç'un kavramlaştırmasıyla, Grek-Latin-Kilise diyarını oluşturan kültür ile Anadolu'yu Türklerin kılan maya örnekler verilerek karşılaştırılmıştır. Yalçın Koç'a göre kültürün esası dışsal dünyanın empirik esas etrafında parça-bütün ilişkisi bağlamında düzenlenmesidir. Maya ise mayaladığını örterek kuşatır ve aşar (Koç, 2011: 15). Bu anlamda Grek-Latin- Kilise diyarında kültür miladı İyonya olmak üzere Grekçe ve Latince ile, Latineden doğan dillerde imal-i fikr edenlerin yol ve yordamlarının, eserlerinin kilise eliyle zarflanmasından ibarettir (Koç, 2011: 17). Bu anlamda Yalçın Koç söz konusu diyarda insanların yığinsal birey, toplumların ise yığinsal toplum olduklarından özgür olmadıklarını belirtir (Koç, 2011: 21). Yığinsal birey kavramının ne'liğine somut bir örnek verecek olursak matematik âleminin asal sayılarının asal oluşlarının kaynağının diğer sayılarla olan bölünebilirlik ilişkisini gösterebiliriz. Bu anlamda asal sayılar yığinsal sayıdır (Koç, 2011: 20). Söz konusu yığinsal bireyin mahiyeti ise iki ayaklı, rasyonel yeti sahibi ve idrakten ibarettir. Bu mahiyetin birlik esasında kimlik oluşturacak zemini mümkün kılmasının yolu olarak bu şeyin var olduğunun rasyonel yeti tarafından ispatlanması yoluyla olduğu kabul edilegelmiştir (Koç, 2011: 38). Bu, mümkün değildir. Wittgenstein'e göre burada bir el olduğunu ispat edebilecek birine evrenin geri kalanı gönüllüce bağışlanacaktır (Wittgenstein, 2013: 11).

1.2.1. Anadolu Mayasının Nazari Musiki ve Suret Nazariyatı Bağlamında İncelenmesi

Anadolu mayasında ferdi özgürlüğün esası gönüldür. Anadolu mayasında insan esasen hürdür. Herhangi bir yeti yoluyla tesis edilmesine ihtiyaç yoktur. Bu yüzden aşıkârın var olduğunu ispat etmek saçmalığına tenezzül etmez. Zira bilmenin esası dönüşerek aşmaktır. Bilinen esasen gönüldür (Koç, 2011: 49-50). Anadolu mayası Türkistan'dan gelen kelimadır. Kelamı Türkistan'da Türkçe söz ile gönülde açan Yesi'li yüce insan'dır. Ancak bu açılışın tefsir, meal ya da tercüme ile alakası bulunmaz (Koç, 2011: 262).

İhsan Fazlıoğlu İslam düşüncesini üç çığırda tasnif etmektedir. Bunlarda ilki meşşai ve kelami gelenektir. Bu çığırın tahsili nazari/burhanidir. Erişilen hakikat kavlı ile tabir edilir. İkinci çığır işraki ya da irfani gelenektir. Bu çığırın tahsili müşahade ve keşfdır. Yine kavlı ile hakikat tabir edilir. Üçüncü çığır ise sufi hikmettir. Onun tahsili keşf iledir. Tabiri ise iş'ar ve şiirdir (Fazlıoğlu, 2016: 69). Bu anlamda bir tasavvuf teriminden doğacak olan kanaat (ekonomisi) ve Anadolu mayası bir zemine münhasıran düşünülebilir.

Tekraren belirtirsek rasyonel yetinin insan hakikatini kuşatamayacağı Anadolu mayasının temel öncüllerindendir. İnsana hürriyetini verecek dönüşümün zemini olarak gönülde açılanın rasyonel yetinin kaydındaki dille ifade edilmesinin imkânsızlığını göz önüne aldığımızda bu dönüşümü tanımanın yolu nedir? Kısaca soracak olursak Anadolu mayasının bedihi tezahürü nerededir? Bu soruya Yalçın Koç'un cevabı Türk musikisidir. Yalçın Koç'a göre Türk musikisi Anadolu Türk kimliğinin en geniş biçimde tezahür ettiği ve bu anlamda da Anadolu mayasının tanınabildiği haznedir (Koç, 2011: 9). Yalçın Koç, Türk musikisinin zeminine suret nazariyatını koyar (Koç, 2011: 9). Suret nazariyatı Yalçın Koç fikriyatını ifade eder.

Yalçın Koç (2008, s. 12)'a göre "nazariyat manzara esasında seyretmek anlamına gelmektedir". Seyreden cevher olarak psukhe (ruh/can/nefs/aslı ilke)dir. Manzara esasında seyretmek cevher itibarıyla düşünülen muhayyile, idrak ve hafıza kuvvetlerine mahsus icraattır. Cevher olarak psukhe kendini bu kuvvetleri kullanarak tasviren teşkil eder ve dil esasında nakleder (Koç, 2008: 106-132). Suret bu anlamda psukhenin müteşekkiliğidir. Suret nazariyatı psukhenin kendini dil esasında teşkil edişinin ve bu dillerin arkhitektonikinin fikriyatıdır. Arkhitektonik inşanın esasları anlamına gelir (Koç, 2008: 53). Suret nazariyatında cevher olarak psukhe kendini manzara esasında teşkil eder. Teşkil edilen manzara cevher olarak psukhenin dünyaya geliş aşamalarının mahiyetine göre suretlenir. Bu aşamalar aşkın, ara safhadaki ve düşkündür. Her aşamada psukhenin kendini teşkil edişi aşamanın mahiyetine uygun olarak dil esasında teşkil ve nakil olur. Suret nazariyatında psukhenin icraatı olarak dil esasında önerme teşkil edilmiş olur, böylelikle. Aşkın ile kastedilen dünyaya henüz gelen bebektir. Bebek kendi manzarasını suretli isim-suretli vasıf (nitelik)- suretsiz fiil (ışık) suretinde teşkil ederek kendine kendiliğinden yazar ve okur. Aşkın manzaradaki suretsiz fiile (ışık: nesnesi belirsiz hareket) bakarak fail tasviri (öz-ne) oluşturur. Ara safhadaki çocuk kendi manzarasını suretli

isim-suretsiz vasıf esasında yani resim esasında teşkil ederek kendine yazar ve okur. Yetişkin ise düşkündür. Kendi sahnesini suretsiz kavramı suretsiz isme yükleyerek kendine okur ve yazar (Koç, 2008: 41-51). Bu meyanda belirtmeliyiz ki suret nazariyatında söz konusu manzaralar genesis (doğuş) esastır. (Koç, 2008: 118). Bu anlamda manzaralar basittir. Yani parça-bütün esasında ele alınamaz. Suret nazariyatında doğuş yoluyla gelenin teşrih ciheti inşadır (Koç, 2009: 15). Yani, cevher olarak psukhenin kendini manzara esasında şekillendirmesinin açılmasıdır. Suret nazariyatında şekillendirmeyi gerçekleştiren mekanizma theographia makinesidir. Theographia makinesi, sarraf olarak psukhenin kuvvet sarfetmek yoluyla şekillendirdiği suretini tab ve darb esasında işleyen mekanizmadır (Koç, 2009: 219-236). Cevher olarak psukhenin kendini manzara esasında şekillendirdiğini belirtmiştik. Suret nazariyatında her bir manzara basit ve içlidir. Yani içte suret taşır. Bu içli suretler, psukheyi suretli isim olarak bir manzaraya iç olarak rabteden psukheden doğuş yoluyla gelir (Koç, 2009: 19).

Bu meyanda suret nazariyatında kilit kavramlar olarak nisbet, gayri nisbet, kavramlarına değinmek gerekir. Eğer suretin geldiği kaynak mevcut ise ve nisbet edilen vasıtasıyla seyredilebiliyorsa nisbetli alakadan; aksi halde gayri nisbetli alakadan bahsederiz. Bu anlamda söz konusu basit manzaraları içte taşıdıkları suretler cihetinden söylersek söz konusu suretleri birbirleri ile gayri nisbetli alakalıdır. Basit manzara suretli isme mahsus yerdir. Suretli isim ise suretli vasfa mahsus yerdir. Bu anlamda yer ile yerdeki arasındaki ilişki gayri nispetlidir. Teşbihen bardağı masaya koyduğumuzda masa bardağa mahsus yerdir. Bardağı masaya nisbet ederek idrak etmeyiz. Bu anlamda basit manzara ve basit manzaray iç suretlerin birbirine bağlanış esası gayri nispetlidir.

Tekraren söylersek suret nazariyatında cevherin kendini tab ve darb esasında kendine yazması ve okumasını sağlayan mekanizma theographia makinesi vasıtasıyladır². Bu anlamda cevher olarak psukhe kuvvet sarfetmek yoluyla kendini bir manzarada suretli bir isim esasında teşkil eder. Söz konusu basit manzaradaki psukhe, kuvvetleri vasıta ile suret esasında şekillendirilmiştir. Söz konusu suret içte suretli vasıf (nitelik) ve suretsiz fiil (ışık: nesnesi belirsiz hareket) taşır. Theographia makinesi söz konusu müteşekkili suretsiz fiil (ışık: nesnesi belirsiz hareket)

² Söz konusu makinenin işleyişine dair tablo eklerde sunulmuştur.

vasıtasıyla tab eder. Elde edilen tasvir müteşekkil psukhenin tasvir'e mahsus o (hüve)'sudur. Bu aşamada psukhe, psukheyi suretli isim olarak gayri nisbetli birlik olarak tutan manzaranın içinin açılmasıyla onun gayri nisbetli çokluğunun tasviridir. Yani müteşekkil psukhenin, suretli vasıf (nitelik) ve suretsiz fiil (ışık: nesnesi belirsiz hareket) olarak gayri nisbetli çokluk oluşu cihetinin tasviridir. Thegraphia makinesi bu çokluğu işler. Bu anlamda işlenen suret seyredilebilir. Çünkü tasviri mümkün kılan suretsiz fiil (ışık: nesnesi belirsiz hareket) aydınlıktır. Bu yüzden thegraphia makinesi nisbetli birlik esasında tab eder. Tab ettiği tasviri yine psukhenin kuvvetleri ile basit manzara esasında darb eder. Söz konusu darb sonunda müteşekkil hüve suretli isim esasında inşa edilmiş olur. Müteşekkil hüve içte suretli vasıf (nitelik) taşır, suretli vasıf içte suretsiz fiil (ışık: nesnesi belirsiz hareket) taşır. Müteşekkil hüvenin (o) gayri nisbetli çok olarak tasvir edilmesi ile tasvire mahsus ben (ene) tab edilir. Tasvire mahsus ben (ene) tabına mahsus gayri nisbetli çokluğa suretli isim olarak birlik verilmesi ile yani darb edilmesi ile müteşekkil beni (ene) içte taşıyan basit manzara inşa edilmiş olur. Müteşekkil ben (ene) içte suretli vasıf (nitelik) taşır, suretli vasıf içte suretsiz fiil (ışık: nesnesi belirsiz hareket) taşır. Müteşekkil benin (ene) gayri nisbetli çokluk esasında tasviren tab edilmesi ile tasvire mahsus sen (ente) zahir olur. Söz konusu işleyiş müteşekkil psukheye mahsus bir ânda gerçekleşir (Koç, 2009: 219-237). Böylelikle psukhe kendini bir sahneye suret olarak rabt ederek dışa uzanmış olur. Psukhenin bu faaliyeti thegonia (suret doğuruş)dır. Söz konusu suret cevherin kendine rabt ettiği ses esasında suretli sestir. Ancak söz konusu suretli ses suretsiz fiilin taşıdığı ışık esasındadır (Koç, 2010: 267). Yani psukhe kendini basit manzara(lar) birliği-çokluğu esasında zahir eder. Söz konusu zuhur ilk çıkıştır. Suretsiz sessizliğin sahnesi kapanır. Suretli ses esasında psukheyi suretli isim esasında teşkil eden basit manzara ve thegraphia makinesinin işleyiş sahnesi açılır, bir ânda. Sahnenin açılışı aynı zamanda psukhenin kendini dil esasında teşkil edişinin de tamamlanışıdır ve sahne psukhenin asli kuvvetlerinden hafızanın kaydına alınmak üzere cevhere geri döndürülür (Koç, 2010: 306). Yani suretli sesin sükut edişidir. Suretli sesin sükutu nazariyatı dahi aşan şekilde akletmektir (Koç, 2010: 310). Sebebi yukarıda da değindiğimiz gibi cevher olarak psukhenin hiçbir şekilde seyre girmemesidir. Sahneye salınan psukhenin kendi suretidir, kendi esasında olmak üzere. Bu meyanda psukheden gelen suretli sesi suret duyar. Bu, aynı zamanda şuurun da teşkilidir. Suret nazariyatı esasında olmak üzere psukheyi suretli isim esasında teşkil eden basit manzara başlangıç olmak üzere söz konusu basit

manzaranın thegraphia makinesi vasıtasıyla tasvir esasında yazımı ile suretin kendini işitmesi ve muhayyile vasıtasıyla suretli vasfın hayal esasında şekillendirilmesiyle suretli sesi işit/görmesi ve zihin esasında seyretmesi şuurun thegoniasını (doğuş) sağlar (Koç, 2016: 61-223). Ancak psukheye geri dönen an'a mahsus suretlerin hafızaya temas edecek biçimde açılması imkânsızdır. Çünkü cevher olarak psukhe, suret rabteden kaynaktır. Söz konusu kaynaktan gayri nisbet esasında dahi söz etmenin imkânı cevheri bizzat yaratmak yoluyla. Ancak psukhe suretlerinin ve psukhenin kuvvetlerinin bunu yapamayacağı aşikardır (Koç, 2010: 229-230). Ancak Yalçın Koç'un ifadesiyle söylersek Grek-Latin-Kilise diyarında ve onlarla uyumlu olarak Amon rahipleri khaoston başlattıkları bir genesis (oluşum-yaratılış) nazariyesini nazariyatı da ihlal eder biçimde söz'de tesis ederler. Böylece cevher rabtedmek yoluyla kilise dini oluştururlar. Esasında yapılan muthologiadır (Koç, 2010: 247). Tekraren belirtirsek nazariyat itibariyle akletmek müteşekkil psukhenin suret rabteden cevher olarak psukhede sükut etmesidir. Bu anlamda akletmek nazariyatın hududunu aşar (Koç, 2010: 310). Yalçın Koç'a göre hududun ötesi Anadolu mayasındadır. Anadolu mayası Türkistan'dan gelen kelimadır. Kelam söz kalıbına girmez. Bu yüzden nazariyat ya da fikriyat ile kelama temasın imkânı yoktur. Yalçın Koç (2010, s. 331) 'a göre Anadolu mayasının kelam karşısında tavrı "kelamın sahibi olarak Rabb'i ve kelimayı kelamın sahibine mahsus sözü yani hak nebiyi/resülü akıl ve gönül yoluyla tasdik etmek" biçimindedir.

Tekraren belirtirsek Yalçın Koç'a göre Türk musikisi Anadolu mayasının asli kaynağı olan Türkistan'dan gelen kelamın izini taşır (Koç, 2011: 10). Türk musikisi nây ve kudüme mahsus birliktir. Kudüm genellikle yuvarlak iki bakır teknenin ağzına birbirine yakın ama farklı kalınlıkta gerilmiş deriden mürekkep çalgıdır. Zahme adı verilen tokmaklarla çalınır. Teknelerden biri eşlik edilecek makamın karar sesine diğeri ise karar sesin dört ses tizine aheng edilir. Türk musikisinin teşkil esası itibariyle kuvvet-zaman topo-graphiası ve kuvvet-zaman-perde topo-graphiasıdır. Kudüm zaman darb ederek kuvvet-zaman dairesi esasında kuvvet-zaman geometriyası teşkil eder. Nây ise kudümün darb ettiği zaman esasında nağme üfler. Nây söz konusu nağmeyi üfleyerek kuvvet-zaman-perde geometriyası oluşturur. Söz konusu iki geometria birbiri ile gayri nisbetli birlik esasında teşkil olur (Koç, 2011: 13). Türk musikisinin zemininden bahsetmenin koşulu nazari musikin zeminin açılmasına bağlıdır. Bu anlamda nazari musiki suret nazariyatının anlaşılması ile açılabilir. Bu

anlamda suret nazariyatını kuvvet, devr, perde, usûl ve makam kavramları bağlamında anlarız. Bu kavramlar düşkün olan yetişkinin sahnesi olan dış-dünyaya mahsus musiki itibariyle de açılabilir (Koç, 2011: 22).

Yalçın Koç'a göre Türk musikisi cihetinden söylersek kudüm nâyin nabzıdır, nây kudümün nefesidir, kudüm ve nây birlik teşkil eder (Koç, 2011: 25). Suret nazariyatı cihetinden suretin cevherden geliş yoluyla açılış, cevhere dönüş yoluyla kapanış, cevherden yeniden geliş yoluyla açılışına suret dairesi teşkil olur. Daireyi teşkil eden devrler müteşekkil psukheye mahsus suretlerdir (Koç, 2011: 52-53). Suret rabteden cevher söz konusu suretlerden evvel mahfuz olan cevherden geliş yoluyla açılan suret ile cevherden yeniden geliş yoluyla açılan suretin gayri nisbetli alaka esasında raptedilmesiyle hatırlar (Koç, 2011: 55). Suret dairesi cihetinden söylersek kudüm zaman darbeder. Kudüm darbeden kuvvetler kavi, nim kavi ve zayıf olarak isimlendirilmiştir. Her darb kendinden önceki zamanı kapatarak kendi zamanını açar. Bunu önceki sesi kapatmak ve sonraki sesi açmak suretiyle önceki-sonraki sesleri birbirine raptederek zaman inşa eder de diyebiliriz (Koç, 2011: 71). Kudüm kavi, nim kavi ve zayıf nitelikte olmak üzere üç kuvvette darb edilir. Düm davulu zamanı açar ve daireyi tamamlar (Koç, 2011: 85). Kudümün darbu ile usuller oluşur. Türk musikisi bağlamında en önemli nokta her bir usûlün münferit oluşu ve terkiib esasında oluşturulamayışıdır. Bu anlamda her bir usûl gayri nisbet esasında darb edilen zamandan doğar (Koç, 2011: 87). Kudüm her darbında zamanı uzunluk esasında açar ve takip eden darb ile açılan uzunluk esasındaki zamanı kapatır. Bu anlamda kudüm darb ile perde (sahne) açan ve perde (sahne) kapatan kuvvettir (Koç, 2011: 95). Şöyle de söyleyebiliriz. Kudüm suretli ses darb eder, sesi kendinde söndürür yeni bir suretli ses darb ederek ki böylece çıkan suretli ses yeniden çıkan suretli sese rabt olur gayri nisbet esasında.

Suret nazariyatı cihetinden söylersek suret rabteden cevher asli isim olarak müteşekkil psukheye nisbet esasında rabt olunan müteşekkil hüve ve müteşekkil ene suretli nağmelerdir (Koç, 2011: 145). Dış sahnede duyulan musiki ile mecazen bağ kurarsak nay ve kudüme mahsus birlik suret rabteden cevhere mecaz, nayden doğan nağmeler ise cevhere rabtedilen surete mecazdır (Koç, 2011: 149). Nağme esasında zaman yapımını nay gerçekleştirir. Kudümün devr esasında darb ettiği zamanı nağme esasında nisbetle tafsilini nay gerçekleştirir (Koç, 2011: 157). Makam ise suret dairesi yani usûl esasında aralarında gayri nisbetli alaka bulunan nisbetli birlikler

olarak cevherden doğan sureti ve yeniden çıkan sureti seyir cihetinden rapteder (Koç, 2011: 277). Usûl ve makamı dış sahnede duyulan musikiye teşbihen tanımlarsak kudümün zaman darb ederek teşkil ettiği usûlü nay makam esasında seyreder (Koç, 2011: 312).

Özetle Türk musikisi nazariyatı kuşatan biçimde suret rabteden cevhere fikriyat esasında çerçeve olmak imkânını haizdir. Bu anlamda gayri nisbeti ve nisbeti ve bila nisbeti mahalli gönül olan akıl esasında kuşatır. Türk musikisinin özü Anadolu mayasıdır. Tekraren söylersek Anadolu mayası itibariyle kudüm nâydeki asıldır, nây ise kudümdeki nefestir³ (Koç, 2011: 342).

Yalçın Koç’a göre “Anadolu mayasında kelâmı gönüle mahsus aşk esasında tasdik eden, cümle varlık itibariyle birlik yolunda yürümektedir” (Koç, 2010: 331).

1.2.2. Kanaat (Ekonomisi)

İslam Ansiklopedisinin kanaat maddesinde sözcüğün masdar anlamının payına razı olmak anlamına geldiği belirtilir. Terim olarak “kişinin azla yetinip elindekine razı olması, kendisinin ve geçiminin sorumluluğunu aldıklarının ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabileceği maddî imkânlarla yetinip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırsından kurtulması” şeklinde açıklanmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de kanaat kelimesi geçmemektedir. Ancak birçok âyette kanaatkârlığın önemi üzerinde durulmuş, dünyaya ve mala karşı aşırı düşkünlük kötülenmiştir.

Hadislerde de gerek kanaatin müştaklarıyla gerekse başka ifadelerle kanaatkârlık övülmüştür. Bu hadislerde Hz. Peygamber kanaatkârlığın bir iffet, tok gözlülük ve gönül zenginliği olarak değerlendirmektedir. (Buhârî, “Zekât”, 18; Müslim, “Zekât”, 124). Yine Hz. Peygamber İslâm’la hidayete kavuşup yeterli miktarda rızka sahip olan ve buna kanaat eden kişilerden övgüyle bahsetmektedir (Müsned, II, 168, 173; Müslim, “Zekât”, 125). Ravilerin aktardığı ilgili hadislere göre Hz. Peygamber’in “Asıl zenginlik mal çokluğu değil gönül zenginliğidir” dediği (Buhârî, “Rikâk”, 15; Müslim, “Zekât”, 120); kanaatkârlığı şükrün en ileri derecesi saydığı (İbn Mâce, “Zühd”, 24) bildirilmektedir. Bazı kaynaklarda hadis olarak

³ Söz konusu alaka ekte tablo:2 suretinde sunulmuştur.

geçen “Kanaat tükenmeyen bir hazinedir” anlamındaki söz kanaatla ilgili en çok zikredilen ifadedir.

Tasavvuf kaynaklarına göre kanaatkârlık öncelikle ruhi bir erdem olarak ele alınır. İbn Hibbân’ın, “Kanaat kalptedir; kalbi zengin olanın eli de zengin olur, kalbi yoksul olanın mal zenginliği kendisine fayda sağlamaz” sözü kanaatin önemine dair bir çerçeve çizer. Râgıb el-İsfahânî, kanaatin somut dünyaya eylem olarak yansımalarının züht olduğunu belirterek kalben kanaat mertebesine ulaşamamış kişinin zühd gibi görünen davranışlarının riyakarlık olduğunu ifade eder.

Mâverdî’ye göre kanaatin üç derecesi vardır. İlk ve en ileri derecesi, dünya nimetlerinden ölmeyecek kadarını edinin başka bir şey istememektir. İkincisi ihtiyacı kadar dünya malına sahip olup fazlalıklara talip olmamaktır. Üçüncüsü ise emeğinin semeresi ölçüsünde elde edebilecekleri isteyip üstünde olanları arzulamamaktır. Ancak Maverdi’ye göre kanaatkarlık mülkün harap olmasına sebep olacak raddede olmamalıdır. Gazali kanaatkarlık erdemini kazanmanın bazı temrinlerle mümkün olduğunu belirtir ve şunları önerir: Harcamalar zorunlu ihtiyaçların temininden ibaret olmalıdır, Allah her canlının rızıkına kefildir, bu yüzden gelecek kaygısından kurtulmak gerekir (Çağrı, 2001: 289-290).

Mustafa Kutlu, Kalbin Sesi adlı eserinde *Kanaat* kavramını mal ve dünya tutkusunun kalpten silinmesi ile kazanılan ahlaki erdem olarak tanımlamaktadır (Kutlu, 2019: 103). Konuyla ilgili diğer örnekleri İslam ansiklopedisinin ilgili maddesinde zikredilen örneklerle aynıdır.

Mustafa Kutlu’nun sık atıf yaptığı tasavvuf literatürünün önemli eserlerinden olan Kuşeyri’nin risalesinde de kanaat maddesi yer almaktadır. Söz konusu maddede özetle dünya malına ihtiyacın asgari seviyede tutulmasının insanın hayrına olduğu belirtilmektedir (Kuşeyri, 2013: 279-284). Söz konusu kavramın tasavvuf ıstılahı olması Kutlu’nun defaatle belirttiğimiz gibi zemini tasavvuf olan bir sanat anlayışına sahip olması bakımından tezimizle alakalıdır. Mustafa Kutlu söz konusu kavramı kapitalizmin ek yerinin tüketim olduğu öncülünden hareketle kapitalizme alternatif olarak ileri sürmektedir. Yalçın Koç’un Anadolu mayası kavramlaştırması ve kavramın nazariyatı olarak nazari musiki ve nazari musikin de fikriyatı olarak nazari mantık olarak gayri nisbetli thelogiası hakkında değerlendirmemizi sonuç bölümünde iktisadi kavramlar bağlamında yaptık.

2. KAPİTALİST / İKTİSAT NEDİR?

GİRİŞ

Bu bölümde (kapitalist) iktisat/ekonomi kavramı tanımlanacaktır. Kavramın tanımı ekonominin müstakil bir disiplin olarak görülmeye başlandığı metni milat kabul ederek, bu metne öncül ve ardıl dönemleri/süreçleri/ fikirleri ve fikir adamlarını kapsayan bir analizle beraber yapılacaktır. Ayrıca disipline ait terim, kavramlar ve belli başlı iktisadi modeller tanıtılacaktır.

2.1. TANIM

Güncel Türkçe sözlükte ekonomi, “*İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat*” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2020). Kelimenin tarihini Antik Çağ filozofu Aristoteles’e kadar geriletebilmekteyiz. Aristoteles ekonomi kelimesini, Yunanca ev ve idare anlamlarındaki *oikos* sözcüğüyle yasa anlamını dile getiren *nomos* sözcüğünün terkibinden oluşturmuştur (Hançerlioğlu, 1993: 78).

Her kavramda olduğu gibi iktisat kavramı da çağın etkisiyle anlamında ve kapsamında değişimler geçirmiştir. Bu değişimleri ortaya çıkarmak için ekonomiyi tarih ile birlikte okumak gerekmektedir. Toplumu anlamakta olduğu gibi ekonomiyi anlamının temel şartı tarihi anlamaktır. Ekonominin tarihi vechesini inceleyen bilim dalı ekonomi tarihidir. Ekonomi tarihi ekonomilerin yapı ve işleyişlerindeki değişimleri açıklamayı amaçlar (Tabakoğlu, 2012: 40). Yapı kapsamında nüfus, mülkiyet yapısı, devlet yapısı ve ideoloji gibi temel kavramlar yer alır. İşleyiş ile kast edilen bu kavramların geçirdiği değişimlerin ekonomik hayata yansıyış biçimleridir.

Ekonomi kelimesinin geçmişi Antik Çağ’a kadar uzanmasına rağmen, onun müstakil bir bilim olarak kuruluşu, bu kaynağından çok uzun bir süre sonra olmuştur. Bunun temel sebebi iktisadın bir bilim olarak pratik felsefenin dahilinde ahlak ve siyasetle birlikte düşünülmesidir. Ekonominin güncel anlamı ise 18. yy’da ortaya çıkmıştır. Dowd’a göre temeli serbest piyasa ekonomisinin de temel ilkesi olan “kendi haline” bırakılacak bir iktisadi anlayış tasavvur etmek, 18. yy öncesi toplumlar için saldırganlık ve cinsel dürtüleri temele alan bir toplumsal felsefe inşa etmekle eş değer sapkın bir fikir ürünüydü (Dowd, 2013: 30).

Aslında iktisatçılar ekonominin ne olduğu ve onun; insanın, toplumun ve çevrenin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için insanların neler yapması gerektiği sorularının cevabının peşindedirler (Dowd, 2013: 32).

Ancak belirttiğimiz gibi kapitalizmi hazırlayan süreçleri incelemeyen onu anlamak ve doğru değerlendirmek mümkün değildir. Bundan sonraki kısımlarda kapitalizme öncül dönemler incelenecektir.

2.2. KAPİTAL(İST) İKTİSAT ÖNCESİ DÖNEMLER

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı kitabının yayımlandığı 1776 yılı, iktisadın felsefeden ayrılıp müstakil bir bilim haline gelişi için kabul edilen milattır (Buğra, 1995: 68).

Kapitalizmin bütün dünyaya egemen olan bir ekonomik sistem haline geliş süreci iki dönemde incelenebilir. Dowd'a göre bunlardan ilki birinci sanayi devrimi (1750-1850), ikincisi İkinci Sanayi devrimi (1850-1914)'dir (Dowd, 2013: 38). İlk dönemin iktisadi anlayışına klasik ekonomi politik, ikinci dönemin anlayışına ise Neoklasik dönem adı verilmektedir.

Klasik ekonomi politik dönem, kendinden önceki merkantalizm ve fizyokratlar döneminin eleştirisini sanayiciler lehine yapar.

2.2.1. Merkantalizm

Merkantalizm ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisidir. Merkantalizmi ticaret kapitalizmi olarak nitelendiren Georg Fulbert (2008: 246)'e göre "ticari kapitalizm özgür kalfaların zorla çalıştırılan işçilerin, serflerin, bağımlı köylü ve kölelerin emeğiyle matbaa ve dokuma atölyelerinde mal üreterek, üretilen malların alım ve satımını örgütleyerek ve bütün bu etkinlik için harcanan sermaye üzerinden kâr ve sermaye birikimi sağlamayı amaç edinmiş toplumların işleyiş tarzıdır."

Özetle, ticari kapitalizm olarak da isimlendirilen Merkantilizm milliyetçi ve piyasaya müdahaleci bir iktisadi anlayıştır.

Bu sistem 15. yy-18. yy arasında bütün Avrupa'ya egemen olan ekonomik ve siyasi anlayıştır. Bu dönem aynı zamanda coğrafi keşifler sonrası başlayan sömürgecilik tarihidir. Dowd'un işaret ettiği gibi Hollanda, Fransa ve Britanya ödülü iktisadi kazanç olan ve askeri kuvvet gerektiren bu vahşi mücadeleden galip çıkmak için rekabet eden milletlerdir (Dowd, 2013: 26). Ancak Britanya bu iki devletten farklı bir sürece kendini evrilterek galip gelmeyi başarmıştır. Özellikle 1651'de çıkardığı "Seyr ü Sefer Kanunları" ile Hollanda'nın Doğu Hint Adaları'ndaki üstünlüğüne son vermiştir. "Üzerinde Güneş Batmayan Ülke" tabiri Britanya'nın izlediği merkantilist siyasetin sonucu bu dönemde çıkmıştır. Bu kanunla kolonilerdeki bütün taşımacılık işleri İngiliz gemileriyle yapılacaktı. Bu kolonilerin bütün ihracatı sadece Britanya'ya, ithalatı Britanya'dan olacaktı (Dowd, 2013: 71). Aksi takdirde hem gemi hem de gemideki her şey Britanya adına müsadere edilecekti. İşte Britanya diğer iki devletten farklı olarak kolonileriyle olan bu ticaretini kendi sanayisine dayalı üretim üzerinden sürdürerek sanayileşmiş, yarıştı öne geçmiştir. 1760 yılında su çarkı icat edilip 1780'de yün eğirme makinesi ile birleştirilerek ilk imalathane ortaya çıkarılmıştır^{4/5}. Bu, ev imalatının sonu demektir. Bundan sonra ise 1776'da Watt'ın icat ettiği buhar makinesi 1815'te su çarkının yerine ikame edilmiş ve buharla çalışan dokuma tezgâhlarının icadı ile modern sanayinin çağı başlamıştır.

Merkantalizm Britanya'da Sanayi Devrimi'ni başlatan düşünce olmuştur. Ancak bu devrime uygun zihniyete sahip girişimcinin önündeki engel de yine bu düşüncedir. Bu yüzden bu tipin (yani merkantalistin) iktisadi hayattan tard edilmesi gerekmektedir. Bunu yapan iktisatçı Adam Smith'tir. İktisadın çağını başlatan eseri

⁴ İngiltere'nin Lancashire kentinde başlamıştır. Bunun birinci dönemi tahminen 1840 yılına kadar devam etmiştir. Temel üretim malzemesi, yurtdışına ihracat için pamuktan (daha doğrusu, keten ve pamuğun karışımı olan pazendi) üretilen tekstil ürünleridir (Georg Fulbert, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, 2. b., İstanbul:Yordam Kitap, 2008, s. 284).

⁵ Her okul çocuğu bilir ki, pamuk endüstrisindeki teknolojik gelişmeyi bu alandaki mekanik bir sorun tetikledi; çıkırla, dokuma tezgâhı arasındaki eşit olmayan verimlilik hızı yeni bir gelişmeye neden olmuştu. Teknolojik açıdan geri bir araç olan çıkırla, dokuma tezgâhlarının (özellikle 1730 yıllarında keşfedilen ve 1760 yılından sonra genel olarak kullanıma sunulan "dokumacının uçan gemisi"yle hızlı tempoda üretim yapılıyordu) ihtiyacını karşılayacak hızda çalışmıyordu. Üç yeni buluş bu dengeyi bozmuştu: 1760'larda keşfedilen ve evlerdeki çıkırla birkaç ipliği birden eğiren "Jenny makinesi" (ince eğiren çıkırla makinesi), 1768 yılında keşfedilen ve hem normal çıkırla gibi kendi ekseninde dönen hem de eğirmeyi birleştiren "su çıkırla"; ve sonunda 1780'li yıllardan itibaren her iki çıkırla'nın yöntemini birleştiren ve buharla çalıştığı için de "araba-çıkırla makinesi" adını alan çıkırla makinesi. Son iki buluş, esas olarak fabrika üretiminde kullanılmışlardır. Sanayi devriminin pamuk fabrikaları, daha çok çekirdeği ayıklayan ve iplik üreten atölyelerden (bu fabrikalarda pamuğun çekirdeği çıkarılarak, eğirmeye hazır hale getirilirdi) ibaretti. (Georg Fulbert, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, 2. b. İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 289).

Ulusların Zenginliği'nin dördüncü kitabında Merkantil Sistemi inceler. Uzun ve – kendi tabiriyle-bıktırıcı açıklamalardan sonra sonuç bölümünde merkantalistler için şu eleştirileri getirir:

Hali hazırda merkantilist sistem yerli üreticinin mamulünü ucuza alıp pahalıya satmak için kanun koyucuya çıkarına uygun kanunlar için baskı yapar. İp ithalini serbestleştirir ki ip ucuzlasın, buna bağlı kumaş üretim maliyeti düşsün, ancak kumaş ithalini engeller ki talep sadece kendi ürettiklerine mahkum olsun. Sattıkları pamuklu kumaşın fiyatını düşürmesin diye yün ihracını da engelleyen yasalar çıkartırlar ki tekellerine yün ticaretini eklerler. Memleketteki bütün zanaatkarların sadece onların hizmetinde çalışmasını devletin ali menfaati olduğuna inanırlar. Üretimdeki bolluğun amacı tüketicinin bol, ucuz ve çeşit mala ulaşımıdır. Ancak sanayici tek amaca odaklanmıştır. Çok üret, çok sat, çok kâr et (Smith, 2006: 900).

Adam Smith bu eleştirilerini kılı kırk yaran bir titizlikle ispatlayarak desteklemiştir. Eleştirilerinin odak noktası sanayici ve tüccarların oluşturduğu oligarşidir. Bu oligarşi iktisadın nihai amacı olan “tüketim”i kendi lehlerine daraltarak üretime indirgemekle ülke ekonomisinin gerçek potansiyelini gerçekleştirmesine engel olmaktadır. Daha kötüsü bu emellerini siyasi iradeye kabul ettirerek, elde edilen servetin toplum katmanlarına yayılmasını engelleyen vergilerle yine kendi lehlerine döndürmektedir. Bu oligarşinin arkasında devlet vardır. Bütün bunların ışığında Merkantalizm için ulusçu devlet korumasındaki sanayici-tüccar oligarşisinin diğerlerini (milletler, ekonomik sınıflar) sömürdüğü ekonomik sistem diyebiliriz.

Merkantalizmin sonuçları sömürge yarışındaki ülkelerde farklı sonuçlar doğurmuştur. Başlangıçta sömürge yarışı İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve Britanya arasında vuku bulmuştu. “On yedinci yüzyıl boyunca bu yarış yüzünden savaşız geçen yıl sayısı sadece dördttür” (Dowd, 2013; 26). Bu dönemde Britanya’nın rakibi Fransa’dır. Ancak Fransa, Britanya’nın gerçekleştirdiği sosyal ve iktisadi zihniyet değişimlerinin uzağındadır. Öncelikle Britanya 1640’larda modern sanayiye ve kapitalist kumandayı hayata geçirecek sosyo-ekonomik esnekliğe zemin hazırlayan bir başkalaşım dönemine girmiştir. Bu dönemin önemli olayı püriten devrimidir. Bu devrim sonucunda feodalizmin son kalıntıları Britanya

ekonomisinden tard edilmiştir. Sarayın gücü kısıtlanmış, özel girişimin prangaları gevşemiştir. Dowd'un belirttiği gibi Fransa'da ise yönetim giderek sosyo-ekonomik açıdan katılaşmaktaydı (Dowd, 2013: 38). Adam Smith'in de gösterdiği gibi Britanya'da Merkantilist yasalar idareye ticari oligarşi tarafından dikte ettirilirken Fransa'da bizzat devlet tarafından çıkarılıyordu.

Bir diğer farklılık ise Britanya'da tarımda uygulanan "çitleme hareketi"dir. Çitleme sonucunda binlerce küçük çiftlik işletmeleri dev kapitalist mülklere dönüşmüştür. Fülbert (2008: 241)'e göre "daha 17. yüzyıldan itibaren Büyük Britanya'yı, tarım alanında kapitalistleşmiş bir toplum -üç sınıflı- olarak görebiliriz: toprak ağaları, kiracılar ve ücretli emekçiler". Tarım yapılabilecek toprakların yüzde yetmiş beşi iki üç bin toprak sahibini eline geçmiştir. Bu çiftliklerde yapılan üretim makineleşmiş bir sanayiden elde edilmektedir. İşte Fransa'nın Britanya'nın gerisinde kalmasının başka bir nedeni de bu farktır. Fransa bu sanayiye sahip değildi.

Fransa'nın bu rekabetten gördüğü zarar bünyesinde yeni bir ekonomik anlayış doğmasına sebep olmuştur. Bundan sonraki bölümde bu anlayış incelenecektir.

2.2.2. Fizyokrasi

Gerek Merkantilizmin yapısal özellikleri gerek Fransa'nın Merkantil politikaları Fransa tarımını tam bir çöküşe götürmektedir. Merkantil sistemin gerilemesiyle Fizyokratlar olarak anılan grup kendi iktisadi doktrinlerini yaymaya başlarlar. Fransız Fizyokrasi okulunun kurucusu François Quesnay (1694-1774)'nin temel eseri olan *Ekonomik Tablo*'nun ilk baskısı 1758 yılında yayınlanmıştır. Bu eserinde Quesnay ekonomik sınıflar arasında gerçekleşen yıllık mübadele hareketlerini zikzak diyagramlar olarak ifade ederek iktisada matematiksel bir görünüm vermeye başlamıştır. Yine aynı eserinde ekonomik sınıfları tarımsal üretim üzerinden tanımlayarak üçe ayırmıştır. Kaymak'ın bu konuyla ilgili yazdığı makalede aktardığı bilgilere göre bu sınıflar kiracı çiftçilerden ve tarım emekçilerinden oluşan üretken sınıf; mülk sahibi olan ve geliri üretken sınıftan aldığı ranttan oluşan sınıf; ulusun yıllık üretim fazlasın ticaretini yaparak geçinen tüccarlar sınıfıdır (Kaymak, 2005: 4).

Eren'in konuyla ilgili makalesinde aktardığı haliyle Quesnay'ın önerdiği ekonomik modele göre krallığın bütün topraklarının en ileri tekniklerle ekildiği ve

beş milyarlık bir hasılat elde edildiği düşünülür. Bu miktarın tamamı yeniden üretime aktarılır. Bu hasılanın her sene tutturulması için sabit fiyat, bedelsiz gümrük ve nakliye güvenliği temin edilmelidir. Bu miktar oluştuğunda üç milyarı üretime ayrılır. Çiftçiler bu üç milyarın iki milyarını döner sermaye için, bir milyarını üretim araçlarının tamiri ve bakımı için zanaatkâra ayırır. Geri kalan iki milyar toprak sahiplerinin rantı için ödenir. Rant sahipleri gıda maddeleri için çiftçilere bir milyar; mamul mallar için zanaatçılara bir milyar öder (Eren, 2015: 16-17). Yani, modele göre dönemin sonunda herkes başladığı yerededir. Bu model kapalı bir model olduğundan ulusların büyüme ve gelişmesine imkân vermemektedir. Bu yüzden bu noktalardan itiraza uğrar.

Kapitalizmin öncülü olan fizyokrasinin kapitalizmin sermaye birikimi vechesine yakın temsilcisi Anne Robert Jacques Turgot'tur. Turgot'nun Fizyokratlar'dan farklı olarak ekonomi politiğe getirdiği esas kuramsal yenilik, girişimci çiftçinin kârını düzenli bir gelir biçimi olarak ele alması ve bu temelde geliştirdiği sermaye ve tasarruf analizidir. Eren'in de belirttiği gibi Quesnay'nin temsil ettiği geleneksel Fizyokratik yaklaşım toprak rantının, tarımsal artık ürünü temsil eden tek gelir olduğunu ileri sürmektedir (Eren, 2015: 6). Turgot ise bunun tam tersini düşünmektedir. Yani tarımsal üretimde de sermaye birikimi mümkündür.

Fizyokratların ekonomi politiğe katkıları kavramsallaştırma bakımındandır. İlk defa Quesnay tarafından ekonomik ilişkiler bir tablo halinde, malların üretim, bölüşüm, dolaşım ve tüketim sürecini kapsayan bütünlüklü bir şemada gösterilmiştir. Ayrıca sermaye ve artık kavramı onların icadıdır. Toplumsal yapı, ekonomik sınıflar bazında ilk defa onlar tarafından kategorize edilmiştir. Yine toplumların yıllık üretimlerinin toplamına safi hasıla kavramıyla ifade ederek ülkenin milli gelirine denk kavram olarak kullanmışlardır.

Serbest piyasa ekonomilerinin mottosu olan “laissez faire, laissez passer” sözü fizyokratlara aittir. Bu fikir Fransız İhtilaline giden yolda Fransız burjuvasının da ilkesi olmuştur.

2.3. KAPİTALİZMİN DOĞUŞU (1750-1850)

Günümüzde dahi halen tartışmakta olduğumuz kavramlarının doğumunun bu yüzyıl olması bu yüzyıllık (1750-1850) zaman dilimin diğer çağlar nezdinde yerini

kıymetlendirmektedir. Hobsbawm'a göre iktisadi hayata ait endüstri, sanayici, fabrika gibi; siyasal hayata ait sosyalizm, kapitalizm, aristokrasi, liberal, muhafazakar gibi pek çok terim ve kavram bu çağda zuhur etmiş yada yeniden yorumlanmıştır (Hobsbawm, 2003: 9). Bu çağ devrimler çağıdır. Bu devrimler aslında aynı kaotik kargaşanın farklı milletlerdeki tezahürüdür. Bu kargaşa Britanya'da Sanayi Devrimi'ne, Fransa'da Fransız Devrimi'ne evrilmiştir.

2.3.1. Sanayi Devrimi

Kaynaklarının çeşitliliği, sömürgeleri üzerinden dünya ticareti üzerinde yarattığı tekel ve akışkan toplum yapısı sanayi devrimin ve de kapitalizmin Britanya'da ortaya çıkışını açıklayan etmenlerdir.

Britanya bunları Püriten Devrimiyle (1640), Çitleme Yasası ile (1760-1830) ve “dükkancılar milletiyle” sömürgeleştirdiği dünyanın zenginlikleriyle oluşturmuştur. Süreçten kısaca bahsedersek Püriten Devrimi tüccar sınıf üzerindeki monarşi baskısının azaltılmasını sağlamıştır (Dowd, 2013: 39). Çitleme Yasası ile tarımsal topraklar tekelleştirilmiş, böylece tarım üretimi arttırılmıştır. Toprak kiralayamayan köylüler şehre göç etmiştir. Çitleme Yasası ikili bir fayda sağlamıştır böylelikle. Tarımı tekelleştirerek verimi arttırmış, böylece göçe zorlayıp şehre yolladığı nüfusla şişen şehir nüfusunu besleyecek üretime ulaştırmış; hem de endüstri için şehirde lazım olan emek gücünü köyden kente göndermiştir. “Öyle ki Avrupa'da 1830'da bir milyondan fazla nüfusa sahip tek kent Londra'dır” (Hobsbawm, 2003: 185).

Dowd'a göre ucuza alıp pahalıya satmak alışkanlığındaki ‘dükkancılar milleti’ni sanayi üretimine ikna edip buradaki potansiyeli görmesini sağlayacak bir kuvvet gerekmektedir. Bu kuvvet, elbette yeterince güçlü bir ekonomiye sahip ve rakiplerinin pazarını ele geçirecek kadar saldırgan bir siyasi iradedir: Güneş Batmayan İmparatorluk (Dowd, 2013: 26). Devlet, tüccar-sanayicilere dünya pazarını açmıştır. Yüzyıllık İngiliz-Fransız düellosunun son ve belirleyici evresi olan 1793-1815 savaşları, belli ölçülerde ABD dışında, Avrupalı olmayan dünyadan [İngiltere'nin] bütün rakiplerin tasfiyesiyle sonuçlanır. Tüccarlar da makul ucuzlukta ve basit yeniliklerle üretimini hızla artırabilen imalatçıları ödüllendiren bir endüstri kurar.

Bu endüstrinin ana ham maddesi pamuktur. Bu ham madde Britanya sömürgelerinden sağlanmaktadır. Buradan gelen ham madde işlenerek tekrar sömürgelere satılmakta, elde edilen gelirle Afrikalı köleler satın alınmaktadır. Bunlar sömürgelere işçi olarak satılmakta, Britanya'ya pamuk üretmek üzere çalıştırılmaktadır⁶.

Ancak 1830-40 arasında Britanya ekonomisi yani kapitalist ekonomi ilk krizini yaşadı. Önünde açılan sonsuz kâr dünyasından faydalanmak isteyen sanayiciler bütün sermayelerini daha çok kâra ama daha düşük maliyete (yani ucuz işçi) yatırdıkları için hem emekçilerin hem de küçük esnafın nefretini kazandı. Bu sorunu çözmek için başlatılan tartışmalar bizim bugün iktisat dediğimiz bilimin de ana konularından biri olan kâr'ın kaynağı meselesini doğurmuştur. Sanayicilere göre Merkantilist dönemin korumacı zihniyetinden kalma Tahıl Yasası (tahıl ithalatını yasaklayarak milli tarımın tekelleşmesini sağlayan, böylece tarımda fiyat istikrarı sağlayan yasa) ekmek fiyatlarını yeni ekonomiye göre ayarlamayarak ücretlerin (işçi maaşlarının) düşmesini engellemekte, yani maliyeti arttırmakta idi. Bu yasa derhal kaldırılmalı idi.

Şehirde çalışan emekçi sınıfın ücreti günlük gıda ihtiyacını (asgari ücret) karşılayacağı kadar bir miktar üzerinden belirlenmekte idi. Çünkü daha fazla kazandığında çalışmak istemeyeceği ya da daha az çalışacağı varsayılmakta idi. Bu olay sanayici kapitalist ile proletaryanın ilk karşılaşmasıdır. Ancak henüz kapitalistin muhatabı proletarya değildir. Monarşi tarafından korunan ziraatçı soylular, çiftçiler sınıfıdır.

Böylece bu yüzyılın sonunda Sanayi devrimi bağlamında kapitalizmin üç kuvvetini tespit etmekteyiz: Sömürgecilik, milliyetçilik, sanayileşme.

⁶ Sömürge ticareti, pamuk endüstrisini yarattı ve besledi. 18. yüzyılda pamuk endüstrisi, Bristol, Glasgow ve özellikle köle ticaretinin de merkezi olan Liverpool gibi büyük sömürge limanlarının hinterlandında gelişti. Gayri insani olmakla birlikte hızla genişleyen köle ticareti, her adımda pamuk endüstrisini daha da uyardı. Gerçekten de ele alınan bütün dönem boyunca kölecilik ve pamuk el ele gitmiştir. Afrikalı köleler, kısmen de olsa Hindistan'ın pamuklu mallarıyla satın alındı; Hindistan'daki ve yöresindeki savaş ya da isyanlar bu malların arzını kesintiye uğrattığında da, ortaya çıkan boşluğu Lancashire doldurdu. Kölelerin götürüldüğü Antiller'deki plantasyonlar, İngiliz endüstrisine pamuk hammadde sağlıyor, buna karşılık çiftlik sahipleri de Manchester'ın damalı pamuklularını alıyorlardı. 'Kalkış'ın kısa bir süre öncesine kadar Lancashire pamuklu ihracatının ezici çoğunluğu, Afrika ve Amerikan pazarlarına gidiyordu. Lancashire, sonraları kölelere olan borcunu, bu ticareti koruyarak geri ödedi; çünkü 1790'lardan sonra Birleşik Devletler'in güneyindeki köle plantasyonları, ham pamuğun büyük kısmını sağladıkları Lancashire fabrikalarının doymak bilmez ve füze hızıyla yükselen talepleri yüzünden çalışmaya devam etmiş ve genişlemişti. Eric Hobsbawn, *Devrimler Çağı*. (3. b. Ankara: Dost Kitabevi, 2003), s. 43.

2.3.2. Fransız Devrimi

Fransız Devrimi, kapitalizmin birinci çağında, kapitalizmin ihtiyacı olan siyasi ve hukuki ideolojinin ilkelerini temin eden vakadır.

Ciavatta (2016: 141)'ya göre “devrimin iddiası, her türlü kurumsal yapılardan, kültürel ve dinsel pratiklerden miras kalan yasalara karşı, devlet işlerinin doğal aklın edebi ve evrensel prensipleriyle yönetilmesi idi”. Ancak yine de burjuvazinin çıkarlarının tesviyesinden geçmiş bir kanun manzumesi ortaya çıkmıştır. İlk maddesi, “İnsanlar eşit ve özgür doğar; yasalar karşısında eşit ve özgür yaşarlar” der; fakat aynı zamanda, “ancak ortak yarar gerekçesiyle” olsa bile, toplumsal ayrımların varlığını şart koşmaktadır. Özel mülkiyet kutsal, vazgeçilmez ve dokunulmaz bir doğal haktır. İnsanlar yasa önünde eşittir, meslekler yetenekli olan herkese eşit ölçüde açıktır; ancak yarışın başında herkesin eşit olması kadar, yarışmacıların yarışı birlikte bitiremeyebilecekleri de aynı biçimde önceden kabul edilmiştir. Bildirgede, soylular hiyerarşisine veya mutlakiyete karşı olarak “her yurttaşın yasaların oluşumuna katılmaya hakkı olduğu” belirtilmekte; ancak bu hak, “ya şahsen ya da temsilcileri aracılığıyla” kullanılır denilmektedir. Yönetimin temel organı olarak gördüğü temsili meclisin demokratik olarak seçilmiş olması veya öngördüğü rejimin kralları bir kenara atmış olması da zorunlu değildir. Aksine Hobsbwan'a göre burjuva liberaller, meşruiyetini burjuva oligarşisini temsil eden bir meclisten alan anayasal monarşiyi demokratik cumhuriyete tercih etmişlerdir (Hobsbwan, 2003: 69). Artık kral sadece Tanrı'nın inayetiyle değil “tanrı'nın inayetiyle ve Fransız anayasasının ona verdiği yetkiyle” hükmedebilirdi. Yani, Fransız ulusu krala Tanrı kadar inayet verebilmektedir. Millet Tanrıya eşittir. Bu söylem, varlıkları Tanrısal inayetle kaim olan bütün klasik devletler için sonun başlangıcı idi. Ancak bu devrim, devrimin dinamosu olan Fransız burjuvaları için bile tehlikeli sonuçları olan bir hayaldi.

Belirttiğimiz gibi Fransız burjuvazisi anayasal bir monarşi öngörmekte idi. Ancak Fransa'da çıkan bu devrimi söndürmek üzere harekete geçen diğer monarşiler kendilerinin sonunu hızlandıracak bir olguya sebebiyet verdiler. İşte bu çağda bir kişilik tip olarak yükseldi: Napolyon Bonapart. Hobsbwan'a göre Bonapart bu iki devrimin yarattığı dünyayı sömürme iştahının müşahhas ifadesidir. (Hobsbwan, 2003: 87).

Özetle, Fransız Devriminin sonucunda Fransa’da siyasi iradeyi tek elde toplamış, ancak meşruiyetini laik bir anayasadan almış liberal demokrat bir iktidar yönetiminde laik bir hukuk devleti kurulmuştur.

Sanayi devriminin kavramları ile birleştirildiğinde kapitalist devletin, ulusa dayalı, laik, demokratik, anayasal bir hukuk devleti olması; iktisadi anlamda ise liberal ekonomiyi benimsemesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. Ancak yürütmenin tek elde toplanması gerekmektedir.

İktisat bağlamında çağın iktisadi görünümünün kuramsal ifadesi ekonomi politik kavramıyla ifade edilir. Kelimenin Fransızca kökeni dolayısıyla sıfat olan politik isimden sonra söylenmektedir. Ekonomi politığın genel amacı sanayileşme ile değişen hayatın sağlam bilimsel temellere nasıl oturtulabileceğinin araştırılmasıdır. Bundan sonraki kısımda siyasal iktisat fikrinin mimarlarını incelenmektedir.

2.4. KAPİTALİZMİN BİRİNCİ YÜZYILINDA KAPİTALİZMİN İDEOLOGLARI

2.4.1. Adam Smith

Beyin takımının ilk düşünürü olarak inceleyeceğimiz iktisatçı aslında ahlak hocası olan Adam Smith’tir. Smith’in üzerinde düşündüğü ekonomi politığın merkezinde “*çıkarcını düşünen rasyonel insan*” vardır. İktisat düşüncesi bilimsel ve ahlaki amaçlarını bu insan tipinin üzerine inşa etmeği amaçlamaktadır. Buğra eserinde iktisat düşüncesindeki bilimsel amacın, doğa bilimlerinde başarıyla uygulanan yöntemlerin iktisada tatbiki olduğunu, ahlâki amacın insanı icbar etmeden işleyen bir toplum düzeninin kavramsallaştırılması olduğunu belirtir (Buğra, 1995: 146). Adam Smith iktisat düşüncesini bu zemine bina etmeye çalışmıştır.

Adam Smith İskoç aydınlanmasının önemli düşünürlerinden biridir. Ancak daha çok klasik ekonomi politığın teorik alanının sınırlarını belirleyen ilk iktisatçı olmakla ünlüdür (Dowd, 2013: 48). Bir ahlak profesörü olmasına rağmen kapitalizme ve iktisada doğal yasa kuramını uyarlayarak iktisadın bağımsız bir bilim haline gelmesinde önemli katkı sağlamıştır. Bunu gerçekleştirirken Smith’in yöntemi, Newton’un bilim anlayışını önce ahlaka daha sonra iktisadi hayata uyarlamak olmuştur. Buğra’nın belirttiği üzere Smith’in yazdığı ilk kitap Astronomi

Tarihinin Gösterdiği Üzere Felsefi Araştırmaları Yöneten ve Yönlendiren İlkeler adını taşımaktadır (Buğra, 1995: 45).

Newton'un bilimsel metodolojisi tüm alanlarda deneysel verilerin teorik bir model ya da sistemle sentezinden meydana gelir. Smith'e göre Newton'un başarısı bilimsel buluşlarından değil, bilime ve felsefeye yaklaşım tarzından kaynaklanmaktadır. "Bir araştırma belli bir fenomenler alanı veya bütünü yöneten yasaları ortaya çıkarmayı hedeflediği zaman gerçekten bilimsel ya da felsefidir" (Cevizci, 2009: 637). Buradan hareketle diyebiliriz ki Smith, sosyal fenomenleri incelerken toplumlar/sınıflar arası kültürel farklılıkların ötesinde bütün bu farklılıkları yaratan bir insan-doğasına ulaşmak amacındadır. Bu (çıkarını düşünen) insan-doğası, onun sistemini kuracağı temel olacaktır. Buğra'nın da belirttiği gibi bu anlamda "*çıkarını düşünen rasyonel birey*" insan gerçekliğini yansıtan bir analiz aracı olmaktan çok, belirli bir bilimsellik anlayışının gerektirdiği soyut ilke arayışına cevap veren bir kurgu işlevi yüklenmektedir (Buğra, 1995: 47).

Bundan sonraki çalışmalarında Smith bu bireyin ahlakını ve iktisadını temellendirmeye çalışmaktadır.

Smith'in ikinci kitabı Ahlaki Duygular Kuramı başlığını taşımaktadır. Bu kitapta "iyi" bir toplumun düzeninin ne olması gerektiğini anlatmaktadır. Buğra'nın belirttiği gibi Smith için iyi bir düzenin, insanlardan fazla bir şey beklemeden, onlardan zorlayıcı ahlâki taleplerde bulunmadan işleyen bir düzen olduğunu görüyoruz (Buğra, 1995: 48-49). Ancak kendi çıkarı peşinde koşan bir birey olarak insanı temele alan bir sistem nasıl olur da bütün toplumu iyiliğe götürecek eylemlerde bulunabilirdi? Bu çelişki, aydınlanmanın başından beri insanı Newton fiziğine göre tanımlayan bütün filozof ve düşünürleri -aydınlanmanın selameti için- üzerinde düşünmeye mecbur etmiştir. Smith de bu çelişki ile uğraşmıştır. Hatta iktisat literatüründe buna Smith Problemi denmektedir. Çünkü Smith'in eserlerinde iki farklı insan tipi vardır. Ancak bu sadece Smith'in problemi değildir. Bu, daha derinde aydınlanma felsefesinin temelinden kaynaklanan bir problemdir.

Smith'in bu problemle ilgili görüşleri, döneminde bu konuyla ilgili ortaya atılmış bir fikre verdiği cevaptan anlaşılabilir. Buğra'ya göre Dr. Mandeville'in Arılar Masalı: Veya Kişisel Ahlaksızlıklar ve Sosyal Yararlar adlı çalışması döneminde oldukça ses getiren radikal bir ahlak öğretisi ortaya koyar. Mandeville'e

göre, insanların bencilce çıkar peşinde koşmaları, diğer ahlaksızlıklarıyla, gösteriş ve lüks tüketime verdikleri önemle birleşince, talebin ve üretimin artmasına, genel olarak toplumun zenginleşmesine yol açar. Bu sonuca ulaşmak için insanların ahlaklı davranmalarını sağlayacak sosyal önlemler gerekmez. Aksine, insanların bencil dürtülerini dizginlemeye yönelik bu tür önlemler, başarılı olabildikleri ölçüde, genel bir yoksullaşmaya neden olacaklardır. Smith, toplumsal nihai amaç bakımından Mandeville'nin sisteminin kendi sistemiyle örtüştüğünü teslim eder. Ancak Mandeville'yi eylemlerdeki niyeti göz ardı ettiği yönünde eleştirir. Smith'e göre insanlar, saygınlık, şan ve şeref peşinde koşarlar. Ama saygın ve şerefli olma arzusuyla, saygınlık ve şeref kazanma arzusu arasında bir fark vardır. Bu arzulardan biri ahlâki duyguları, öteki ise bencil dürtüleri yansıtır. Mandeville bu farkı gözardı ederek, her iki arzuyu da bencillik dürtüsü temelinde tanımlar (Buğra, 1995: 49).

Smith'in kendi ahlaki sisteminde eylemlerdeki niyeti bencillikten kurtarmak adına temele aldığı kavram sempati'dir. Bu kavramı dengelemek için kullandığı kavram ise "kendini sevme"dir. Bu iki ilke insanın sosyal bir varlık oluşu ve toplum karşısındaki benliğini ifade eder. Smith bu iki ilkeyi insanın ekonomik faaliyetlerini açıklarken de kullanmaktadır. İnsanların çabaları, sosyal konumlarının gerektirdiği gibi yaşamayı sürdürerek ve bu konumu aşarak başkalarının onlara duyduğu sempatiyi korumaya ve artırmaya yöneliktir. İnsanların zenginliklerini sergileyip yoksulluklarını gizlemelerinin sebebi diğer insanların karşılardakinin acılarından çok sevinçlerine sempati duymaya eğilimli olmalarından kaynaklanmaktadır, Smith'e göre. Yoksulluk ise sefalet ve üzüntü barındırdığından kardeşçe bakışları hak etmezler. Bu yüzden yoksullar gözlerden saklanmak istemektedirler. Ancak insanlar bunun özünü tam anlamadığından zenginlerin sahip olduklarına bakarak mal ve mülk edinme uğruna uğraşıp didinirler. Bu, apaçık bir yanılgı ve yozlaşmadır. Ancak Smith bunu olumsuz bir anlamda kullanmaz. Hatta Smith'e göre insanlığın çalışma şevkini uyandıran ve sürekli hareket halinde tutan, bu yanılgıdır. Buğra'nın Smith'ten aktardığına göre insanları toprağı işlemeye, evler yapmaya, şehirler ve devletler kurmaya iten budur. İnsan yaşamını yücelten ve zenginleştiren, dünyanın yüzünü bütünüyle değiştiren, doğanın yabani ormanlarını verimli tarlalara çeviren, yolu izi olmayan okyanusu yeni bir geçim kaynağına ve dünyanın değişik ulusları arasında bir iletişim kanalına dönüştüren bilim ve zanaatların ortaya çıkıp

gelişmesine yol açan da budur (Buğra, 1995: 60). Dahası kurmak istediği ekonomi modelindeki motivasyon bu yanılgıdan hareket alır.

Smith, Ulusların Zenginliği adlı kitabında bu yanılgının ulaştığı toplumsal iyiliğin fail olduğu fenomenin ilkelerini açıklar. Görüldüğü üzere zenginlik ve yoksulluk ekonomik faaliyetler sonucu ulaşılan erdemlerdir. İnsanlar bu erdemlere ulaşırken “ mal değişimi, takas ve mübadele” eylemlerinde bulunurlar. İnsan bu eylemleri diğer insanlarla etkileşime girerek gerçekleştirir. Bu eylemleri gerçekleştirmeye yönelik örgütlenmelerinin gelişmişliğine göre toplumlar ileri ya da geridir. İleri toplumlarda bu eylemleri gerçekleştirmek adına topluma bir baskı kurmaya gerek yoktur. Failler, dıştan bir yönlendiriciye ihtiyaç duymadan kendi doğaları gereği çıkarları doğrultusunda mal değişimi, mübadele, takas ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirir.

Smith’in Ulusların Zenginliği kitabı mal değişimi, takas ve mübadelenin ilkelerini anlatır. Eser beş kitaptan oluşur. Birinci kitap iş bölümü kavramıyla başlar. İş bölümü üretici güçlerin gelişmesindeki temel etkidir. Smith’in iktisat teorisiyle ilgili her bilimsel yazıda aşağı yukarı görülen iş bölümü örneği verme geleneği onun iğnecilik üstüne verdiği örnektir. Bu örnekte Smith, bir işçinin tüm gün çalışarak sadece bir tek iğne yapabileceğini söyler. Ayrıca bir iğneyi ortaya çıkarmak için ise iş bölümü yaptıklarında, iğnenin deliği, ucu, telin çekilmesi vs. gibi yaklaşık on sekiz kişinin çalışması gereğine işaret eder. İş bölümü yapılan bir fabrikada ise on iki işçinin “kırk sekiz bin”den fazla iğne yapabildiklerini anlatır (Smith, 2006: 61) Kendi ifadesi ile işbölümü, insanın doğası gereği diğer insanlarla alış verişte bulunma zorunluluğunun sonucu olarak kaçınılmaz biçimde ortaya çıkmıştır. Köpeklerin efendilerine yaltaklanarak ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaları ile insanların ihtiyaçlarını gidermede topluma muhtaç oluşları arasında bir analogi kurar. Ancak hayvandan farklı olarak insan, olgunluğa ulaştığında hemcinslerinden yardım ihtiyacı artar. Bu yardımı yalnızca onların iyilikseverliğinden beklerse, eli böğründe kalır. Bu yüzden ihtiyaç takasında takasın getirisinin kendi menfaatlerinin icabı olduğunu onlara ikna etmelidir. Smith’e göre karşılıklı çıkarları uyarılan fertlerde hasıl olan düşünce, toplumun her bir ferdinin diğerinin ihtiyacının potansiyel tedarikçisi olabileceği fikrini uyandırır. İşbölümünün doğmasına sebep olan ilke budur. Böylelikle fert -ürettiği her neyse- fazlasını, başka bir insanın kendi üretim fazlası ürününe ihtiyacı olacağı düşüncesini taşıdığı için rahatça üretir. Mesela

ekmekçi yiyebileceğinden fazlasını üretir. Çünkü ekmek ihtiyacını gidermek zorunda olmayan insan yok gibidir. Smith'e göre kendi tüketimini aşan bütün emek ürününün fazla kısmını, gereksinebileceği başkalarının emek ürününün benzeri kısımları ile değiş edebileceğinden emin bulunması, her insanı, kendini belirli bir işe vermeye, bu iş için olanca yetenek ve zekâsını geliştirip mükemmelleştirmeye özendirir (Smith, 2006: 76-81).

Ancak emeğin çeşitlenmesi birçok emek ürününün birbiriyle takas edilebildiği bir ortama ihtiyaç duymaktadır. Toplumlar gelişmek istiyorsa bu ilkeye dikkat etmek durumundadır. Mesela Müslüman mahallesinde salyangoz sektörü işbölümüne dahi gidilmeden yok olur. Buradan işbölümünün geliştiği toplumlarda nüfus bakımından kalabalık yerleşimlerin zorunluluğu anlaşılmaktadır. Sanayileşme ile şehirleşmenin beraberliği de bir vakiadır.

Smith'in iktisat bilimine katkılarından biri de fiyat teorisi hakkındaki fikirleridir. Değişilen ürünlerin birbiri cinsinden ifadesi olan fiyatın nasıl belirlendiği ile ilgili Smith emeğin bütün malların değişim değerinin gerçek ölçüsü olduğunu söylemiştir. Fiyat ise o malı edinmenin eziyeti ve zahmetidir. Mesela et satın almakla, et ihtiyacımızı karşılarken harcayacağımız emekten kendimizi korumuş oluyoruz. Et üretmenin yükünü de böylelikle kasaba yüklemiş oluyoruz. Bizim de ekmek ürettiğimizi var sayarsak, kasabın bize ekmek üretmek için gerekli emeğin zahmetini, eziyetini yüklediğini görürüz. Böylece takas edilenler karşılıklı emek olmak durumundadır. Ancak emeğin soyut oluşu yüzünden daha çok somut malların değeri üzerinden fiyat biçilir. Buraya kadarki örneklerde emek sahibi hammaddesini kendi temin ediyordu. Ancak emeğin, hammaddesini işlemek üzere başkasının temin ettiği emek durumlarında fiyatı neler oluşturmaktadır? Smith'e göre bu durumda emeğin tüm ürünü işçinin olmaz. Emeğin ürünü olarak ortaya çıkacak malın gereksindiklerini sağlamış bulunan mal mevcudunun kârı için, ayrıca fazladan bir miktarın lüzumu meydana gelir. Bu anlamda malın fiyatına bileşen birinci unsur - bedeli emeğe göre hesaplanmak koşuluyla- kârdır. Mal mevcudu eğer toprak ise toprak sahibinin payı ise ranttır. Bütün topluluklarda, her malın fiyatı, eninde sonunda bu üç kısımdan birine veya ötekine yahut bunların hepsine birden dönüşür. Her gelişmiş toplulukta, bu parçaların üçü de az çok, malın pek çoğunun fiyatına terkipçi unsur olarak girer. Ancak fiyatların dalgalanması durumunda oluşacak dengesizlik nasıl giderilebilir? Smith öncelik doğal fiyatı tanımlar. Buna göre bir

malın fiyatı, üretiminden malın pazara ulaştırılmasına kadarki süreçte malın fiyatına karışan kâr, rant ve emek ücretlerini ödemeye yetecek kadar ise, bu mal, doğal denilebilecek fiyatına satılmaktadır (Smith, 2006: 152-165). Pazar fiyatını belirleyen ise doğal fiyatı verebilecek olanların talebi arasındaki oranla belirlenir. Eğer pazara ulaştırılan mal talebin altında ise talepkarlar arasında rekabet başlar, fiyatlar yükselir. Tersinde ise bu kez pazara ulaştırılan malların fiyatı düşer. Birinci durumda doğal fiyata karışan kâr, rant ve emek payları artar. İkinci durumda ise paylar düşer. Bu durumda üretilen malda pay sahibi olanlar o malı üretmekten uzaklaşırlar. Bu durumda pazara gelen malda azalma olur. O malın fiyatı taleple örtüşür ve fiyatı dengeye gelir. Görüldüğü üzere piyasaya müdahale etmeye gerek olmadan doğal seyri içinde fiyat doğal kertesine kendiliğinden gelir.

Doğal fiyatın bileşenlerinin emek ücreti, kâr ve rant olduğunu belirtmiştik. Bunların doğal kerteleri nasıl belirlenir? Smith emek ücreti ile işveren yanında çalışan işçinin emeğini kastetmektedir. İşçi nafakasını sağlamak için peşinata ihtiyaç duyar, eğer çiftçinin yanında çalışırsa tohumluk buğday alır. Bunun bir kısmını tüketmek zorundadır, elbette. Çiftçi hem toprağını kiralamak hem de elde edilecek hasıladan pay almak yoluyla iki kere kâr eder. Bu durum bir atölyede çalışan işçi için de geçerlidir. Burada usta ile işçi sözleşme yoluyla birbirlerine bağlanırlar. Ancak ustalar zımni olarak birlikte hareket ederek ücreti her zaman düşürürler. Smith'e göre işçiler hiçbir zaman haklarını ustalardan politika yoluyla alamazlar. Ancak ücretlerin yükselmesinin yolu ücretli işçiye talep yaratmakla mümkün olacaktır. Bunun yolu da ülkenin üretimle oluşacak mal mevcudunun artması ile mümkündür. Ve bu durum artarak devam etmek durumundadır (Smith, 2006: 184-194).

Görüldüğü üzere Smith'in ekonomi modelinde ekonominin aktörleri kendi dengelerine dışarıdan bir müdahale olmadan ulaşmaktalar. Her türlü dengesizlik ise dengesizliği yaratan unsurun nicelikçe çoğaltılması ile aşılmaktadır. Marx'ın kapitalizmin üretim süreçlerini sürekli devrimcileştirmeye mecbur olduğunu söylerken kastettiği budur.

Böylelikle kapitalizmin ilk teorisyenlerinden Adam Smith'in ekonomi politik fikirlerini ve iktisadının temel kavramlarını kısaca açıklamış bulunmaktayız.

Özetle, iktisat sosyal hayatta olmakta olanın nasıl olduğunu izleyerek buradan elde ettiği ilkeleri temele alan bir bilim olmak durumundadır. İnsan geçimini temin

etmek zorundadır. İnsanın ihtiyaçları çeşitlidir. Bu ihtiyaçlarının bazılarını başkalarından tedarik eder. Kendisi de başkalarının ihtiyacının tedarikçisidir. Üretimde bunu göz önünde bulundurarak her zaman ihtiyacından fazlasını değişim için stoklamak üzere üretir. Bu fazlanın değeri üretirken harcanan emek miktarı ile belirlenir. Söz konusu üretim fazlası emeğin kendisi ise emeği tüketen ile emek sahibi arasında genel değer üzerinden sözleşme yapılır. Elde edilen ürünün fiyatı talepkârların mekanı olan piyasada belirlenir. Ürünün arzındaki miktara ve talepkarların davranışına göre fiyatlar dengesini kendiliğinden bulur. Adam Smith böylelikle iktisat biliminin kavramsal çerçevesini belirlemiş olmaktadır.

Ancak Smith dikkatini döneminin iktisadi anlayışının eleştirisine odakladığı için bazı konularda çelişkiye düşmektedir. Özellikle toprağın mülkleştirilmesi sonucu ortaya çıkan rant fiyatları konusunda çelişki belirginleşmektedir. Bu çelişkileri çözmeye çalışan David Ricardo'yu Adam Smith'in fikirlerini sistemleştiren iktisatçı olarak söyleyebiliriz.

2.4.2. David Ricardo

Ricardo'nun eseri Vergilendirme ve Politik Ekonominin Prensipleri kitabı (1817) Smith'in fikirlerinde bütün teferruatçılığına rağmen açıklığa kavuşturamadığı noktalar üzerine yoğunlaşır. Bu noktalardan ilki bir ürünün fiyatına bileşen rant hakkındadır. Smith ücrete karışan bu payı doğal bir etmen olarak görüyordu. İkinci nokta ise ürünün emek değerini işçinin hammaddeye sahip olduğu ön kabulü üzerinden tanımlaması hakkındadır. İşçinin hammadde olarak sadece emeğini ortaya koyduğu emek-yoğun piyasada ücretin belirlenimi hakkında açıklayıcı bir düşünce belirtilmemiştir.

Fülbert'in belirttiği üzere David Ricardo'ya göre de bir malın değerini belirleyen, o malın üretimi için gerekli emek miktarıdır. Ancak Smith'e göre daha önce de belirttiğimiz üzere malın fiyatı piyasadaki talepkarlar tarafından belirlenir. Malın fiyatını oluşturan ücret, kâr, rant da bu fiyat üzerinden belirlenmek durumundadır. Ricardo bu toplam değer teorisine pazar fiyatı ve emek değeri ayrımı yüzünden itiraz ederek malın fiyatının da ortalama emek gücü üzerinden hesaplanması gerektiğini belirtir (Fülbert, 2008: 90). Ayrıca fiyata karıştığı söylenen rant ve kârın doğal oluşunun fiyata karışmasını tam açıklamadığını, bunları temsil eden sınıfların ilişkilerinin iyi incelenmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre ekonomi

politiğin amacı da üretimin yaratılmasında katkıda bulunan paydaşların bölüşümü nasıl yaptıklarını belirleyen yasaları ortaya çıkarmak olmalıdır. Dowd'a göre Ricardo'yu rant konusuna eğilmeye motive eden başka bir olgu da var olan Tahıl Yasalarının sağladığı imkânları sonuna kadar kullanan soylu kesimin Britanya'ya ayak bağı olduğu fikridir. Tahıl ithalatından alınan vergilerle içte tarım korunmakta ve bir tekel yaratmakta idi. Bu da sanayileşmekte olan Britanya'nın kalabalıklaşan şehirlerinde gıda fiyatlarını yükseltmekte, dolayısıyla işçi ücretlerini arttırmakta idi. Bu yasalar 1846'da kaldırılmıştır. Kaldırılması sanayici iş adamlarının parlamentoda çoğunluk olmasıyla mümkün olmuştur.

David Ricardo'yu kapitalizm için önemli kılan, onun kapitalizm için öngörüsündedir. On dört yaşından itibaren borsa dünyasında yer almış, yirmi altı yaşında önemli bir servet kazanmış bir yatırımcı olarak Britanya'nın yararına olacak iktisadi yönü kestirmişti: Küresel serbest ticaret. Ricardo'nun serbest ticaret tezinin temeli karşılaştırmalı üstünlük ilkesi idi. İlke her ülkenin en verimli olduğu alanda üretim yapmaya odaklanmasına dayanmaktadır. Ricardo bunu iki ülkeden seçtiği iki ürünü kendi emek değer teorisine göre inceleyerek oluşturduğu fiyatları karşılaştırmış, buradan hareketle hangi ülkenin hangi üretime yönelmesi gerektiği üzerine sistem kurmuştur. Ricardo'nun verdiği örnek Portekiz şarabı ile İngiliz kumaşıdır. Doğal şartlar bakımından Portekiz'in gelişmişlik düzeyi İngiliz sanayisine yetişemeyeceğinden ve yatırımlarında maliyetli oluşundan Portekiz kumaş üretmemelidir. Aynı sebeplerden İngiltere de şarap üretiminde bulunmamalıdır.

Bunun sonucunda aşıkardır ki Britanya sanayileşme yolunda ilerlerken Portekiz ve diğerleri odun kesip tarım yapmaya mahkum kalırlar (Dowd, 2013: 52-56).

2.4.3. Jean Baptiste Say

Fransız iktisatçı Say, Smith'in özelinde Britanya sanayileşmesine hayrandır. Ancak İngilizlerin aksine emek-değer anlayışına fayda kavramını da eklemiştir. Say kendi adı ile bilinen bir iktisadi kanun geliştirmiştir. Buna göre her arz kendi talebini yaratır. Arz fazlasının oluşmasının imkânsız olduğunu iddia eden Say üretimin artışıyla işgücünde buna paralel bir artış olacağından iktisadi bunalımların imkânsız olduğunu savunmuştur. Say'ın Fransa'nın Britanya ölçeğinde bir ülke olmasını istediği için serbest piyasanın gönüllü bir savunucusu olduğu açıktır. Bu serbestliğin

bütün dünyaya teşmil olmasını da istemektedir. Nitekim 1803'te yazdığı Politik İktisat hakkında Risale'de ülkelerin birbirleriyle serbest ticaret yapmasına engel olan monopollerini yani merkantalizmi şiddetle eleştirmiştir.

Say'ın iyimserliğinin gerçekçi olmadığını kapitalizm bize defaatle kanıtlamıştır.

2.4.4. Thomas Robert Malthus

Dowd'a göre toprak soylusu bir aileden gelen Malthus sanayileşme karşıtıdır. Ancak ironik bir şekilde sanayileşme kuramlarının yolunu açan da odur. Malthus sanayi kapitalizminin sürekli arz fazlası yaratmaya mahkum olacağından istikrarsız bir sistem olduğunu savunur. Yüksek sayıda işgücüne ihtiyaç duyduğundan tarımsal nüfus giderek azalmaktadır. Bunun sonucunda nüfus geometrik olarak artarken besin kaynakları aritmetik olarak artmak durumundadır. Bu durumun çözümü olarak ise yoksulları pisliğe özendirmek, dar şehir yolları yapmak, kalabalık nüfuslu apartmanlar inşa etmek; kırsalda köylüleri durgun su kenarlarına ve bataklıklara yerleşmeye mecbur etmek ve salgın hastalıklara yakalanan insan gruplarını kesinlikle tedavi etmemek gibi pek insanca önerilerde bulunmaktadır (Dowd, 2013: 58-60).

Malthus'un kendi sınıfının çıkarına uygun fikirler öne sürdüğü aşikardır. Yine de insani olmanın yakınından dahi geçmeyen bir durum da söz konusudur. İktisadi manada ise kapitalizmin arz fazlalığına sebep olacağı öngörüsü doğru çıkmıştır.

2.4.5. Jeremy Bentham

Dowd'ın ifadesiyle kişisel ömrü Sanayi devrimini kapsayan; entelektüel hayat süresi ile klasik ekonomi politiğin oluşumuna şahitlik eden Bentham'ın iktisat düşüncesine temel katkısı fayda kuramı üzerinedir (Dowd, 2013: 61). Aydın'ın Bentham ile ilgili makalesinde belirttiği gibi Bentham kendi kuramını geleneksel İngiliz empirizimini, kendinden önceki faydacıları ve David Hartley'in Çağrışımçı psikolojisini mezcettirerek oluşturmuştur. O'na göre geleneksel etik a priori sezgiler üzerine temellendirilmiştir. Etik'in hedefi insanı bir olgu olarak alarak etiği bilimsel bir teoriyle yasalaştırmalıdır. Bentham etiğin konusunu olgu olarak insanın somut eylemleri üzerinde yoğunlaştıracak, bu yüzden insan etiğinin ilkelerini insanın somut yaşamını sürdüğü mekandaki hayatıyla sınırlandıracaktı. Hedefini ve sınırını çizdiği yeni etik için belirlediği yöntem ise bilimler için vazgeçilmez olan deney yöntemidir.

Konusunu ve metodunu oluşturan Bentham kuramının temeline maksimum birey için ulaşılabilecek maksimum fayda olarak tanımlanabilecek fayda ilkesini yerleştirmiştir. Bentham’a göre kendi teorisinden önceki etik teorileri incelendiğinde görülecektir ki hepsinin temelinde fayda ilkesi vardır. Dolayısıyla fayda kavramının evrenselliğinin ispata ihtiyacı yoktur. Bu nedenle Bentham’a göre insanların neredeyse hepsinin menfaatlerini düşünerek hareket etmeleri ve ilkenin yanlış olduğunun ispat edilememesi onu doğru saymak için yeterlidir (Aydın, 2013: 149-150).

Bentham’ın fikirlerinin revaç bulmasındaki amil fikirlerinin özgünlüğünden ziyade dönemin politik hayatına “faydalı” olması ile ilgili idi. İncelediğimiz iktisatçıların neredeyse tamamı iktisadi hayata dair kanunlar belirlemeye çalışırken üretimde emeğin ve bölüşümün nasıl olacağını merkeze alırken ‘faydacılık’ kuramı dikkatleri buradan kaydıran bir sistem sunuyordu. Dowd’a göre faydacılık ve iktisattaki uzantısı olan fayda kuramı, dikkatleri üretimle ilgili meselelerden kopararak iktisadi birimler diyebileceğimiz tüketici, çalışan, iş çevrelerinin psikolojisine, metaların ve metalaşmış iş birimlerinin alınıp satıldığı, müşterilerin ve pazarlamacıların hazzı ve acıya göre tepki verdikleri “piyasa”ya kaydırır (Dowd, 2013: 63).

2.4.6. John Stuart Mill

Cevizci’ye göre Mill’in düşünce yapısı liberal toplumun ana çizgisi olan emprisizmden fazlasıyla etkilenmiştir. Emprisizmin tabula rasa’sı onun için toplumu da kapsayan bir gerçekliktir. Nasıl insan duyularla teşekkül etmiş bir bohça ise toplum da birbirleriyle çıkar ilişkisi için bağlanmış bir yığın olarak görmeye sevk etmiştir. Bu anlamda etik düşüncesi olarak kendinden önceki yararcı düşünür Bentham’ın fikirlerinden etkilenmiştir. Fakat O’na göre Bentham’ın insanı ile domuz arasında hiçbir fark yoktur. O, salt haz peşinden koşmakla geçirilecek bir hayatın, mutlu değil de boş bir hayat olduğunu söylerken, insanın mutluluğu için belirleyici olanın Bentham’da olduğu gibi, duyumsal türden aşağı hazlar değil fakat yüksek düzeyde hazlar olduğunu savunur. İnsan istediğinde mutluluğa erişebileceğinin idrakinde olduğu sürece mutluluğu ister. Hatta gerekirse başka insanların bu mutluluğa erişmesinde bir engeli ortadan kaldırmak için büyük fedakarlıklar dahi yapar. Bu görüşüyle geleneksel yararcı düşünceden ayrılrsa da aslında bu düşünceyle

amacı yararcı düşüncenin mutsuzlukları azaltabilmesi için ona teorik bir amaç vermek niyetindedir. Bunun gerçekleşebileceği yegane toplumun liberal demokratik bir toplum olduğunu savunur. Ancak demokrasinin, demokratik bir yönetim altında yaşayan insanların iyi eğitilmedikleri, karşıt görüşlere tolerans göstermedikleri ve doğrudan çıkarlarını zaman zaman toplumun genel iyiliği adına feda etmeye gönüllü olmadıkları zaman yürümeyeceğini savunur(Cevizci, 2009: 894-899). Çünkü yürümeyeceğine dair birçok işaret görmüştü. Dowd'un belirttiğine göre özellikle 1848 ayaklanmaları sonrasında komünizm hakkındaki şu pasajı onun fikirlerindeki değişimi gözler önüne serecektir:

Bütün olasılıklarıyla komünizm ile bütün haksızlıkları ve acılarıyla bugünkü [1848] toplumsal durum arasında bir seçim yapılacaksa; eğer özel mülkiyet müessesesi, halihazırda gördüğümüz gibi, emeğin ürününün paylaşımında emekle ters bir oran gerektiriyor -yani en büyük dilim hiç çalışmayanlara, sonraki büyük dilim göstermelik işler yapanlara ait olacak şekilde, iş zorlaşıp tatsızlaştıkça dilim küçülüyor, hatta en yıpratıcı ve yorucu bedensel emekle hayati ihtiyaçlar bile karşılanamaz hale geliyorsa; seçenekler bundan ve komünizmden ibaretse, büyük ya da küçük, komünizmin tüm zorlukları devede kulak kalır!(Dowd, 2013: 64)

Mill'e göre işçilerin ücretleri soyut bir piyasa tarafından değil, sermayedarların sahip olduğu bir güç tarafından belirleniyordu. Ayrıca üretime dayalı ekonomide kârın zorunlu olarak düşeceğini belirterek sermaye ihracını çözüm olarak sunar.

Sermaye, artık doğduğu bünyeye bile sığamayıp dışarı taşmaya başlayınca iktisadın bu yeni dünya için yeni şeyler söylemesi gerekecekti. Bu yüzden (kapitalist) iktisadın birinci çağının temel konusu olan emek-değer kuramı terk edilerek yeni bir iktisadi teori geliştirilmeye başlandı: Neo-klasik iktisat.

2.5. DÜNYA KAPİTALİZMİ VE NEO KLASİK İKTİSAT(1850-1914)

Hobsbawm'ın ifadesiyle 1848 yılı Avrupa için devrimler yılı olmuştur. Öyle ki 1848'de en hızlı postadan daha hızlı biçimde Paris'te başlayan devrim Sicilya'ya ulaşmıştır. Ancak 1789 devriminden sonraki Fransa'nın tutumu ve yaşadıkları 1848 devrimine ev sahipliği yapsa da liderlik yapmaya gönülsüz olmasına sebep olmuştur.

Aslında 1830-1840 arası bunalımı kapitalizmin eriştiği üretici kapasite ile bunu genişletmedeki aczinin yarattığı gerilimdir. 1848 devrimleri durulunca kapitalizm için yeni bir atılım süreci başlamıştır. Kapitalizm bu acziyeti iki yolla aşmıştır: İlki, başlangıç devresindeki endüstriyel ekonomi ya da başka bir deyişle aşırı birikmiş sermayenin yeni bir yatırım kanalıyla yeniden sermayeye dönmesi, yani demiryolu. İkinci olarak bütün yerküre bir ekonominin parçası haline gelecek şekilde kapitalizmi açarak (Hobsbawm, 2003: 22-48). Demiryolu ilerlemesi ve karaların birbirine intibakı bakımından bir örnek verecek olursak Jules Verne'nin 80 Günde Devri Âlem romanı 1869'da seksen günde tamamlanabilirken 1848'de aynı güzergah tam on bir sürmektedir. Bu dönemde demir, çelik, kömür üretimi ve ülkelerin sahip olduğu beygir gücü önemli zenginlik işaretleri haline gelmiştir. Özellikle ikinci endüstri devriminden sonra kimya ve elektrik sanayileşmeyi başka bir mecraaya taşımıştır.

Dowd'un belirttiği gibi dünyayı bu ölçekte birbirine bağlayan ekonomik sistem yeni bir olguyu ortaya çıkarmaktadır: emperyalizm. Her ne kadar Britanya sanayileşmede başı çekse de kıta Avrupa'sında onu takip eden (özellikle Almanya) ciddi rakipleri vardır. Bu yüzden Britanya'nın kolonilerdeki ekonomik çıkarlarını siyasi olarak da garanti altına alınması gerekmektedir. 1880'lerde "Afrika'nın parsellenmesi" iyice şiddetli ve tehlikeli bir hal almış, halihazırda orada olan İngilizlere, Fransızlara ve Hollandalılara, pay alma derdine düşmüş başkaları da eklenmiştir (Dowd, 2013: 108). Ancak asıl kırılma Berlin-Bağdat demiryolunun birden fazla emperyalistin çıkarlarının kesişmesine sebebiyet vermesiyle ortaya çıkmıştır. Rekabet görünür biçimde Britanya-Almanya arasındadır. Albert Sorel'in dediği gibi dünya artık bir eşiktir, hadise kaçınılmazdır: Saraybosna'da Avusturya arşidükü Ferdinand suikast sonucu ölür. Bu olay sanayileşmenin, kapitalizmin, milliyetçiliğin ve emperyalizmin bütünlüğüne ulaşmış bütün çıkar sahiplerini 1944'e kadar sürecek kanlı bir tarihe mecbur eder.

2.5.1. Neoklasik İktisat

Douglas Dowd'a göre klasik ekonomi politik, kapitalizmin doğuşuna kadarki derebeyliğin, ticari kapitalizmin hali hazırdaki bakiyesine yöneltilen eleştiri ve hücumlardan ibarettir. Bu yüzden konusu ve odağı gelişim ve değişime dönüktür. Bu zaviyeden değişen toplumsal değerlerin ekonomiye yansıdığındaki yavaşlık dolayısıyla değişenin tesbitine yoğunlaşmıştır.

Neoklasik iktisat ise kapitalizmin artık yerleşik bir bilinç haline geldiği dönemin iktisadını tanımlamak üzere yola çıkan iktisadi bir anlayıştır. Bu iktisadi anlayış üretim sürecine katılanların birbiriyle olan ilişkilerini analiz etmek yerine tüketen bireyin davranışlarına ve ürün -tüketici ilişkisinin marjinal fayda olarak ifadesine odaklanmıştır. Amaç iktisadi matematiksel bir kesinliğe ulaştırarak ekonomi politığın tarihsel, ahlaksal, psikolojik çözümlemeler içeren anlayışından kurtarılmış bilimsel bir iktisat inşasıdır. Bunu yaparken de elbette temel, Newton fiziği'dir.

Popüler bir belirleme yapacak olursak, eğer elimizde “İktisada Giriş” ibareli bir iktisat kitabının içeriği matematiksel formüllerle dolu ise o kitap neo klasik iktisat anlayışıyla yazılmıştır. Ancak kitabın neoklasik iktisat anlayışı uyarınca yazıldığının asıl belirleyici mottası şudur: İktisat, bireyin sınırsız ihtiyaçlarının kıt kaynaklarla nasıl karşılanacağını araştıran bilim dalıdır. Hüsnü Bilir konuyla ilgili doktora çalışmasında bu düsturu tamamlayan ilkeler olarak toplumu bireye indirgeyen metodolojik bireyciliği, her zaman her şartta bireyin kendisi için en faydalı seçimi yapacağını bedihi olarak kabul eden rasyonaliteyi, fayda temelli değer anlayışını, bunların faili olan iktisadi töz olarak homo-æconomicus ve klasik mekanikten devşirilen denge kavramlarını belirlemiştir (Bilir, 2017: 34-45).

Hüsnü Bilir'in konu ile ilgili makalesinde belirttiği gibi neoklasik iktisatçıların kimler olduğu hakkında geniş bir liste verilmektedir. Ancak kendinden önceki fikirleri eleştirerek neoklasik iktisadi yeniden inşa eden Alfred Marshall'dır. Bentham, Ricardo, Jevans, Menger, Walras gibi iktisatçıların fikirlerini kendi ekonomi doktrinde (Principles-1890) birleştirmiştir. Marshall'ın fayda temelli iktisadındaki farklılık kendinden önceki iktisatçıların aksine iktisadi kuramının zemini olarak fiziği değil biyolojiyi oturtmuş olmasıdır. İktisadın karmaşık ilişkilerden oluştuğu kabulünden hareketle iktisadın tarih, sosyoloji ve psikolojiyi de hesaba katması gerektiğini belirtmiştir (Bilir, 2018: 993).

Douglas Dowd'a göre ise aslında neo klasik iktisat ticaret kuramı ve mikro iktisattan ibarettir. Bütün dünyayı birbirine bağlayan kapitalizm karmaşıklaşan ticari ilişkilerini teknik biçimde ifade etme zorunluluğunu duymaktadır. Dahası neo klasik iktisat kapitalizmin ucuza mal edip pahalıya satma saplantısı yüzünden yarattığı kıtlığın sebebini kaynağından uzaklaştırıp ucuza alıp pahalıya satmanın formüllerini

aramayı kendine düstur edinmiştir. Getirdiği yenilik bunu matematik diliyle yaparak bilimsellik katmasındadır. Yoksa neo klasik için de iktisat çıkarıcı tüketiciler, karı tek gaye sayan firmalar ve emeği göz ardı edip sadece fiyatı veri alan davranışçı rekabet piyasasını inceleyen bilimdir (Dowd, 2013: 114-116).

2.5.2. 1914-2020 Arası Kapitalizmin Tarihi

Sanayi kapitalizmi I. Dünya Savaşı'na sebep olmuştur. Çünkü kapitalizm özünde sürekli bir yayılma güdüsü ve mecburiyeti taşır. Makinenin kutsandığı bir çağda dikiş makineleri üreten fabrika makineli tüfek üretmeye başladığında da aynı teveccühle alkışlanır. Ancak savaş bütün taraflara benzer oranda iktisadi zararlar vermiştir. Dahası anlaşma şartlarının mağlupları bir daha ayağa kalkamayacak kadar ağır olmasına galip taraftan da itirazlar olmuştur. İmparatorluklar yıkılmış yerine ulus devletler kur(dur)ulmuştur. Ayrıca Marx'ın öngörüsüne ters olarak Rusya'da Sovyet Cumhuriyetler kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında faşist İtalya, Nazi Almanya ve Japonya kendilerine dönmüştür. Ancak Almanya'nın eğitim ve diğer alanlardaki hazır bulunuşluluğu ile eski günlerine daha çabuk dönmesi olağandır. 1939-1945 arası olanlar makineleşmiş bir beşerin neler yapabileceğine dair bir fragman gibidir: Atom bombası, şehirlere atılan yangın bombaları, toplama kamplarında yakılan insanlar... Bu olanların hiç biri savaştan önce zengin olanların savaştan sonra daha zengin olmalarına engel olmamıştır. Dahası kapitalizmin dünya yüzeyine daha köklü biçimde yerleşmesine imkân verecek yeni bir anlayış başlamıştır: Tekelci kapitalizm. Douglas Dowd'a göre tekelci kapitalizm zeminin kaybetmeye başlayan kapitalizmin ABD eliyle yeniden bir yere oturtulmasıydı. Bunu altı koldan gerçekleştirmiştir: dev şirketler, devlet, tüketimci zihniyet, savunma sanayi lobisi, medya. Sanayi kapitalizmin merkezi Britanya idi. Tekelci kapitalizmin merkezi ise ABD'dir. ABD ikinci dünya savaşından sonra yeniden inşa edilen kapitalizmi ABD eksenini etrafında dönecek biçimde şekillendirmiştir. IMF, WTO, NATO gibi kurumlar yeniden inşa sürecinde ABD rolünün müşahhas örnekleridir. 1945-1960 arası Avrupa'nın yeniden inşa sürecinde ABD'nin öncülüğünde yeni bir atılım çağıdır. Kapitalizm altı kollu bir saldırı hareketi ile bütün dünyaya yayılmaya başlamıştır. Bu yayılımın dinamosu elbette şirkettir. Bu dönemde çok uluslu şirketler ve uluslar üstü şirketler ortaya çıkmıştır. Bu şirketler kendinden daha küçük işletmeleri bünyesine katarak devasa boyutlara ulaşırken devlet (ABD) de orta sınıfa yönelik yatırımlar ve soğuk savaş bahanesiyle silah lobisiyle ilişkilerini

derinleştirerek iktisada yön verir. Orta sınıf ucuz kredilerle sürekli tüketime yönlendirilir. İnsanlar bu borçları ödemeleri için evde çalışan sayısını arttırmaya yönlendirilir. Evdeki çocuklara ise refakat eden biri vardır: Televizyon. 1970'ler boyunca bu göreceli bolluk devam ederken 1975'te Vietnam Savaşı kaybedilir. Her savaştan sonra olduğu gibi bu, aynı zamanda kapitalizmin paradigma değiştirme fişegidir. Kapitalizm 1970-1980 arası yeniden krize girer. Marx'ın dediği gibi yeniden yıkarak dönüştürmek lazımdır. Böylelikle ikinci tekelci kapitalizm dönemi başlamış olur⁷. Anlayış olarak Neoklasik iktisada geri dönmüştür. Bu dönemin dikkat çeken eylemi ise döviz spekülasyonudur. Şirketler üretim taşeronlarına ödeme yapabilmek için döviz alış verişinde bulunuyordu. Bu işlemler esnasında spekülasyonla kar edilebildiğini gördüler. Hatta her uluslar üstü şirketin Döviz Spekülasyon Şubesi bulunmaktadır.

Yeni anlayış ya da yeni dünya söylemi her küresel krizden sonra zikredilen bir ibaredir. Ancak kapitalizm hiçbir zaman krizden kurtulmamıştır. 1980'den sonraki tekelci kapitalizm krizi diğer mini-kapitalistlere taşımıştır: Meksika, Arjantin, Asya ve Rusya krizleri ile Mortgage krizi.

Özetle Kapitalizmin dönemsel iktisadi krizlerinin kökü, uzak ya da yakın geçmişte veya gelecekte olsun, kapitalist sürecin kendisidir: İlke olarak anarşik işleyen bir sistemdir; doymak bilmez bir kar ve güç iştahının beslediği bu işleyiş, kaçınılmaz bir şekilde, küresel çapta aşırı üretim kapasitesi dönemlerine girer. Öyle bir sistem ki deniz üzerinde son sürat ilerlemektedir, ancak her defasında bu süratin yarattığı anafolla mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Dowd, 2013: 188-220). Yani kapitalizmde krizin sebebi her zaman aşırı meta üretimidir, ancak zaten kapitalizm metalar evreninin toplamıdır.

2.5.2.1. Neoklasik İktisada Eleştiri: Keynesçi Teori

Neoklasik iktisat 1930 yıllarına kadar-1980'den sonra devreye tekrar alınmıştır- devam etmiştir. Ancak 1929 Büyük Buhranı'yla birlikte yolunda

⁷ Milton Friedman yapılacaklar listesi olarak şunların kaldırılmasını önermektedir: 1) Şirketlere konulan vergiler; 2) artan oranlı gelir vergisi; 3) halka açık eğitim; 4) sosyal güvenlik; 5) gıda ve ilaçta hijyene ilişkin devlet düzenlemeleri; 6) doktorluk ve dişçilik lisansları; 7) posta tekeli; 8) işsizlik ve afetzede ödenekleri; 9) asgari ücret yasası; 10) tefeci faizlerine konulan tavan; 11) devletin mülkiyet hakları, sözleşme hukuku ve milli savunma dışındaki her türlü müdahalesini ve eroin satışını engelleyen yasalar. Douglas Dowd, *Kapitalizmin İktisadi Eleştirel Bir Tarih*, (1.b., İstanbul: Yordam Kitap, 2013), s. 218.

gitmeyen bir şeyler olduğu dillendirilmeye başlanır. Bu görüşlerden en önemlisi yöntemleri günümüzde de sıkça başvuru alan Keynesyen Teoridir. Keynes öncelikle *laissez faire* düsturuna eleştirisini yöneltir⁸. Bu düsturda her halükarda piyasa kendiliğinden doğallıkla dengeye gelecektir. Georg Fülbert'e göre Keynes "Çalışmanın, Faizin ve Paranın Genel Teorisi" başlıklı kitabında, piyasada doğa dengenin dışarıdan çok kendini belli etmeyen bir etki ile kurulması gerektiğini söyler. Piyasanın aktörleri piyasayı canlandıracak artı bir etki yaratmalıdır. Bu artının yüklenicisi sermaye piyasası olmalıdır. Ama önce piyasada düşük faizli kredileri kullanmaya teşvik edecek bir kâr fırsatları paketi yaratılmadır. Keynes'in ekonomi politik tedbirlerinin amacı, piyasayı tüketimin artmasına sebebiyet verecek göreceli bir bolluk ve ucuzluk ile beslemektir. İnsanlar ucuz kredi bulmakta veya ürettiklerinin devlet tarafından alınacağından emin bulunmaktadır. Bu yüzden girişimde bulunmaktan çekinmeyecektir. Kârdan çok yatırım önceliklidir. Böylelikle yatırım potansiyeli olan fertler paralarını faize vermek ya da saklamak yerine bu kâr edilme ihtimali yüksek ekonomik atmosferden faydalanmak üzere ekonomiye katılacaklardır (Fülbert, 2008: 123-124). Keynes'in amacı kapitalizmi kurtarmaktır. Bunun yolu da belirtildiği gibi bol tüketime ve ucuz krediye dayalı bir kapitalist hayat yaratmaktır.

Sonuçta kapitalizmin insanları getirdiği nokta İhsan Oktay Anar Galiz Kahraman (GK) romanında şöyle betimlemektedir:

Enayinin dediğine bakılırsa dayısı fabrika sahibine, "Ben kendi atölyemde altı saat çalışıp imalat yapınca insan gibi yaşıyordum. O yüzden senin fabrikanda da altı saat çalışıp insan gibi yaşamak niyetindeyim." Deyince hayırsever fabrikatör bunu bir şartla kabul etmiş ve dayıya "Elbette! Altı saat çalıştıktan sonra ücretini tamamıyla alır ve evine gidersin; ama sen gittikten sonra bir altı saat 'bedava çalışacak birini' bulursan!" demişti. İşte! Bedava çalışan kişiye ancak köle denirdi (G. K s. 41).

⁸ Şimdi biraz *laissez-faire*'in temelini oluşturan metafizik yahut genel prensiplerden sıyrılmaya bakalım. Bireylerin iktisadi eylemlerinde reçeteli bir "doğal özgürlük" sahibi oldukları doğru değildir. Öyle, Edinenler veya Kazananlar adına tanımlı, kalıcı bir haklar paketi yoktur. Dünya hiç de öyle, özel ve toplumsal çıkarları denk getirecek şekilde yukarıdan kumanda edilen bir yer değildir. Dünya, bunların aşağıda pratik olarak denk geleceği şekilde idare edildiği bir yer de değildir. Açık kişisel çıkarların daima kamu yararına işleyeceğini, iktisadın ilkelerinden çıkarsamak doğru değildir. Kaldı ki bireysel çıkarların genelde açık olduğu da genel olarak doğru değildir. Hayat, kişilerin, toplumsal birlik halindeyken, şahsi davrandıkları durumlara göre dar görüşlü olduklarını göstermiyor. Douglas Dowd, *Kapitalizmin İktisadi Eleştirel Bir Tarih*, (1.b., İstanbul: Yordam Kitap, 2013), s. 172.

3. MUSTAFA KUTLU'NUN HİKAYECİLİĞİ; İKTİSADİ KAVRAMLAR VE HİKAYELERİN KAVRAMLAR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

3. 1 Mustafa Kutlu'nun Hikâyeciliği

Yazarların sanat anlayışlarını kavramanın yollarından biri hayat hikâyelerini bilmektir. Özellikle eğitim hayatları sürecinde etkilendikleri kişileri hayat hikâyelerinden öğrenmek imkânı vardır. Böylelikle yazarın düşünce dünyası hakkında daha somut verilere ulaşma imkânımız olur. Bu anlamda burada Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliğini serimlerken hayat hikâyesinden de kısaca bahsetme nedenimizi açıklamış olduk⁹.

Mustafa Kutlu, 1947 yılında Erzincan'da dünyaya gelir. Babası Nahiye Müdürüdür. Babasının vazifesi dolayısıyla Anadolu taşrası ile beraber büyür. İlk, orta ve lise (1964, Erzincan Lisesi) öğrenimini burada tamamlar. Ortaokul yıllarında babasını kaybeder. Bu hadise onun çalışmasını gerektirir. Böylelikle Anadolu esnaf hayatını yakından tanıma imkânı bulur. Liseden sonra resim merakı dolayısıyla İstanbul'a gelip Güzel Sanatlar Akademisi'ne başvurmayı düşünür fakat bu kararından vazgeçip Erzurum Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydolar. Ancak resim merakı devam eder. Üniversitede iki arkadaşıyla beraber Erzurum Halkevinde resim sergisi açar, bu konuda kendisine Sanat Felsefesi dersi aldığı Prof. İoanna Kuçuradi büyük destek ve cesaret verir. Edebiyat Fakültesinde dönemin önemli edebiyatçı akademisyenlerinden ders almıştır. Orhan Okay, Kaya Bilgegil, Selahattin Olcay, Niyazi Akı, Haluk İpekten, Hüseyin Ayan, Bilge Seyidoğlu, Muhan Bali bu dönemde ders aldığı hocalarıdır. Sonradan içinde yer alacağı Hareket dergisiyle tanışması hocası Orhan Okay'ın vasıtasıyladır. Hocanın fakülteodaki odasında o sırada derginin mesul müdürü olan Ezel Erverdi ile karşılaşır. Kutlu, Hareket dergisinin 28. Sayısının kapağı için bir desen çizer. Bir sonraki sayıda da ilk hikâyesi 'O' yayınlanır. Onun resim merakının bir yansıması da bitirme tezinin konusunda görülür. Üniversite mezuniyet tezinin başlığı "Sait Faik'te Plastik Unsurlar"dır. Bu çalışma Sait Faik'in Hikâye Dünyası ismiyle Hareket Yayınları arasından 1968 yılında çıkmıştır. Hocası Orhan Okay'ın önerisiyle hazırladığı Sabahattin Ali incelemesi de 1972 yılında Hareket Yayınları tarafından basılmıştır.

⁹ Mustafa Kutlu'nun biyografisi Dergah Dergisinin internet sitesinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Mezuniyetinden sonra Tunceli Lisesi'nde (1969-72) ve İstanbul Vefa Poyraz Lisesi'nde (1972-1974) edebiyat öğretmeni olarak görev yapar. 1974'te öğretmenlik mesleğinden ayrılarak Dergâh Yayınları'nda çalışmaya başlar. Fikir ve Sanatta Hareket dergisinde yazdığı hikâyelerle sanat hayatına atılan Kutlu, bu derginin bir dönem Yazı İşleri Müdürlüğü'nü yaptığı gibi (1979-82), yazı ve hikâyelerinin çoğunu bu dergide yayımlamıştır. Ayrıca Hisar, Türk Edebiyatı, Düşünce, Yönelişler gibi dergilerde yazar. Mart 1976'dan itibaren fasiküller halinde yayınlanan Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nin yayın kurulunda görev alır, ikinci cildinden itibaren de yayın yönetmenliğini üstlenmiş ve pek çok maddeyi yazmıştır. Mart 1990 yılından itibaren çıkan Dergah Dergisi'nin Genel Yayın Yönetmenliğini Ocak 2016 yılına kadar sürdürmüştür.

Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliğini üç dönemde inceleyebiliriz. Mustafa Kutlu'nun *Ortadaki Adam* ve *Gönül İşi* adlı hikâye kitapları Nurettin Topçu etkisiyle yazılmış toplumsal içerikli eserlerdir. Mustafa Kutlu daha sonra bu hikâyelerini bir daha bastırmaz. Mustafa Kutlu anda olan ancak kadimden kopmayan bir sanat dili arar. Arayışının sonucu onu tasavvufa götürür. Mustafa Kutlu'ya göre sanat sembolik bir dil ister ve bu sembolizm Türk edebiyatı özelinde ziyadesiyle tasavvufta mevcuttur. Özellikle Mantık'ut-Tayr'ın kuruluşunu kendi hikâyeleri için temel bir kurgu şablonu olarak kullanmıştır. Bu anlamda Kutlu'nun *Yokuşa Akan Sular* adlı hikâyesinden başlayarak ilk beş hikâyesinde bu şablonu görmekteyiz. Kendi tabiriyle bu beş hikâye onun divan edebiyatı geleneğini sanatında temsil ettiği eserleridir. Beşleme, Necati Tonga'ya göre nehir roman geleneğine benzer olarak adeta bir nehir hikâye serisidir (Tonga, 2016: 22). Necip Tosun ise söz konusu beşlemeyi şöyle nitelemektedir:

Kutlu'nun peşinde olduğu hikâye “Şark hikâyeciliği”dir. Kutlu hem muhteva hem de biçimsel olarak gelenekle bugün arasında yaşanan kırılmanın önüne geçmek için kendisine köprü fonksiyonu yükler ve öyküdeki arayışını şöyle açıklar: “hikmet ve ahenk”. Kutlu, hikmeti tema, ahengi de biçim anlamında kullanır. Bu iki kavram aynı zamanda bütün bir Şark-İslam sanatının ortak özelliğidir. İşte Kutlu'nun öykü serüveni bu arayışını yansıtır (Tosun, 2004: 11).

Mustafa Kutlu'nun eserleri sadece sembolik bir olaylar manzumesi değildir. Belirttiğimiz gibi Nurettin Topçu etkisinde edindiği toplumculuk fikri onun Türk

hikâyesinin diğer dalını da sanatına eklemesi ile toplumculuğuna anlatım olanağı sağlar. Erzurum'daki üniversite yıllarında rahmetli, en son halk hikâyecisi Behçet Mahir gibi hikâye anlatıcılarından hikâyeler dinlemiş, Aşık Reyhani'nin işlettiği aşıklar kahvesine müdavim olmuştur. Buradan elde ettiği tecrübeleri hikâyesinin anlatımına eklemiştir. Zira divan edebiyatının da halk edebiyatının da zemini birdir. Bu zemin elbette tasavvuftur. Bu tarzını *Uzun Hikâye* adlı eserinden son eseri olan *Sevincini Bulmak* hikâyesine kadar sürdürür.

Mustafa Kutlu'ya göre sanat kainatın ahengine katılmaktır (Kutlu, 2019: 114). Kutlu'ya göre kainatta aheng görmenin şartı ona yaradanın tecellisi gözüyle bakmaktır. Kişi söz konusu ahengi ancak amentüye inanıyorsa idrak edebilir. (Kutlu, 2019: 115). Kutlu bunu Necip Tosun'a verdiği mülakatta şu şekilde dile getirir:

Bir günümüz hikâyecisi olarak geçmişe bir yerinden bağlanmaya, geleneği araştırmaya çalıştım. Şarkta sanat iki peşindedir: Hikmet ve âhenk. Şiirden mimariye, minyatürden kıssalara kadar bu iki unsurun bütün sanat faaliyetlerine esas teşkil ettiği görülür. Hikmet bir mevhbedir. İlâhi metinler kadar âlemde de var. Allah dostlarına görünür, kalbe iner. Kulun mücahede ve riyazeti, kalbin safiyeti, fîldeki ihlâs hikmete açık olmanın ön şartlarıdır. Hikmet bir kavrayıştır, bir eriş'tir. Bir kere söylenir ve daha sonraki nesillere çeşitli kılıklara bürünmüş olarak ulaşır. Âhenk de bir keşiftir. Rengin, sesin, sözün, hacmin, hareket ve ritmin keşfi. Unsurları birbirleri ile olan münasebetinde görülen eşsiz uygunluk. Hikmet, çokluk belli bir âhenk mecrasında kendini belli eder (Tosun, 2004: 118).

Mustafa Kutlu, hikâyelerinde toplumsal meseleleri özellikle konu edinir. Mustafa Kutlu hikâyelerinde en çok işlenen konular üzerine yapılan bir yüksek lisans tezine göre tasavvuf ve toplumsal yozlaşma aynı sıklıkla tekrar eder (Karabıyık, 2019: 197). Bunun hakkında, Mustafa Kutlu toplumsal yozlaşmanın ilacının ya da aşısının tasavvuf olduğunu sezdirmeye çalışmaktadır, şeklinde bir değerlendirme yapabiliriz. Bu anlamda toplumsal yozlaşmanın temsili olarak şehir hayatı gösterilir. Bu temsil İstanbul özelinde somutlaştırılmıştır. Kasaba ve köy ise yozlaşmanın ilacı olan tasavvuf hayatının izlerini taşıyan yahut o hayata uygun yaşamının imkânını haiz mekanın temsilidir. Necip Tosun'a göre Kutlu modern hayatın dayattığı toplumsal değişime uğrayan insanın bu süreçte nerelere savrulduğunu, hangi kültürel ve ahlaki değerleri yitirdiğini tespit ederken aynı zamanda unutmaması gereken, onu

değişirken dönüşmekten alıkoyan bazı değerlere tutunması gerektiğini de vermektedir (Tosun, 2004: 52).

Kutlu'nun fikir dünyasının topografyasını, onun eserlerinde atıfta bulunduğu kişilerden hareketle belirleyebiliriz. Mustafa Kutlu, Kuran-ı Kerim'den bir ayet ya da sure ile ilgili bir alıntı yaptığında referans aldığı meal Elmalılı Hamdi Yazır mealidir. Özellikle tezimizin konusu olan Kanaat ekonomisi kavramını da içeren *Kalbin Sesi – Bir Hicret Risalesi* adlı deneme kitabındaki ayet mealleri ve tefsirleri Elmalılı Hamdi'den bir ayet ya da sure ile ilgili bir alıntı yaptığında referans aldığı meal Elmalılı Hamdi Yazır mealidir. Kanaat ekonomisinin cüzü olduğu *Ahlak Nizamı* ideali Nurettin Topçu'ya aittir¹⁰. Necip Tosun'a göre Anadoluculuk Topçu'nun en önemli görüşlerindendir. Anadolu insan-tabiata-Allah ilişkisinin insanın yaratılış gayesine uygun en sade biçimde yaşandığı mekandır. Nurettin Topçu felsefesi Mustafa Kutlu'nun felsefi, iktisadi, ahlaki görüşlerini sanat alanında temsil etmektedir (Tosun, 2004: 23).

Ümranımızın önemli alimlerinden Kınalızade Ali Çelebi ve İbn Haldun ise siyaset hakkında fikirleri ile yer alır. Günümüz aydınlarından ise Ahmet Hamdi Tanpınar, Ş. Teoman Duralı, İsmet Özel ise söz konusu eserde diğer fikir referanslarıdır. Şaban Teoman Duralı'nın islamın vaz ettiği ahlak ilkelerinden hareketle bir dünyevi örf, adet, hukuk, bilgi-bilim, iktisat düzeni kurulması gerektiği yönündeki fikirlerine yer verilir. Bu düzen dayanışmacı, toplumcu ve paylaşımcı bir adil düzen getirir (Kutlu, 2019: 33). İsmet Özel ise Türkiye Müslümanlarının öteki yurtsever unsurlarla birlikte iktidarın hangi amaca hizmet için varolduğu hakkında bir uzlaşma üzerinde birleşme imkânını araştırıyor olması gerektiği yönündeki fikri ile yer alır (Kutlu, 2019: 32).

3.2. İktisadi kavramların Kapitalizmdeki Muhtevaları ve Hikâyeler Bağlamında İncelenmesi

Giriş

Bu bölümde bir bilim olarak iktisadın konusunu incelerken başvurduğu kavramlar tanıtılacaktır. Bu kavramları günlük hayatta da sıkça duyarız. Zeynel

¹⁰ Nurettin Topçu Mustafa Kutlu ilişkisine *Ya Tahammül Ya Sefer* adlı hikâyeyi incelerken etraflıca değinilmiştir.

Dinler'in de belirttiği üzere kavramların iktisat bilimindeki karşılıkları gündelik dilden farklıdır (Dinler, 2000: 13). Kavramları yukarıda zikrettiğimiz iktisatçıların dikkatlerini yönelttiği konuları dikkate alarak belirlemeye gayret ettik. Buna göre inceleyeceğimiz kavramlar şunlardır: mülkiyet, emek, rant, sermâye, kâr, faiz, piyasa, fiyat ve girişim. Söz konusu kavramlar incelediğimiz hikâyelerden hareketle örneklendirilmiştir.

3.2.1. Mülkiyet

Adnan Güriz'in Tawney'den aktardığına göre kapitalist döneme mukaddem çağlarda feodal sistemin mülkiyet anlayışı hakimdir. Bu düzende merkezi otoritenin kaybolması ile gerek toprak sahipleri gerek köylüler koruma ihtiyaçlarını bir senyöre bağlanarak gidermek yoluna gitmiştir. Ancak bu sistem açık bir sınıf istismarına dayanmaktaydı. Zira senyör çiftçiye kendi için çalıştırmakta, ürünü değerlendirmesi için kendi tesislerini kullanmaya mecbur etmekte ve bir hukuki durumda köylüyü yine bu senyör yargılamakta idi. Kilise ise gelirlerini bu topraklarına borçlu olduğu için bu sisteme eleştirel bir fetva vermemektedir. Dolaylı olarak haddinden fazla mal sahibi olmanın insanın dünyada bulunuş amacına uygun olmadığını vaaz ederek muhataplarını uyarmaya çalışmaktadır.

Katolik inancının önemli vaizi Aquinas'lı Thomas mülkiyeti insanı çalışmaya teşvik etmesi dolayısıyla olumlarken mülkiyetin kaynağı olarak Tanrı'yı kabul eder.

Reformun önemli düşünürü Luther mülkiyetin kaynağını On Emir'in hırsızlığı yasaklayan maddesine dayandırır. Buna göre eylemin hırsızlık olabilmesi için şeyin sahipliğinin bedii olması icap eder ki bu mülkiyetin tanımıdır. Luther de bir insanın ancak çalışmak suretiyle mülkiyete hak iddia edebileceğini, aksinin dine göre davranmamak olduğunu belirtir.

Kapitalizme en yakın dönemin mezhebi olan Kalvinistler de mülkiyetin kaynağı olarak Tanrı'yı görür. Diğerlerinden farklı olarak kişinin zenginliğini Tanrı'ya ve topluma karşı olduğunu belirterek hayıra vesile olmak kaydıyla kişinin servet edinmesinde beis görmez, hatta teşvik eder. Öyle ki insanın bu dünyadaki asli görevlerinden biri elindeki malı işlemektir. Yani çalışmaktır (Güriz, 1968: 238-254)

Aydınlanma ile birlikte mülkiyet insanın doğasında analitiktir. Mülkiyetin yaratıcısı elbette Tanrı'dır. Ancak Tanrı'nın rolünün kilisenin vaz ettiğinden farklı

olarak pasifleştiren bir doğal hukuku var sayan bir mülkiyet anlayışı geçerlidir. Buna göre insan toplumdan önce var olmak dolayısıyla doğal olarak yeten bir akıl sahibidir. Mülkiyetin doğal oluşu bu bağlamda değerlendirilmelidir. Nitekim Ahmet Cevizci'nin belirttiği gibi Rönesans'tan tevarüs kendine yeten akıl çerçevesinde şekillenen mülkiyet anlayışını, aydınlanmanın önemli filozofu Locke'un fikirlerinde teşhis edebiliriz. Locke'a göre Tanrı yeryüzünü insanların kullanması için yaratmıştır. Ancak Locke'a göre mülkiyet iddia etmenin koşulu insanın bu verili doğayı emeğiyle yeniden biçimlendirmesinden geçmektedir. Ayrıca Locke mülkiyetin tanımından insanı özgürleştirip başkalarının köleliğinden kurtaran bir değeri anlar (Cevizci, 2009: 594). Locke'nun mülkiyet kavramının temelinde doğal hukuk tanımı bulunur. Doğa'l hukuk evrende ilahi bir yasanın hüküm sürdüğü öncülüne dayanan kilise inancının reddiyesi olarak kapitalist anlayış tarafından formüle edilmiş aydınlanma görüşüdür. Locke mülkiyetin sınırlarını çalıştırdığı kişilerin emeklerinin ürünlerini de kapsayacak şekilde genişletir. Bu anlamda rant, kar, faiz, sermaye kavramları mülkiyetin doğal bileşenleri olarak kavramlaştırılmıştır. Bunların hepsi buna sahip olanın doğuştan getirdiği haklar olarak mutlaklıdır. Kapitalist iktisadın ilk metninin yazarı Adam Smith de benzer olarak insanların mülkiyetinin doğal olduğunda hem fikirdir. Özellikle insanın en değerli mülkiyeti kendi emeği olmak durumundadır.

Sonuç olarak mülkiyetin yaratıcısı olarak ve mülkiyet iddia etmenin şartı olarak çalışmayı (emeği) koşul belirlemek bakımından kilise ve aydınlanma felsefesi hemfikirdir. Ancak aydınlanma mülkiyetin doğallığını önceleyerek Tanrı'nın mülkiyetini dağıtan aracı kurumları (kilise ve aristokrasi) bertaraf etmiştir.

Bu bahiste inceleyeceğimiz ilk örnek Mustafa Kutlu'nun ustalık döneminin de başlangıcı sayılan *Yokuşa Akan Sular* (1979) adlı hikâyesidir. Necati Tonga'nın Mustafa Kutlu hakkındaki yazısında belirttiği üzere sanat hayatına ilk olarak *Hareket* dergisindeki desen ve hikâyeleriyle başlayan Mustafa Kutlu'nun yayımladığı ilk kitabı *Ortadaki Adam*'dır. Kitabın kapağında Mustafa Kutlu "Anadolucu yazarlar zincirinin bir halkası" olarak takdim edilmiştir (Tonga, 2010: 6-9). Bu takdim Mustafa Kutlu hikâyelerinin izleğini tayin ve tabir eden bir ibaredir. Ancak *Yokuşa Akan Sular* hikâyesi onun sanatı adına kendi poetikasını uyguladığı ilk kitabı olması bakımında çok önemlidir. Hamdullah Koşan'ın *Doğu Batı Medeniyetleri Arasında Mustafa Kutlu'nun Öykücülüğü* konulu yüksek lisans tezinde Ali Yıldız'dan

naklettiği üzere Mustafa Kutlu hikâyelerinde Şark hikâyesinde kullanılan çerçeve hikâye tekniğinin yanı sıra hat ve süsleme sanatlarının anlatım özelliklerini hikâyelerinde mecz etmiştir. Bu yönelişin miladı *Yokuşa Akan Sular* adlı hikâyedir. Bu hikâye ve bundan sonra yayımlanan *Yoksulluk İçimizde*, *Ya Tahammül Ya Sefer*, *Bu Böyledir*, *Sır* biçim ve biçem bakımından birbirine bağlı eserlerdir. Bu hikâyelerin hepsinde merkez bir hikâyeye eklemlenen çevre hikâyeler vardır. Bu çevre hikâyelerin işlevi merkez hikâyenin iletilsinin berraklaşmasına hizmet etmektir (Koşan, 2013: 12). Yine Hüseyin Yılmaz tarafından yapılan *Mustafa Kutlu'nun Modern Türk Hikâyesine Getirdikleri* başlıklı yüksek lisans tezi için Mustafa Kutlu ile yaptığı mülakatta Mustafa Kutlu bu poetikasını şöyle açıklamaktadır:

Modern hikâyemize yeni bir 'dil' bulmak lazımdı, bu dili ararken baktım ki bizim bütün sanat faaliyetimiz tasavvufa dayanıyor; mimariden edebiyata, musikiden minyatüre kadar birçok alanda tasavvufi bir arka plan var. İslam estetiği dediğimiz şeyin özünde bu vardır. Edebiyatımızda, özellikle divan edebiyatında, tasavvuf bu edebiyatın sembolik dilini oluşturmuştur. Mazmunlara vakıf olmayan divan şiirini idrak edemez. 'Mesnevilerin o sembolik dili' beni cezpt etti. Bu mesnevilerde çokluktan oluşan 'bir âleme' şahit oldum. Mantıku't-Tayr mesnevisinde olduğu gibi. Ve ben de bu günün insanlarına bu günün diliyle nasıl tasavvufi metinler inşa edebilirim derdine düştüm. O mesnevilerin kesretten vahdete geçişin dünyası benim hikâyemin poetikası oldu. "Yokuşa Akan Sular"dan itibaren ilk beş kitabım bu idrakte kurmaca edilmiş, bu esas üzerine yazılmıştır. Dolayısıyla ilk dönem hikâyelerim, bu beş hikâyem, 'Divan edebiyatına tekabül eder (Yılmaz, 2013: 34).

Bu anlamda hikâyelerin tasavvufi dilini inceleyen çalışmalardan Hiranur Baylan ASLAN *Yokuşa Akan Sular* hikâyesindeki tasavvufi terimleri nefis-il emare (Aslan, 2020: 62) ve zikir olarak belirlemiştir (Aslan, 2020: 114). Ayşenur Kırçalı tarafından yapılan çalışmada ise bu iki terime ibadet kavramı da eklenmiştir (Kırçalı, 2019: 82).

Yokuşa Akan Sular hikâyesi yayımlandığı 1979 yılından bu yana on sekiz baskı yapmıştır. Bu halden işlediği konunun güncelliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Hikâye köyden kente göçen insanların yaşadıkları travmanın dramatik anlatımıdır. Eser; *Mukaddime*, "Önce", "Kalıcı mıyız?", "Bekâret", "Yokuşa Akan Sular", "İkindiyi Kılmak", "Bayramdan Kaçanlar", "Gergef", "Firak Açmadadır", "Dayan Seydali" gibi hikâyelerden/bölümlerden oluşmuştur. Hikâyede farklı

coğrafyalardan gelen Karslı Bican'ın, Siirtli Seydali'nin çalıştığı fabrika, Bican'ın akrabaları üzerinden şehre göç etmiş köylülerin değişimleri anlatılmaktadır.

Köylüleri değişime zorlayan olgu şehirde var olan kapitalist üretim ilişkileri ve onun dayattığı/yarattığı yaşam tarzıdır. Bu anlamda hikâyeyi kapitalist iktisadın ürünü kavramlar bağlamında inceleyerek yazarın kanaat ekonomisi ilkelerini çıkarsayabiliriz.

Yokuşa Akan Sular hikâyesinde kapitalizmin vaz ettiği biçimiyle ele aldığımız mülkiyet kavramına ana kahramanlardan Bican ve Zülküf Ağa'nın birbiri ile sohbetlerinde rastlamaktayız. Bican'ın fabrikaya işçi olarak gelme sebebi sahip oldukları davar ve malın erimesidir. Zülküf Ağa ise ailesinin kalabalık olması sebebiyle ona ekecek arazi kalmadığından yakınmaktadır (Kutlu, 2019: 25).

Başka bir örnekte Bican'ın bayram ziyaretine gittiği amcazadesi Hacefendi'nin gelini İffet Hanım'ın iç sesi üzerinden gelinin mülkiyet bilincini öğreniyoruz. O; elbise, para, otomobil ve her şeye sahip olmak adına yaptığı evlilikten şikayet etmektedir (Kutlu, 2019: 60). İffet Hanım varoluşunu mülkiyet üzerinden tanımlamaktadır.

Hikâyenin *Gergef* adlı bölümünde ise Bican'ın dayısı bir kat çıkmak için para vermeyen evlatlarını hayırsızlıkla suçlamaktadır. Şehirde var olmanın yolu birini bin etmekten geçmektedir (Kutlu, 2019: 63-65).

Hikâyenin *Firak Açmadadır* bölümünde de kahramanın eşi komşularının oturduğu evleri ve evlerinin önündeki arabalara bakarak varlıklı olmanın anlamını idrâk etmektedir (Kutlu, 2019: 71).

Bu anlamda köyden henüz gelmiş karakterler için mülkiyet sadece ihtiyaçların giderilmesi için bir araç iken şehirli insan için ya da şehre adapte olmuş taşralılar için varoluşun ispatı olmaktadır.

Yoksulluk İçimizde (1981) hikâyesi Mustafa Kutlu'nun kendi tabiriyle Divan edebiyatına tekabül eden ilk beş hikâyesinin ikinci kitabıdır. Hikâyenin planı *Yokuşa Akan Sular* hikâyesinde olduğu gibi merkez bir hikâyeye eklemlenen çevre hikâyelerden oluşmaktadır. Ayrıca hikâyenin geneline yayılmış altı *Levha* bulunmaktadır. Gülsüm Tuba Acar'ın hat sanatı ilgili çalışmasında belirttiği üzere

levhalar hat sanatıyla yazılmış insanları ibadete, tevekküle çağıran güzel yazı eserleridir (Acar, 2014: 24). Levhalar aynı zamanda dekor amaçlı olarak asıldığı mekana uygun olan içeriklerle duvarlara asılır. *Yoksulluk İçimizde* hikâyesindeki levhalar da hem nasihat hem de dekor işlevini haizdir. Hikâyede altı levha bulunmakta, levhalardan ilk ve altıncı levhalar başlıksız olmakla birlikte içerik bakımından kendilerinden sonra gelen hikâyeleri açıklamaktadır. Bir örnekle açıklayacak olursak ilk levhada Allah ismi divani tarzda bir çiçeği anımsatacak biçimde yazılmıştır. Birinci levhadan sonraki ilk hikâyenin/bölümün adı *Akasyalar Açar mı?* başlığını taşımaktadır. Aynı zamanda Mustafa Kutlu geleneğin esere besmele, hamdele yahut salvele ile başlama usûlünü şeklen devam ettirmekte ama – haddi aşmadan- içeriği güncellemektedir. İkinci levhanın başlığı *Ahlak Dersi* ve levhadan sonra *Yoksulluk İçimizde* ve *Siyah Gemiler* adlı iki hikâye/bölüm gelmektedir. Üçüncü levha *Mefruşat* başlığını taşımakta ve levhadan sonra *İhtiras Enginleri*, *Kalbimin Dasitanı* adlı yine iki hikâye/ bölüm yer almaktadır. Dördüncü levha *Aşk* başlığını taşımaktadır. Bu levhadan sonra gelen bölümler *Tenhalık Basınca*, *Umutsuz Bir Aşkın Münakaşası*, *Telaşın Manidar* isimlerini taşımaktadır. Beşinci Levha *Es-salatü Hayrun Min'en-Nevm* başlığını taşımakta ondan sonraki hikâye/bölüm *Sözün Nihayeti ve Aşkın Bidayeti* adını taşımaktadır. Altıncı levhada başlık bulunmamaktadır. Ancak hat sanatıyla eser verilen türlerden biri olan Ebu Nuaym'ın *Hilye'sinden* bir bölüm verilmiştir.

Merkez hikâye Süheyla ve Engin adlı karakterlerin aşkını işlemektedir. Süheyla iç dünyasında dönüşüm geçirerek kendi tabiri ile “Müslüman ol(dum)muştur (Kutlu, 2020: 49). Engin ise “onlar” diye tanımladığı bir zümreye girmek için var gücüyle çalışmaktadır (Kutlu, 2020: 76). Bu zenginlikle Süheyla'ya gider, ancak Süheyla'nın cevabı nettir: Harama batmışsın (Kutlu, 2020: 79). Hikâyede Engin de kendi içsel yolculuğuna çıkarak Süheyla'nın onunla hicret etmek istediği harama batmamış beldeyi aramak üzere çocukluğunun geçtiği anılara ve mekana döner (Kutlu, 2020: 89-91). Aradığı mekanı bulamasa da içsel yolculuğunu tamamlayarak kendisini dünyaya bağlayan ziynetten kurtulur (Kutlu, 2020: 101). Hikâyenin sonunda “içinin bir çöl kadar mütevekkil oluşu, aşkın onu kuş uçmaz kervan geçmez yerlere sürükleyişi” ile Engin de divan edebiyatındaki mesnevilerin hak aşıkları arasına karışır.

Hikâyede kahramanlar tasavvuf anlayışında olduğu gibi aşkı önce nesnelerinde idrak etmişler, sonra aşkın bizzat kendisine ulaşmışlardır. Örneğin Süheyla'ya Engin'in nişanlandığını öğrendiği bölümden sonraki levha Ataullah İskenderi'nin *Hikmet-i Ataiyye*'sinden ilhamla yazılmıştır. *Hikmet-i Ataiyye* namazda Kur'an-ı Kerim yerine başka bir kitap okunabilse onun yerine okunabilecek kadar İslamın özünü içeren bir kitaptır. Kitapta Havf- recâ, kabz-bast, heybet-üns, cem-fark gibi tasavvufî hâllerin tanıtıldığı eserde namazla melâmetin, zühdle ma'rifetin, vahdet-i vücûtle vahdet-i şuhûdun, kerâmetle istikâmetin, ubûdiyyetle rubûbiyyetin anlamları ve ilişkileri üzerinde de durulmuştur. Bu kavramlar/hâller tasavvuf yolunda ilerlemenin ilk adımlarını içerir. Kuşeyri tasavvuf risalesinde kulun *havf ve reca*'dan *kabz ve basta* oradan *heybet ve ünse* oradan da *fark ve cem* makamına, en son olarak cem'ü'l-cem makamına yükseleceğini belirtir (Kuşeyri, 2013: 127-139). Hikâyede Süheyla Engin'in onu terk ettiği düşüncesi ile başlayan hal ile bütün bu makamları aşarak *cem'ü'l-cem* makamına ulaşır. *Cem'ü'l-cem* makamı Kuşeyri'nin ifadesiyle hakikatin galip olmasıyla külliye yok olmaktır (Kuşeyri, 2013: 140). Nitekim Engin hikâyenin sonunda Süheyla'yı bulamaz. Hikâyeyi Süheyla'dan hareketle Kuşeyri risalesine göre okursak *havf (korku)-reca(ümit)* kalbin gelecekle ilgili beklentileri olmak bakımından Süheyla'nın Engin'e dair izdivaç hayallerine; *kabz ve bast* ise arkadaşı Şükran'ın Engin'in nişanlandığına dair haber vermesiyle kalbine gelen varidat haline; *heybet* (kendinden geçme) sürekli Engin'i düşündüğü hale, *üns* (gaybet halinden his ve şuur haline dönme) yatsı ezanı okunurken içine dolan huzur ile yeni bir başlangıç yapma iradesine erişmeye tekabül eder. *Fark* ise Süheyla'nın memuriyetten ayrılarak kendini ibadete vermesi, *cem* Allah'ın Engin'in aşkıyla Süheyla'ya kulluk bilinci nasip etmesine tekabül eder. Süheyla'nın taşınması ile yani maddi varlığının hikâyeden yok olması *cem'ü'l-cem* makamına tekabül eder.

Süheyla'nın yaptığı yolculuğun aynısını Engin de kendi hikâyesi sürecinde yaşayarak Süheyla ile makamca birlenirler. Süheyla'nın dönüşümünün etkeni Engin iken Engin'in dönüşümünde etken onun kapitalist dünya içindeki konumudur. Bunun için kapitalist iktisadın ürettiği kavramların hikâyede ele alınışlarına bakmak gerekmektedir.

Yoksulluk İçimizde hikâyesinde mülkiyet bahsi ilk olarak karakterlerden Süheyla'nın mesai arkadaşı Şükran'ın Süheyla'dan ayrılan Engin'in yanında gördüğü kızı vasfederken geçmektedir. Şükran kızın evleri, arabaları, Yalova'da yazlıkları

olduğundan hareketle kendi çirkin olduğu halde kendisini Engin'in yanına yakıştırmak hakkını kendinde gördüğünü söylemektedir (Kutlu, 2020: 14-15). Buna göre mülkiyet insana en güzele ya da en iyiye sahip olma hakkı da tanımaktadır. Diğer bahiste ise Engin adlı karakter gazinodaki iş yemeğinde sahip olduğu çalışma ve başarı ile zamana hükmettiğini düşünmektedir. Bu çalışma ve başarı onu çek defteri, büyük göğüslü bir sekreter; altın, iri bir şövalye yüzüğü, araba, yat sahibi yaparak “onlar” diye nitelediği bir insan zümresine dahil olmasını sağlayan metallerdir (Kutlu, 2020: 78-79). Engin'in çocukluğuna döndüğü kasabada ise Göncüler Arastası ile taşranın mülkiyet bilinci verilmiştir: Gönül Zenginliği (Kutlu, 2020: 94).

Bu hikâyede de taşrada zenginlik maddi ölçülerle ölçülmediği gibi şehirde yaşayanlar için mülkiyet varoluşsal bir tanımlama içermektedir.

Mustafa Kutlu'nun poetikasının ilk beş ürününden üçüncüsü *Ya Tahammül Ya Sefer*(1983) adlı hikâyedir. Hikâye 13 bölüm/hikâyeden oluşmaktadır. Altıncı bölüm hikâye hikâyeye de ismini vermiştir. Bundan önceki iki hikâyesinde olduğu gibi Kutlu merkez hikâye ve çevre hikâye anlayışını bu eserine de tatbik etmiştir. Hikâye kapitalist yaşama adapte olmak adına inandıkları davaya ihanet eden İslamcı nesil(ler)i anlatmaktadır. Üstelik bunu davaya hizmet etmek amacıyla yapmaktadırlar. Merkez hikâye iktisat profesörü Asım Bey'in oğlu İlhan'ın *davayı* tanımmasının hikâyesidir. *Davayı* babasının geçmişini takip ederek tanır, babasının ve arkadaşlarının *davaya* yabancılaşmasını ve bunun kendi neslindeki aksülamelini görür. Çevre hikâyelerde dava eri ayakkabıcı Kerim, dernek başkanı Murat, Avukat Yunus Bey ve eşi Neslihan, Prof. Asım Bey'in asistan mülakatı ve avukat Veysel'in bir kasabadaki kariyeri anlatılmaktadır. Bu hikâyesinde Kutlu kendisinin de dahil olduğu bir neslin anatomisini anlatmıştır. Mustafa Kutlu sanat yaşamına Nurettin Topçu çizgisindeki *Hareket* dergisinde başlamıştır. Hatice Gökçe Aydın Mustafa Kutlu'daki Nurettin Topçu etkisini incelediği yüksek lisans tezinde *Ya Tahammül Ya Sefer* hikâyesinin Topçu düşüncesine sadık dava erlerinin onun irtihalinden henüz altı yıl geçmesiyle zıt karaktere büründüğünün anlatımı olduğunu belirtmiştir (Aydın, 2015: 9). Hatice Gökçe Aydın'a göre *Hareket* dergisinin son iki sayısından ilkinde yayımlanan *Nurettin Topçu'yu Düşünmek* adlı yazı imzasız olsa da Mustafa Kutlu tarafından yazılmıştır. Zira söz konusu yazıda geçen *sararmış solmuş bir fotoğraf* ibaresi sonraki sayıda *Fotoğrafta Biri Var* adlı hikâye olarak yer almıştır. Mustafa

Kutlu ilgili yazıda Topçu'nun ölümünün üzerinden henüz altı yıl geçmesine rağmen takipçilerinin onu hiç yaşamamış gibi davrandıklarından şikayet etmektedir (Aydın, 2015: 106-107). Kutlu'nun *Ya Tahammül Ya Sefer* hikâye kitabını Nurettin Topçu'ya duyduğu, hürmet ve davasına olan bağlılığı üzerine yazdığını değerlendiren H. G. Aydın Topçu'nun fikirlerini içeren ibarelerin italiklendiğini belirtir. Ayrıca hikâyede geçen “O”, “Aziz Dost”, “Hoca” ibareleri Kutlu ile Topçu arasında geçen diyaloglarda kullanıldığı muhtemel ifadeler olarak Topçu'yu işaret etmektedir (Aydın, 2015: 172, 178). Nurettin Topçu, Mustafa Kutlu'yu düşünsel anlamda etkilemiş ve beslemiştir. Tezimizin konusu olan Kanaat Ekonomisi ülküsü Topçu'nun vaz ettiği Ahlak Nizamı ülküsünün bir cüz'üdür. *Ahlak Nizamı* adlı yazıda Nurettin Topçu Türk batılılaşmasında gördüğü aksaklıkları tespit ederek izlenecek yolu işaret etmiştir. Buna göre Descartes'tan öğrenilen yöntemle önce düşünme öğrenilecek ve böylece zulmün perdesi aralanıp sahtekar yüzler ortaya serilecek ve işlenen zulmet engellenecektir (Topçu, 2018: 15-23). Topçu ve Kutlu Ahlak Nizamını kuracak insan faktörünün kaynağını Anadolu'da görür. Topçu'da bu fikir Anadolu romantizmi olarak kavramlaştırılır. Anadolu romantizmi onda kavramın özgül anlamıyla kıra duyulan özlem değildir. Kırın ihya edilmesi ve uyanışa mekan olması ideallerini de haizdir. Bunun yöntemi olarak Anadolu Sosyalizmi idealini geliştirmiştir. İdiris Demirel'in Nurettin Topçu üzerine yazdığı makalede belirttiği üzere Topçu'nun sosyalizmi, emek sonucu edinilmiş mülkü hak'lı görerek sadece üretimi sosyalleştiren bir çalışma nizamıdır (Demirel, 2011: 3).

Ya Tahammül Ya Sefer hikâyesinde mülkiyet kavramı insanın doğal olarak bir şeye sahip olmaklığı biçiminde ele alınmamıştır. Emek sonucunda elde edilen nüfuz ve kariyer mülkiyetinin insanları olumsuz biçimde dönüştürdüğü anlatılmıştır. Bu anlamda iktisat profesörü Asım Bey kariyerinin ve müstakbel eşi Fetanet'in babasının köşkünün ve evliliğinin ona sağlayacağı mülklerin içindeki açlığı doyuracak metalar olduğu belirtilmiştir. Dava arkadaşı Kerim ondan yardım talebinde bulunmak için geldiğinde çalıştığı fabrikanın içinde cam bir bölmenin arkasına saklanarak kendisine *güvenli bir yer* temin eder (Kutlu, 2011: 53).

Kariyerin ona sağladığı imkânlar üzerinden kendini tanımlayan diğer karakter ise diğer bir dava yığını önce mebus sonra bakan Yunus Bey'dir. Yola “*haklı tutup kaldırmak üzere*” çıkıp “*bir ticarethane açan veya bir şirket kuran ortakların hareketi olan partiye*” girerek önce mebus sonra bakan olmakta beis görmemektedir

(Kutlu, 2011: 85). Şirketin son tahlilde amacı kârdır. Yani Yunus Bey aslında dava görünümlü kâr peşindedir. Karısı Neslihan ise kocasının ona dayattığı hayattan son derece mutsuzdur. Kocasına başını açtırmış, kokteyllere katılmaya zorlamaktadır. Neslihan'ın yaşadığı bunalımı ifade ettiği cümle şudur: Bizim soframıza melekler inmiyor (Kutlu, 2011: 56-66). Ayrıca hikâyede ana karakter İlhan'ın arkadaşı Veysel de avukatlığının ona sağladığı sosyal ilişkiler sayesinde çalıştığı kasabada siyasete atılmaktadır (Kutlu, 2011: 124). Hikâyede Profesör Asım Bey, Veysel ve bakan Yunus Bey varoluşlarının tamamlanmasının imkânını kariyerlerinin onlara sağladığı kazanımlarda görmüşlerdir.

Mustafa Kutlu poetikasının ilk beşlisinin dördüncü kitabı *Bu Böyledir* adlı hikâye kitabıdır. İlk üç örnekte olduğu gibi bu hikâyede de merkez hikâye ve onu çevreleyen hikâyeler biçimindeki yapı tekrarlanmakla birlikte anlatımda alegorik yapı yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca kitabın kapağında *Yoksulluk İçimizde* hikâyesinde olduğu gibi bir hat levhasına yer verilmiştir. Tekraren söylersek mekana manevi bir iklim vermek için kullanılan hat yazılı levhalar ya ism-i azamdan örnekler ya da özlü sözler, ayet yada hadislerden ibarettir. *Bu Böyledir* hikâyesinin kapağındaki hat levhasında ise *HİÇ* yazmaktadır.

Bu Böyledir hikâyesi kitaba ismini veren bölüme ek yedi bölüm/hikâyeden ibaret, toplamda ise sekiz bölüm/hikâyedir. Bölümlerin adları *Bu Böyledir*, *Bahtımın Yıldızı*, *Süleyman'ın Seçimi*, *Red Cephesi*, *Manifatura*, *Kahkaha Çiçeği*, *Su Sesi* ve *Son*.

Hikâye bir lunaparkta gezintiye çıkmış Süleyman Koç ve ailesi özelinde Mustafa Kutlu'nun tabiriyle Tüketim Toplumu'na (Kutlu, 2019: 101) adapte olmaya çalışan ülkemizin eleştirisidir. Ruhi İnan'a göre ilk hikâyedeki giriş cümlesindeki “hep beni yazdın” ifadesi, diğer yedi hikâyede anlatılan kişilere tekabül eder. Bu kişiler aslında Süleyman Koç'a aynalık ederler, bu görüntülerin çokluğu sonunda birlenerek dış dünyanın insan varlığını oluştururlar (İnan, 2013: 1083).

Mustafa Kutlu *Bu Böyledir* hikâyesinde ilk üç hikâye kitabından farklı olarak mekanı alegorik olarak kurgulamıştır. Her ne kadar lunapark dünyevi karşılığı olan bir mekan olmasına rağmen hikâyenin sonunda çıkışının olmadığını anlaşılmamasıyla gerçeküstü bir özellik kazanmıştır. *Bu Böyledir* hikâyesini bir değilleme kurgusu olarak okuyan Ülkü Eliuz ve Betül Bayraktar ‘a göre modernizmin kamusal alandaki

yansıması olan lunaparklarda tüketim kültürü icabı modern şehrin dağdağasından bunalan bireye mutluluk ya da rahatlama satılır. Bila- İhtiyaç metaları satın alan, eğlence ile şuuru uyuşturulan lunapark bireyleri, nesnel gerçekliğin fantastik simülasyonu olan lunapark nesnelerinin içinde kaybolur. Mekanların simgeselliği bununla da kalmaz. Kapitalizme direnen Yorgancı Hafız Yaşar'ın dükkanı ile caminin yan yanılığı ile ifade edilen birlik karşısında parkın, lunaparkın burada ve orada şeklinde konumlandırıldığı anlaşılmaktadır (Eliuz&Bayraktar, 2013: 61).

Hikâyeye ismini veren *Bu Böyledir* ifadesi ise Kur'an-ı Kerim'de bedihi bir ifadenin öncesinde söylenmektedir. Örnek verecek olursak Sad suresi 55-57'inci ayetlerde *Bu Böyledir. Öte yandan azgınlara da çok kötü bir gelecek, cehennem vardır, orayı boylayacaklar. Ne kötü yer orası. Bu böyledir, çünkü bir kaynar, bir de dondurucu su!Tatsınlar onu.* şeklinde yer aldığı biçimiyle anlatıma mutlak bir hakikat vurgusu katmak için yer aldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu ayette cehennemlikler anlatılmaktadır. Hikâyede ise kapitalizmin cehennemlikleri şu şekilde tasvir edilmiştir:

Bu böyledir. Yaz tatillerinde tuğla ocaklarında çalışan cılız çocuklar, dul karı yetimleri, bir kötü tavşanı bile vuramayan askerliğini yapmış banka memurları, adı Süleymana çıkmışlar, hep felsefeden kalırlar (Kutlu, 2011: 12). Hikâyede Süleyman Koç'un seçim yaptığı bir sahne vardır. Cami ile parkı ayıran duvarın üstünde otururken ezan okunur. Süleyman Koç duvardan inerek nihayeti lunapark olan bir sürece girer. Bu süreçte Hafız Yaşar'ın yanında hem çıraklık hem Kur'an eğitimi almaktayken sonuçta lunaparka yönelir (Kutlu, 2011: 13). Artık kendini Kur'an'ın lafzıyla değil, yeni dahil olduğu lunaparkın dünyasıyla tanımlayacaktır. Bu noktada hikâyeyi iktisadi kavramların kapitalist muhtevaları çerçevesinde okumaya başlayabiliriz.

Bu Böyledir hikâyesinde mülkiyet kavramını temsil eden nesne Hafız Yaşar'a miras intikal etmiş bir tarladır. Söz konusu tarlada elma, armut, zerdali, asma, hatta güller yetişmektedir. Hafız Yaşar'a buraya kavak ekmesini ya da benzinlik inşa etmesini tavsiye ederler. Ancak Hafız Yaşar reddeder. Çünkü Hafız Yaşar evini, ocağını, bahçesini, ağaçlarını; yoldan, elektrikten, motor seslerinden elde edeceği gelir üzerinden tanımlamamaktadır (Kutlu, 2011: 38). Aynı tavrı şehrin değişen çehresine direnerek yapısını değiştirmedeği dükkanında da sürdürür. Eski usul

döşenmiş yosunlu kiremitlerine aldırmadan, plancılara, istimlake, fırlayan emlak fiyatlarına aldırmadan varlığını korumuştur (Kutlu, 2011: 46). Ana karakter Süleyman Koç ise yeni bir gömlek giyememekten, postal sahibi olamamaktan, düğünde giydiği pantolonunun kötülüğünden, karısına yatak odası takımı alamamaktan, kendine ait bir ev sahibi olmamaktan muzdariptir (Kutlu, 2011: 13-15). Karısı Zinnure ise lunapark piyangosunda çıkan elektrikli fırına çok sevinmiştir (Kutlu, 2011: 73). Her iki karakterin de varoluşlarını sahip oldukları üzerinden tanımladıklarını değerlendirebiliriz.

Mustafa Kutlu poetikasının beşinci kitabı *Sır* 1990 yılında yayımlanır. Hikâye ilk dört hikâye kitabının yapısına benzemektedir. Buna göre bir tarikat şeyhinin değişen sosyal hayata direnemeysi merkez hikâyesine eklemlenmiş çevre hikâyelerle örülmüş bir anlatım söz konusudur. Çevre hikâyelerde şehir insanlarının tarikatlara yaklaşımlarındaki değişimi izlemekteyiz. Hikâye sekiz bölüm/hikâyeden oluşmakla birlikte ilk hikâyede/bölümde kitaba da adını veren *Sır* yer alır. Diğer bölüm/hikâyeler ise *Tarihin Çöp Sepeti*, *Politik-vizyon*, *Her Ne Var Âlemde*, *Aramakla Bulunmaz*, *Mürit*, *Satılık Huzur*, *Cüz Gülü* isimlerini taşımaktadır. Hikâyenin anlam dünyasını özetleyen ve taşıyan bölüm son bölüm olan *Cüz Gülü* bölümü/hikâyesidir. Şöyle ki hikâye köyde başlayıp şehirde devam eder ve dağda son bulurken dağda karşılaştığı üç çocuktan ilki bir değirmenci yani çiftçi ikincisi bir bahçe üçüncüsü bir şehir kurucu kendisi ise dağ başında bir tekke kurucu olarak betimlenmiştir. İlk çocuk bir değirmen kurmuş, değirmende çamurdan yaptığı yaşlı bir adamın buğdayını öğütmüştür. Şeyh değirmeni döndüren berrak suyun içine girdiğinde hem saklı hem aşikar olan her şeyi idrak etmeye başlamıştır. Bu halde değirmene un öğütmeye girerler. Tasavvufta insan kalbi değirmen taşının ortasındaki deliğe benzetilmiştir. Bu öğütüş sırasında Şeyh kendini Allah'tan ayırmak üzere kalbine gelen her türlü kesretten kurtulur (Kutlu, 2011: 86-88).

Hikâyedeki ikinci çocuk ise bir bahçe kurmuştur. Bahçedeki her meyve ahlaken marazlı olanlara şifa vermektedir (Kutlu, 2011: 88). Mustafa Tatçı'nın Yunus Emre konulu sempozyuma sunduğu bildiride belirttiği üzere tasavvuf literatüründe bahçe dünya, bahçe sahibi mürşid-i kamildir (Tatçı, 2010: 125). Şeyh bahçenin ağaç dikimine katılır. Sonunda eşyanın üzerindeki örtüyü tamamen kaldırır (Kutlu, 2011: 89). Toshihiko İzutsu'nun İbn Arabi üzerinde yaptığı incelemede belirttiği üzere eşyanın bu denli idraki kişinin akl-i mead seviyesine ulaşmasıyla

mümkün olur. Bu mertebede eşya hakikatini akl-ı mead sahibinden gizleyemez (İzutsu, 2005: 39). Yine İbn Arabi'ye göre bu kişi ariflik mertebesine erişmiştir, ancak henüz insan-ı kamil olmamıştır.

Hikâyede şeyhin kalan mertebeye ulaşması için bir şehir kurmuş olan çocuğa rastlaması gerekmektedir. Şehirde emniyet korkusu, mülkiyet düşüncesi yoktur. İnsanlar birbirlerine karşı sorumlu ve diğerkâmdır (Kutlu, 2011: 89-90). Şeyhin sarığına sıkışan katmerli gülden hareketle bu şehrin ilahi aşka ulaşan insanların yaşadığı şehir olduğu anlaşılmaktadır. Esmâ Sayın'na göre gül, gönülde meydana gelen bilginin neticesi ve meyvesidir. Bu bilgiye erişen kul ubudiyet safasına erişir. Ubudiyyete erişen arif ise hürriyete erişir (Sayın, 2013: 75-82). Hürriyete erişen kişi mekanın bağlarından da kurtulur. Nitekim hikâyede şeyhe tayy-i mekan nasip olur (Kutlu, 2011: 90).

Hikâye genel anlamda kapitalist dünyanın temeli ihlas olan dini inanışın kaleleri olan tekkeleri dahi sarstığını anlatmaktadır. Bunun ne şekilde olduğunu anlamak için kapitalist iktisadın kavramlarının hikâyedeki yansımalarını incelemek yerinde olacaktır.

Bu anlamda ilk inceleyeceğimiz kavram mülkiyettir. Hikâyede mülkiyete ilk rastladığımız bölüm şeyhin tekkeyi devralmadan önceki hayatına aittir. Şeyh köyünde pancar ektiği bir yamuk tarlaya sahiptir (Kutlu, 2011: 7). Şeyh tekkesinde dünya metâi adına helal ve sünnete uygun olmak koşuluyla gayet sade biçimde ikram ve hizmet etmekte iken Mercedes sahibi, bol akçalı kişiler bu durumdan son derece rahatsız olurlar (Kutlu, 2011: 11). Şehirde inşa edilen tekke ise son derece konforlu ve şatafatlıdır (Kutlu, 2011: 17).

Mülkiyet kavramına diğer bir örnek *Her Ne Var Âlemde* bölümünde/hikâyesinde miras yoluyla emlâke sahip olan bir âlimin tavrı üzerinden anlatılmıştır. Alim şahıs bu miras mülkü sadece kullanmıştır. Onun getireceği menfaatleri benimsemediğini açıkça belirtmiştir. Ayrıca Şeyhe intisap etmek üzere sahip olduğu her şeyden vaz geçmiştir (Kutlu, 2011: 44-55).

Sır hikâyesinde mülkiyet bağlamında kapitalizme adapte olmuş şehirli müslümanların bir tarikata mensup olsalar dahi kendi varoluşlarını mülkiyet üzerinden tanımladıklarını anlıyoruz.

Mustafa Kutlu *Uzun Hikâye* adlı hikâyesi ile üslubunda yeni bir başlangıç yapar. Bu eserle birlikte merkez-çevre hikâye anlayışını bırakarak tek bir olay işleyen uzun hikâyelere yönelir. Hüseyin Yılmaz'ın Mustafa Kutlu hakkında hazırladığı yüksek lisans tezi için kendisiyle yaptığı mülakata başvurarak bu yönelişi şöyle açıklamıştır:

Bizim kültürümüzün, hikâyemizin birde ikinci bölümü vardır; o da halk kültürü, halk hikâyeleridir. Halk hikâyeleri anlatma esaslıdır. Bu hikâyeleri kitaplardan okumadım ben, ta çocukluğumda anamdan, ninemden dinledim ve daha önemlisi üniversite yıllarımda, Erzurum'da ustasından dinledim. Kim o usta, Behçet Mahir. İşte bu müktesebat üzerine hayatımın içinden aldığım anlatma esaslı, söz esaslı hikâyeyi yazı esaslı hikâyeye çevirdim. “Uzun Hikâye” eserimden bu güne kadar yazdığım hikâyeler de bu esas üzerine inşa edildi. Bu hikâye tarzı benim de okuyucunu da çok hoşuna gitti. “Anlat anlat keyifli oluyor” diyenler oldu. İşte benim hikâyem kanatlı kapı ise, bir kanadı Divan edebiyatı ve bir kanadı da Halk edebiyatıdır (Yılmaz, 2013: 34-35).

Mustafa Kutlu, *Uzun Hikâye* adlı eserinde eşini kaçırmak zorunda kalan Balkanlı Ali'nin ailesiyle birlikte yaşadıklarını anlatır. Hikâye Bulgar Ali'nin yetim ve öksüz olarak dedesi Pehlivan Süleyman'la Bulgaristan'dan göçü ve on iki on üç yaşına kadarki yaşamı ile başlamaktadır. Bu sırada eşi Münire ile karşılaşır. Münire'nin ailesi Ali'nin fakirliği ve ailesizliğini bahane ederek kızı vermezlenir. Bunun üzerine Ali ve Münire uzun bir hikâye halini alacak bir maceraya atılırlar, yani kaçarlar. Balkanlı Ali gittikleri kasabalarda geçimlerini temin edecek işlerde çalışır. Bu kasabalardan birinde Münire ikinci çocuğunu doğururken vefat eder. Baba oğul başka bir kasabaya taşınırlar. Burada oğlu ile uzun müddet kalırlar, ancak Balkanlı Ali Zopuroğlu ile karşı karşıya gelince kasabadan ayrılmak zorunda kalır. Yeni taşındıkları kasabada ise oğlu, aynı zamanda hikâyenin anlatıcısı, kasabanın zengin eşrafından bir ailenin kızına aşık olur. Babası ise gazetede yazdığı bir yazı yüzünden hapse atılır. Herkesin elini eteğini çektiği bir zamanda babasını yalnız bırakmak istemeyen anlatıcı-oğlu babasının telkiniyle eşrafın kızı Feride ile kasabadan kaçarlar. Böylelikle annesi ve babası gibi onlar da kendi *Uzun Hikâye* 'lerine başlarlar.

Uzun Hikâye adlı eserinde Mustafa Kutlu taşra insanının yaşamını, siyasi ve sosyal konulara tepkisini işlemiştir. Hikâyede siyasilere karşı yazdığı yazı dolayısı ile

kovuşturmaya uğrayan Ali Bey'in şahsında ülkemizde ideolojilerin ve kanunların çıkar çevrelerinin emrinde kağıttan kaplanlar olduğu düşüncesi uyandırılmaktadır.

Bu hikâyeyi dünya algısı yönünden ele alan Kadriye Alev'e göre Mustafa Kutlu bu hikâyesinde mekanı tasavvufî bir düzlemde ele alarak dünyanın geçiciliğine vurgu yapmak adına kahraman Ali Bey'i taşrada bir yolculuğa çıkarmıştır (Alev, 2013: 61).

Mustafa Kutlu'nun *Uzun Hikâye* adlı eseri sinemaya uyarlanmıştır. Mustafa Kutlu'nun anlatımındaki sadelik ve temaların içtenliği onun eserlerinin sinemaya aktarımını kolaylaştıran bir unsur olarak öne çıkar. Bu konuyla ilgili çalışan Anıl Şen Mustafa Kutlu ile yaptığı söyleşide kendi beyanına dayanarak herhangi bir yönetmenin senaryosuz bile onun hikâyelerinin filmini çekebileceğini belirtmiştir (Şen, 2016: 46). Ancak *Uzun Hikâye* senaryolaştırılarak çekilmiştir. Osman Sınav'ın yönettiği filmin senaristi Yiğit Güralp'tir. Oyuncular ise Kenan İmirzalıoğlu, Altan Erkekli, Zafer Algöz, Tuğçe Kazaz, Ushan Çakır, Taner Ölmez, Damla Sönmez, Batuhan Karacakaya'dan oluşmaktadır.

Uzun Hikâye'de mülkiyet kavramının hikâyede ele alınışını örnekleyebilecek iki sahne bulunmaktadır. Bunlardan ilki Balkanlı Ali'nin okulda katiplik yaptığı sırada mesaiden arta kalan zamanda imar ettiği bahçenin okul müdürü tarafından gasp edilmesine verdiği tepkidir:

Ne demek yani, diye gürlemiş. Madem biz bu bahçeye alın teri dökerek yetiştirdik, ürünü de eşit olarak bölüşmeli değil miyiz (Kutlu, 2007: 20).

Bu vakanın akabinde Balkanlı Ali bir at arabası ile bir gece bütün bahçeyi tarumar eder. Meyve ağaçlarına sıra gelince mülkiyet bilincini ortaya çıkaran bir davranış sergiler:

Hem o hırbo mektebe kazık kakacak değil a. O gider yerine bir insan evladı gelir, diktiğimiz fidanlar meyve verdikçe kurt-kuş faydalanır (Kutlu, 2007: 21). İkinci sahnede Sarıkaya Otel'in bitişiğindeki boş arazinin Çerçi Abdullah'ı kışın soğuktan yazın sıcaktan korunabilmesi için kapalı bir dükkan yapması için arazi sahibi tarafından bağışlanmasıdır. Arazinin sahibi Emin Efendi hayır işlemek adına arazisinin mülkiyetinden vazgeçmektedir (Kutlu, 2007: 44).

Diğer sahne ise Tabelacı Osman'ın çırağı Turan'a dükkanını bila-bedel bırakmasıdır (Kutlu, 2007: 67). Aile birliği küçük yaşta babası tarafından bozulan Turan annesi ve kendi gayretiyle hayata tutunmaya çalışan meraklı bir çocuktur. Her iki örnekte de mülkiyetin hayra vesile olması gerekliliği ve hakça paylaşımı vurgulanmıştır.

Mustafa Kutlu'nun halk hikâyesine yönelmesinin ikinci ürünü *Beyhude Ömrüm* adlı hikâyesidir. Hikâye, Gülpaşa Çavuş'un oğlu olarak tanıtılan kahramanın bir bahçe kurma mücadelesini anlatır. Bahçe kurmayı başarır, ancak bahçe kurma gayesini nesline aktaramaz. Bu anlamda başarısız olur. Aslında bu hikâye kanaatimizce *Sır* hikâyesinin son bölümünde mürşit-i kamili temsil eden bahçe kuran çocuğun hikâyeleştirilmesidir.

Kadriye Alev'in çalışması için Kutlu ile yaptığı söyleşiden aktardığı üzere *Beyhude Ömrüm*'ün yazılma sebebi Kutlu'nun içindeki tabiat aşkı, tasavvuf ve toplumsal değişimin anlatımı olduğu belirtilmiştir (Alev, 2013: 79).

Bizim değerlendirmemize göre bakan Hiranur Baylan Aslan'a göre *Beyhude Ömrüm* daha hikâyenin adından itibaren insanın dünyadaki çabalarının beyhude olduğunu anlatır niteliktedir. Hikâye kahramanı Yadigâr, bütün ömrünü bahçe uğrunda harcar ki fani olan dünyaya verilen bu emek beyhudedir (Aslan, 2020: 29). Bize göre bu değerlendirme sağlıklı değildir. Zira bahçenin yapılması rıza-yı ilahi içindir. Bu anlamda tasavvufu kendisi için temel kabul eden Mustafa Kutlu'nun rıza-yı ilahi için yapılanın zayi olacağını ya da beyhude olduğunu düşünmesi abestir. Nitekim hikâyede Derviş'in Yadigar'a niyetinin hayr olduğunu söylemesi ile yapılan işin beyhude olmadığı kolaylıkla görülebilir.

Ayşenur Kırçalı ise çalışmasında keramet ve sır kavramlarını öne çıkarır (Kırçalı, 2019: 116). Bu çalışmada keramet ve sır kavramları Kuşeyri risalesine göre açıklanmakla isabetlidir. Ancak *Sır* hikâyesi ile *Beyhude Ömrüm* hikâyesinde bir koşutluk olduğuna dair bir çıkarımda bulunulmamıştır.

Beyhude Ömrüm hikâyesinin toprak imgesi üzerinden okuyan Gamze Beşenk'e göre hikâyenin konusu insanın yaratıldığı toprağa dönüşüdür. Bahçenin kuruluşundan bahçede vefat edişine kadar yaşananlar bir salikin seyrü sülukunu tamamlayışını andırmaktadır (Beşenk, 2013: 16-19).

Beyhude Ömrüm hikâyesini su imgesi üzerinden irdeleyen Mustafa Güneş Jung’cu bir okuma ile ıslak kayadaki suyun aranmasının arama arketipini, ölgünleşmiş tabiatın su sayesinde yeniden doğurganlaşmasını da yeniden doğuş arketipini işaret ettiğini belirtmektedir (Güneş, 2014: 16). Biz bu değerlendirmenin sağlıklı olmadığını düşünüyoruz. Ahmet Ayhan Çitil’in belirttiği gibi her düşünce bir sahneyi var sayar (Çitil, 2016: 21). Bu hikâyenin sahnesi tasavvuttur. Jung psikolojisinin Schopenhauer felsefesi¹¹ ile olan bağı göz önüne alındığında buradan elde edilen bulguların “İslamın takva temelinde yaşanması” ilkesine dayanan tasavvuf temelli bir metne uygulanışının ne derece sağlıklı olacağı konusunda ciddi şüpheler doğurmaktadır. Zira dışsal benzerlik içsel ayniyet kesinlikle değildir.

Mustafa Kutlu’nun *Beyhude Ömrüm* hikâyesinde, hikâyedeki adıyla Islak Kaya’nın önündeki çalılar, kayadan kopup kalmış iri taşlarla dolu iki evleklik avuç içi kadar bir araziye kurulan bahçe anlatılmaktadır. Bu kimselerin gözüne çalınmayan arazi hem düz hem de iki dönümden fazla(dır). Kayanın önündeki toprak mirî malıdır. Islak Kaya altından su olduğunu vehmettirecek emarelere sahiptir. Bu noktada (babasının asker arkadaşının ona seslendiği biçim olarak) Yedigâr suyu çıkarmak için harekete geçer (Kutlu, 2001: 11). Ancak hukuksal bakımdan bu arsayı sahiplenmek konusunda çekinceleri vardır. Bu haseple miri araziye ihya etmek koşuluyla sahiplenmeye cevaz veren geleneksel hukuka dayanarak kendini haklı bulur (Kutlu, 2001: 23).

Ancak bahsettiğimiz insani mücadeleyi verdiği muhtar Halil bu arazinin kendi tapulu malı olduğu gerekçesi ile Yedigâr’ı mahkemeye verir. Mahkeme sonucunda arazinin Muhtar Halil’e ait olmadığı belirlenmiştir. Mahkeme tutanağına göre arazinin maddi değeri hakkında ilk defa bilgi sahibi oluyoruz. Buna göre söz konusu arazi sulu bahçe olarak bin lira kıymetindedir (Kutlu, 2001: 126).

Arazinin mülkiyetini beyan eden özel ya da tüzel kişiye ait düzenlenmiş bir tapu ya da sicil kaydı bulunmamaktadır. Hikâyede Yedigâr’ın bu araziye tapulu malı haline getirdiğine dair hiçbir ifade yer almamaktadır. Arazi kimse tarafından mülk edinilmemiş, sadece Yedigâr tarafından ihya etmek koşuluyla kullanılmıştır.

¹¹ Ona göre, hakikat yalnızca felsefe yoluyla bulunabilir, dinî otoritelerin bu yolda sağlayacakları bir yarar yoktur. Schopenhauer şöyle demektedir: “Kim din hakkında hüküm vermek isterse, yığın’ın (Haufen) yapısını –ki din bu yığın için belirlenmiştir– göz önünde bulundurmalıdır, yani bu yığının bütün ahlaki ve entelektüel süfliliğini”. Abdurrahman ALİY, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s. 49-62.

Yadigâr'ın tevarüs ettiği mülkiyet anlayışının kaynaklarının Osmanlı döneminde olduğunu görürüz. Halil İncalcık'a göre Osmanlı döneminin asırlık geleneksel karakteri 1950'ye kadar Türkiye ekonomisi ve sosyal yapısını belirlemiştir. Kavramın özgül tanımı olarak mirî arazi yalnız hububat ziraatı yapılan, tarla olarak kullanılan arazidir. Bağ ve bahçeler miri arazi değildir (İncalcık, 2009: 245-247). Mülkiyet bağlamında bakıldığında Yadigar'ın bahsettiği mirî kavramı devletin mukaatalı topraklar için izlediği politikanın ürünüdür. Halil İncalcık'a müracaat edecek olursak Osmanlı Devleti'nin elinde hububat ekilecek ancak atıl vaziyetteki arazileri kiralayarak devlete gelir sağlama yoluna gittiğini öğreniriz ve dahi bu arazileri ekip biçenlere burayı sahiplenme hakkı tanınmıştır (İncalcık, 2009: 250). Bu bilgiler ışığında Yadigâr'ın bahçe kurduğu arazi mirî arazi değildir. Yadigâr'ın araziye sahiplenme niyeti dünya gurbetinde bir bahçe kurmaktır. Elde ettiği ürünlerin bir kısmını satmaktadır. Ancak sattığının çok daha fazlasını konu komşuya dağıtır. Öyle ki eşi Yadigâr'a bu şekilde bedelsiz dağıtmaya devam ederse bahçenin hayrat bahçesi olacağını söyler (Kutlu, 2001: 143).

Buna göre söz konusu Islak Kaya arazisi verimi belli bir hayır işi için harcanan arazidir. Bu tür arazilere vakıf arazi denilmektedir. Vakıf arazilerinin gayesi padişah tarafından dahi değiştirilemez. Bu anlamda siyasi otoritenin kapsamı dışındadır. Ancak arazinin vakıf arazisi olduğunun bölgenin kadısı tarafından onaylanması gerekir. Ancak hikâye 1950'li yılların Türkiye'sinde geçtiğinden böyle bir kurum onayı mümkün değildir. O halde şu şekilde bir durum ortaya çıkmaktadır. Arazi tanım olarak mirî değildir, lakin Yadigar onu mirî kabul etmektedir, üretilen ürün vakıf gibi dağıtılır lakin araziye vakıf olarak belirleyecek kurum yaşamamaktadır. Bu durum bir çelişki gibi dursa da aslında bu Yadigar'ın da işaret ettiği gibi Osmanlı ekonomisinin gelenekçiliğinin bir tezahürüdür. Tabakoğlu'na göre gelenekçilik İslam ilkelerine aykırı olmamak koşuluyla alınan kararların İslam'ın içinde kabul edilmesidir. Özellikle Türklerin benimsediği Hanefi mezhebindeki teamül hukuku anlayışı karşılaşılan güçlükleri aşmada karar verme esnekliği sağlaması bakımından uygulayıcıları rahatlatır (Tabakoğlu, 2002: 190).

Mavi Kuş hikâyesi *Beyhude Ömrüm*'den sonra yayımlanır. Amiyane tabirle külüstür bir otobüsle yolculuk yapan çeşitli sınıflardan insanların anlatıldığı hikâye evvellerindeki gibi tasavvufu ve taşrayı içsel bir doku olarak taşımaktadır. Mavi Kuş otobüsün silinip gitmiş boyasındaki bir figürdür. Köyden tren istasyonuna ulaşmanın

yegane aracıdır. Otobüsün şoförü Deli Kenan, Muavin Seyfi, Doktor Yahya, Öğretmen Murat ve eşi, Beşir Ağa, Adil Usta, Nazım, köylü ve hasta karısı, iki jandarma ve tutuklu, Gül ve yanındaki tarihi eser kaçakçısı John ve Elisabeth ve mühendis Kemal yolcular kadrosunu oluşturmaktadır. Her birinin hikâyesiyle olay genişletilmiştir. Hikâyenin sonunda yolculuğun bir film seti olduğu anlaşılmaktadır.

Mavi Kuş hikâyesini tasavvuf bağlamında okuyan Ayşe Nur Kırçalı tasavvufun *Aynalı Lokanta*'daki ayna yoluyla anlatıldığını belirtir. Buna göre görmek demek kalbi görmektir. Kalbini gören Rabbini görür (Kırçalı, 2019: 114). Tasavvuftaki ayna teorisini İbn Arabi bağlamında okuyan Fevzi Yiğit İbn Arabi'de aynanın hem ontolojik hem de yetkinlik özelliklerini beraber haiz olduğu belirtmiştir. Ayna Hakk'ın tecellileriyle doludur. İnsanda ise bu tecellinin mahalli kalptir (Yiğit, 2019: 254-257). Ancak Toshihiko İzutsu'nun belirttiği gibi İbn Arabi terminolojisinde Rabb kavramının belirli bir isim aracılığı ile tecelli eden Hakk olduğu, insanın Rabbini bilmesinin bu ismi bilmesi olduğu bilgisi hatırdan çıkarılmamalıdır. İnsan bu ismi hakkıyla bilebilir mi sorusuna İbn Arabi hem evet hem hayır cevabını verir (İzutsu, 2005: 72-73).

Mavi Kuş hikâyesini iktisadi kavramlardan mülkiyet vechesinde incelediğimizde ilk örneğin Deli Kenan'ın külüstür otobüsü olduğu görülür. Deli Kenan ıskartaya çıkmış bu otobüsü "Ulan ben bunu adam ederim"deyip almıştır (Kutlu, 2011: 20).

Diğer örnek yolculardan Nazım'ın hikâyesi ile rastlamaktayız. Nazım'ın babası Adil Usta Mardin'de askerliği sırasında yeniden evlenmiş, ilk karısı ve çocuğunu aramaz olmuştur. Bu yüzden ilk karısı ölmüş, Nazım öksüz kalınca babaannesi bakmış bir süre sonra o da vefat etmiştir. Adil Usta kasabaya hatırı sayılır bir sermaye ile dönüp kuyumcu dükkanı açmıştır. Söz konusu mülkiyet bu kuyumcu dükkanıdır. Nazım ve üvey kardeşi Davut'a miras yoluyla kalmıştır (Kutlu, 2011: 33-36).

Öğretmen Murat ve eşi mülkiyetin başka bir örneğidir. Murat'ın eşi kasabaya bağlı bir köyde kırmızı kiremitli şirin bir ev ve deresinde alabalıklar olan bir hayat tahayyül etmektedir (Kutlu, 2011: 41).

Hikâyede olduğu kadarıyla John ve Elisabeth'in mülkiyeti üzerine Mustafa Kutlu politik bir gönderme yapmıştır. Bu iki karakter Amerikalı turisttir. Ülkemizden tarihi eser kaçırmaktadır (Kutlu, 2011: 205). Yani en iyi bildikleri mülkiyet edinme biçimleri ait olmadıkları bir dünyanın güzelliklerini gasp etmektedir.

Kasabanın doktoru Yahya'nın mülkiyeti onun hastalığının neticesidir. Doktor bir bibliyomandır. Sahip olduğu kitaplarla övünen ve edinmek adına her fedakarlığı yapan bir tiptir (Kutlu, 2011: 92).

Tufandan Önce hikâyesi ticari nüfuzunu genişletmek adına siyasete girmeye çalışan İdris Güzel'in, bu gerçekleştirmek adına kasabaya hiç de gerekmeven bir tesis açılmasına ön ayak olmasını işlemektedir. İdris Güzel diğer siyasi hasımı Haşmet Altay'ı devre dışı bırakarak tesisi kazandıranın kendisi olması hasebiyle partinin il milletvekilliğini kazanmaya çalışmaktadır. Tesisin açılış süreci boyunca Mustafa Kutlu taşranın atanmış mülki, idari sınıfı ile yerlilerini karşılaştırma imkânı veren bir betimleme sunar, eleştirilerini yapar. Buna göre merkezi idare taşranın bilgisini haiz değildir. Söz konusu tesis bir dere yatağına yapılır. Hikâyenin sonunda bir sel felaketi yaşanır ve tesis mahvolur. Amaç yaklaşan seçimlerde milletvekilliği sırasında birinciliği kapmaktır (Kutlu, 2017: 60). Buna karşın oranın yerlisi Belediye başkanı Şemseddin Bilen gölgesiz akasya ağaçları yerine çınar ağaçları dikmek suretiyle kasabalıya gerçek bir hizmette bulunmuştur (Kutlu, 2017: 16).

Mustafa Kutlu'nun diğer ana izleği olan tasavvuf kavramı hikâyedeki Cuma hutbesinin konusu ile hikâyenin konusu arasındaki koşutluk ile işlenmiştir. Cuma hutbesinin konusu “dünya hayatı ile ahret hayatının kıyası üzerine”dir. Hutbeden verilen öğüt Kasas suresi atmışıncı ayettir. Ayette dünya hayatı için verilenlerin ihtiyacı gideren fazlasının debdebeye sebep olduğu şeyler olduğu, Allah katında olanların ise daha hayırlı ve kalıcı olduğudur (Kutlu, 2017: 63). Bu sahnede Mustafa Kutlu bize belediye başkanı Şemseddin Bilen'in nefis muhasebesini aktarsa da verilen öğüdün hikâyedeki herkesi kapsaması bakımından bir üst anlatım oluşturur.

Tufandan Önce hikâyesinde karakterlerin mülkiyetleri çeşitlilik arz etmektedir. Avukat Haşmet Altay zengin bir ailenin mirasın bölünmesi sonucu sadece ailenin adının getirdiği imtiyazı kullanan biridir (Kutlu, 2017: 76). Beldeye muhacir olarak gelen Güzel ailesi ise mülk bakımından oldukça varlıklıdır. Bu mülkün tamamını çalışarak elde etmişlerdir (Kutlu, 2017: 33). Hikâyenin sonunda

beldedeki varlıklarına ihtiyaç sahiplerine dağıtmışlardır (Kutlu, 2017: 2010). Hikâyede muhacirlerin tutumlu ve kanaatkâr oluşlarının onlardaki mülkiyet bilincinin sebebi olduğu belirtilmiştir (Kutlu, 2017: 34). Belde kaymakamı Çetin Bey ise ailesinin ona sunduğu serveti kabul etmemiş, bir bürokrat olarak çalışmayı tercih etmiştir (Kutlu, 2017: 40-46). Beldenin belediye başkanı Şemseddin Bilen ise miras kalan aktar dükkanını çalışma ile dönüştürerek bir şirket büyüklüğüne getirmiştir (Kutlu, 2017: 147-149). Ancak ona göre çalışmanın gayesi kişinin amel defterinin hiç kapanmadığı sadaka-i cariye nevinden işler ve eserler bırakmaktır (Kutlu, 2017: 16-17).

Mustafa Kutlu'nun *Rüzgarlı Pazar* hikâyesi şehrin taşrasında yaşanan hayatları anlatmaktadır. Anayola nazır bir üst geçitteki işporta tezgâhlarını ve onları işletenlerin hikâyelerini taşranın ruhunun devamını taşıyan ancak şehrin acımazlığının gadrine uğramışlığıyla birlikte işlemiştir. Hikâye köyden kente göçmüş bir aileden olan Duran'ın aracılığı ile görme engelli Nimet ve Cesur'un aşkı ve kavuşmalarını işler.

Rüzgarlı Pazar bir anıştırma ile başlar. Meçhul iki kişi konuşmaktadır:

-Bu rüzgar neyin nesi?

-Samyeli Sam!

-Kim lan bu Sam?(Kutlu, 2016)

Bu konuşmada ifade muhatap tarafından anlamlandırılmamış görünmektedir. Muhatap kaynağını bilmediği bir uyaran tarafından rahatsız edilmektedir. Ancak anıştırmadaki Sam ibaresinin ABD'nin başı çektiği görünen küresel ekonomiyi işaret ettiği düşünülebilir. Mustafa Kutlu'nun Türk edebiyatına vukufiyeti göz önüne alındığında rüzgarın da zamanı temsil ettiği bedihidir. İktisadi manada da işportacılık enformel iktisat olarak adlandırılır. Emek piyasasında dahi yer edinmeyen bireyler bu ekonomide var olmaya çalışmaktadır. Filiz Baloğlu'nun konuyla ilgili çalışmasında yer aldığı üzere enformel ekonomi tabiri ilk olarak Afrika ülkelerindeki kayıt dışı ekonomiyi tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Daha sonra göç olgusunun yaşandığı metropollerin genelinde görülmüştür. Aynı çalışmaya göre enformel ekonomi, formel ekonominin işlememesinden kaynaklanır (Baloğlu, 2010: 160). Yani esas mesele formel ekonominin servet bölüşümünde yetersizliğidir.

Mustafa Kutlu'nun vazgeçmediği iki ana ilkedен biri olan Anadolu *Rüzgarlı Pazar*'a iğde kokusu ile dahil olur. İğde doğrudan Anadolu'dur; Yozgat, Sivas, Niğde demektir (Kutlu, 2016: 7). Diğer ilke ise sıklıkla vurguladığımız üzere tasavvuttur. Buna örnek olabilecek en bariz sahne yazarın Duran'dan melekleri anlatmasını istediği bölümdür. Duran melekleri gözsüz gören, ağızsız konuşan ve kanatsız uçan varlıklar olarak tanıtır. Duran hiç para kazanamadığında görünen melekler o'na “Merak etme Duran, her şey çok güzel olacak”diyorlar. Duran öyle günlerde annesinin iş bulduğunu ve aç kalmadıklarını belirtir (Kutlu, 2016: 46-49). Nitekim Zariyat suresi 58. ayette *Şüphesiz ki, rızık veren O sağlam kuvvet sahibi olan Allah'tır.* buyurulmaktadır (Kuran: 51: 58). Duran'a nasip olan hale tasavvufi anlamda rü'yet kavramıyla açıklanabilir. İslam Ansiklopedisinin ilgili maddesinde rü'yet şu şekilde izah edilmiştir:

Allah'ın sonsuz tecellileri vardır. Tecelli Hakk'ın çeşitli mertebelerde ve şekillerde kendini kullarına açmasıdır. Ancak kul ile Hak arasındaki perdeler O'nun görülmesine engel olur. Genellikle bu tecelliler zât, sıfat, fiil, isim tecellileri şeklinde sınıflandırılır. En yüksek seviyedeki tecelli zât tecellisidir. Sâlik bu tecellileri istidat ve kabiliyetine, kemal ve irfanına göre temaşa eder (Ebû Tâlib el-Mekkî, II, 139; Gazzâlî, İhyâ', IV, 345).

Buna göre Duran Allah'ın Rezzak ismini melek biçiminde temaşa etmektedir, diyebiliriz.

Duran aynı zamanda duasıyla Allah arasında perde bulunmayan bir karakterdir (Kutlu, 2016: 70). Yardım isteği derhal karşılık bulur. Bu meyanda - hatırlatırsak- Mustafa Kutlu, hikâyeciliğini iki kanatlı bir kapıya benzeterek bunlardan birinin halk hikâyeleri olduğunu söylediğini aktarmıştık. *Rüzgarlı Pazar* hikâyesinde de sıkışan kulların yardımına koşan Hızır misali ortaya çıkan Battal isimli karakter Battal-name geleneğinin devamı olarak hikâyeye dahil olur. Battal gönül adamı, fakir babası, zalimlerin düşmanı, hakkın ve adaletin yılmaz savunucusu, genç kızların sevgilisi bir delikanlıdır (Kutlu, 2016: 71). Hikâyedeki bu bölüm VIII. yüzyılda Emevîler'in Bizans'a karşı açtıkları savaşlarda “el-Battal” (kahraman) lakabıyla şöhret kazanmış bir müslüman Arap emîrinin Türkler arasında yayılan kahramanlık menkıbelerinin destanlaştırıldığı bir halk hikâyesi olan Battal-nameyi çağrıştırmaktadır.

Rüzgarlı Pazar hikâyesi Sam Amcanın rüzgarına kendini kaptırmadan ve kapılmadan var olmanın imkânını arayan insanları anlatmaktadır. Bunu nasıl başardıklarını anlamak için kapitalist iktisat kavramlarını hikâye ile yüzleştirmek gerekmektedir. Bu anlamda ilk kavramımız olan mülkiyetle başlayabiliriz.

Rüzgarlı Pazar hikâyesinde bir üst geçitte tezgâh açmış işportacılar anlatılmaktadır. Pazarın esnafı ana karakter Duran gibi köyden kente göç etmiş kişilerden mürekkeptir. Ancak bu sakinlerden Doktor ve Şapkacı Bacı ve Dürümcü Baba diğerlerinden farklı olarak bir mülkiyete sahiptir. Ancak Şapkacı Bacı vefat edince ördüğü trikolar ve alış verişi yaptığı toptancıyla olan sözleşmesi gereği elde ettiği ürünleri görme engelli karakterler olan Nimet ve Cesur’a verilir (Kutlu, 2016: 135). Yine Doktor ailesinden kalan mirası Nimet ve Cesur’un düğün masrafları ve yeni bir dükkan tutmaları için harcamıştır (Kutlu, 2016: 168-181). Dürümcü Baba ise seyyar kebabçısında pişirdiği kebapları isteyen her canlı ile paylaşmaktadır (Kutlu, 2016: 133-134). Bu anlamda hikâyenin sonunda mülkiyet sahipleri mülkiyetlerini miras bırakamazlar. Buradan hikâyedeki mülkiyet fikrinin kullanımla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Kutlu’nun *Chef* adlı hikâyesi kapitalist iktisadın banka, medya, turizm öğelerini eleştirel bir üslupla ele alır.

Chef hikâyesi üzerine müstakil bir yüksek lisans tezi hazırlayan Suna Kaya hikâyeyi kadın imgesi üzerinden okumuştur. Suna Kaya Mustafa Kutlu’nun bu hikâyesinde öyküdeki Arzu karakterinin ömrünün sonuna kadar kocasının gölgesinde yaşamaktan vazgeçerek feminist refleksler gösterdiğini düşünmektedir (Kaya, 2019: 88). Bu değerlendirme kanaatimizce sağlıklı değildir. Zira, Mustafa Kutlu Anadolu kadını her hikâyesinde hiçbir şekilde erkeğinin gölgesinde resmetmemektedir. Mustafa Kutlu’nun konuyla ilgili en açık ifadesi *Tarla Kuşu’nun Sesi* hikâyesindedir:

Efendim ülkemizde yanlış bir kanaat yaygındır. Erkek egemen falan diye. Yok öyle şey. Kararı kapılar ardında kadın alır, erkek kamuya açıklar. Bu tebligat sırasında kadın erkeğin bir adım gerisinde durur. Söz erkeğindir manasında tasdik eder. Hakkını teslim edelim. O bir “Devlet Ana”dır (TKS, s. 52-53).

Mustafa Kutlu, *Vatan Yahut İnternet* adlı kitabında *Bu Toprağın Kadınları*’nın üç çeşit olduğundan bahseder. Bunlardan ilki tarım toplumunun iş

yükü ağır ama büyük ailenin dayanışma ruhuna sahip kadını, diğeri tüketim toplumunun dayatmalarına direnemeyen mutsuz ve çaresiz şehirli kadın ve son olarak bir şekilde varlıklı hale gelmiş, görgüsüz paralı, boş gezenin boş kalfası tipleridir (Kutlu, 2014: 251-253). Her iki metin bağlamında baktığımızda Mustafa Kutlu kadın meselesini geleneğin dairesinde değerlendirmektedir, diyebiliriz. Gün Taş'ın Feminizm konulu makalesinde belirttiği üzere sınıf kadınların kadın olmaklıkları dolayısıyla maruz kaldıkları sömürü, baskı ve ötekileştirmeyle ilişkisini, ırk, ulus, din bağlamında inceleyen bilim alanıdır. Feminizm algısı, ilk olarak 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmış ve 1792'de yayınlanan Mary Wollstonecraft'ın "A Vindication of the Rights of Women" adlı eseriyle de ilk akademik alan içerisine girmiştir (Taş, 2016: 165). Tarihsel olarak bakıldığında aydınlanma felsefesinin ruhunu taşıdığı değerlendirilebilir. Mustafa Kutlu ise kadının Türk toplumundaki yerini kült bir esere ve onun ifade ettiği töreye gönderme yaparak gelenekten süzer. Özetle Mustafa Kutlu'nun *Chef* hikâyesindeki kadınlara feminizm perspektifinden bakmak sağlıklı değildir.

Mustafa Kutlu'nun *Chef* hikâyesi şehirli küçük burjuva hayatı yaşayan bir çekirdek ailenin önce kendilerine ve böylece birbirlerine yabancılaşmalarını işler. Hikâye aile fertlerine ayrılmış üç bölümden oluşur. Her bölümde olaylar o ferdin gözünden aktarılır. İlk bölüm ailenin babası *Hüseyin Hüsnü Şen*, ikinci bölüm *Arzu* ve üçüncü bölüm oğulları *Özgür* başlığını taşımaktadır. Hikâyedeki yabancılaşmanın sebepleri kapitalist iktisada uyum sağlama çabalarından kaynaklıdır. Bunun nasıl vuku bulduğunu iktisadın terimleri bağlamında yapacağımız okumayla açıklanabilir.

Chef hikâyesinde mülkiyet kavramı ona sahip olmanın verdiği toplumsal statü üzerinden işlenmiştir. Hikâyenin üç kahramanından ilki olan Hüseyin Hüsnü Şen bir araba sahibi olma hayali kurmaktadır (Kutlu, 2009: 10-11). Zira araba sadece bir araç değildir. Ona sahip olmak çağının iktisadi dünyasının üretken insanlarına sunduğu nimetlerden faydalanabildiğinin göstergesidir (Kutlu, 2009: 9). Hikâyedeki diğer kahramanlardan olan avukatın arabasıyla ilgili betimleri (Kutlu, 2009: 9) ve banka müdürünün evinin dekorasyonu ile ilgili betimleri (Kutlu, 2009: 79-80) aynı bilincin farklı tezahürleri olarak hikâyede yer almaktadır.

Chef hikâyesinden sonra Mustafa Kutlu *Menekşeli Mektup* adlı hikâye kitabını yayımlamıştır. Eser "*Menekşeli Mektup*", "*Hacca Gidebilmek*" ve "*Kar*

Üstüne Kan Damlar” adlı üç bağımsız hikâyeden oluşmaktadır. Tür bakımından aynı ama birbirinden bağımsız olmaları dolayısıyla evrenleri dar olduğundan bu hikâyeleri değerlendirmemekteyiz.

Menekşeli Mektup hikâyesinden sonra Mustafa Kutlu *Kapıları Açmak* adlı hikâyesini yayımlar. Mustafa Kutlu’nun sinemaya uyarlanmış eserlerini konu alan yüksek lisans tezinde belirttiğine göre Mustafa Kutlu söz konusu hikâyeyi Türkiye’de turizmin canlandırılması adına çekilecek bir film için açılan senaryo yarışması için yazmıştır.

Hikâyenin ana karakteri Zehra, bir sahil kasabasında yaşayan genç bir kızdır. Cami imamının oğlu Cihan’la birbirlerine sevdalıdırlar, lakin Cihan bir türlü işi söze dökemez. Zehra’nın abisi Ahmet ise sürekli zengin olma hayali kuran, şiddete meyilli saldırgan biridir. Kasabanın zenginlerinden İpsiz Kemal kız kardeşi ile evlenmesine izin vermesi karşılığında onun gazino açma hayali için gerekli parayı vereceğini vaat eder. Ancak Zehra’nın gönlü olmadığını bildiğinden onu kaçıracağını belirtmesine rağmen abisi buna ses çıkarmaz. Anlaştıkları üzere Kemal Zehra’yı İstanbul’a kaçırr. Ancak resmi nikah kıymaz. Kemal İstanbul’da uygunsuz işleri dolayısıyla Almanya’ya kaçar. Zehra bir zaman İstanbul’da yaşama tutunmaya çalışır. Ancak pavyona düşer. Bir gün kasabaya dönmeye karar verir. Dönüp İstanbul’da pavyonda çalışan arkadaşından öğrendiği bez bebek ile geçimini sağlar. Ancak Kemal Almanya’dan döner ve Zehra’ya musallat olur. Zehra konsomatrislik zamanında edindiği tabanca ile onu öldürür. Olaya nefsi müdafa süsü verir.

Hikâyede turizmin getirdiği zenginlik hırsının insanlara olumsuz etkileri ve toplumun ön yargıları olumsuzlanmıştır. Ancak din adamlarının toplumdaki kanaat önderlikleri vurgulanmıştır. Bu anlamda kapitalizmin iktisat kavramları bağlamında insanlara etkisini incelemek için değerlendirmeye mülkiyet kavramıyla giriş yapabiliriz.

Kapıları Açmak hikâyesinde mülkiyet bilincini ifade eden ilk örnek İpsiz Kemal’in ailesinin zenginliğinin hikâyesinin anlatıldığı bölümdür. Buna göre bu sülalenin lakabı dip dedeleri eşkıya olduğundan ipiboybundagillerdir. Mülkün haram yollarla elde edilmesi dolayısıyla bu aile toplumdan dışlanmıştır (Kutlu, 2018: 13-14). Diğer örnek ise sahil kasabasının turizme açılması ile sahillerde peyda olan yazlıkların yaşantılarının ve tavırlarının anlatıldığı bölümdür. Buna göre kasabada

sahilde anadan üryan denize girenlere müdahaleye yeltenen kasabalının burnuna bir deste dolar dayanmakta, “ mal benim değil mi ulan, istersem dinamit koyup patlatırım” cevabı verilmektedir (Kutlu, 2018: 32). Bu mülkiyet bilincinin kişi özelinde örneğini ise Zehra’nın abisi Ahmet üzerinde görmekteyiz. Ahmet kız kardeşi Zehra’yı zorla İpsiz Kemal’e vermek istemektedir. Çünkü var olduğunu hissetmesi açacağı gazinodan kazandığı parayla aldığı gıcır gıcır arabanın sayesinde olacaktır. Bunun için kardeşini Kemal’e peşkeş çekmeye razıdır (Kutlu, 2018: 62-63). Zehra ise bu zihniyeti şu cümle ile ortaya döker:

-Yapma abi, kulun kölen olayım beni üç kuruşa satma (Kutlu, 2018: 65).

Bu ifade şu şekilde söylenirse bütün bir kapitalist mülkiyet zihniyetine karşı Marksist anlamda devrimci bir ibare oluşabilir: Yapma abi, ben’liğini üç kuruşa satma!

Mustafa Kutlu kanaat ekonomisi kavramını ilk olarak *Huzursuz Bacak* (2008) hikâyesinde kullanmıştır. Hikâye Ömer Faruk adlı gencin yurt dışından dönmesini ve ülkenin nasıl değiştiğini gözlemlemesi üzerine kurulmuştur. Hikâyenin anlatıldığı dönem 80 sonrasıdır. Bu dönemde kapitalist ekonomilerde bir anlayış değişikliği söz konusudur. Dowd’un ifadesiyle bu dönemin adı küresel ekonomidir (Dowd, 2013: 223). Hikâyenin sonunda Ömer Faruk küresel sermayeye adapte olmaya çalışan İstanbul’da kendine bir yer bulamaz, aileden miras çiftliğe yerleşir. Söz konusu çiftlikte organik tarım yapmaya karar verdiği anda aklına “Kanaat Ekonomisi” adlı bir kitap yazma fikri gelir (Kutlu, 2011: 162). Ömer Faruk’un organik tarım yapmaya başladığı anda söz konusu kitabı yazmaya başlaması kanaat ekonomisinin ilkelerinin tarıma dayalı bir ekonomide somut biçimde gözlemlenebileceği fikrini düşündürmektedir. Kitabın içeriği ile bilgi verilmemekle birlikte bir ipucu da Ömer Faruk’un zihniyetini özetleyen şu alıntıdan anlaşılabilir.

- Ee, sen neler yapıyorsun? Hala aynı fikirlerde misin?

Hiç duraksamadım:

-Evet. Hala zenginlerin servetinden fakirlerin hakkını nasıl alabiliriz, bunun formülünü arıyorum (HB, 2011: 95).

Ömer Faruk “*Kalkınmada Öncelikler*” adlı seminerde sunduğu korsan bildiride öncelikle yapılması gerekenleri sıralar. Seminarde kalkınmaya ve

ilerlemeye karşı olduğunu belirterek asıl önceliklerin düzen, hukuk, özgünlük, mesuliyet, eylem ve ülkü gibi hasletlerin tesisi edilmeden kalkınma ve ilerlemenin hiçbir şekilde mümkün olamayacağını iddia eder (Kutlu, 2011: 106). Aslında bu öncelikler Ahlak Nizamı'nın tesisi için geçerli beş evreyi temsil etmektedir. Bilindiği üzere Ahlak Nizamı terkibi Nurettin Topçu'ya aittir. Yine Nurettin Topçu kavramlaştırmalarından olan isyan ahlakı da hikâyede değinilmiştir. Ömer Faruk'a göre Türk toplumu mesuliyet getirdiği için iş yapmaktan kaçınmaktadır. Oysa mesuliyet bir isyan ahlakı ister (Kutlu, 2011: 107). Ömer Faruk İstanbul'un değişen çehresi üzerinde düşünürken batı medeniyeti ile kendi medeniyetimiz arasında bir karşılaştırma yapar ve batı medeniyetini temsilen vahşi kapitalizm ibaresini kullanır (Kutlu, 2011: 119).

Hatice Gökçe AYDIN tarafından hazırlanan *Nurettin Topçu Düşüncesinin Mustafa Kutlu Hikâyelerindeki Yansımaları* konulu yüksek lisans tezinde belirttiğine göre *Huzursuz Bacak* hikâyesi *Ya Tahammül Ya Sefer, Yokuşa Akan Sular* hikâyelerinin fikri devamlarıdır. Özellikle *Ya Tahammül Ya Sefer* ve *Huzursuz Bacak* hikâyelerindeki Satılık Huzur adlı bölümde işlenen beklenen fikir adamı ile kastedilen Nurettin Topçu'dur (Aydın, 2015: 177).

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerini tasavvuf temaları bağlamında inceleyen Ayşe Nur Kırçalı'ya göre, *Huzursuz Bacak* hikâyesindeki Ömer Faruk Nurettin Topçu'nun *İsyan Ahlakı* adlı eserinde bahsettiği; kendi mistik geleneğine yeniden sarılarak, kutsal cihad ilan edecek olan Anadolu çocuklarından birisidir (Kırçalı, 2019: 70).

Huzursuz Bacak hikâyesinde ana karakter Ömer Faruk'un babası Hulusi Bey ailesinin kendisine bırakmayı tasarladığı mal ve mülkün yönetimi yerine tıp eğitimini tercih ederek mülkiyetin varoluşunu belirlemesine izin vermemiştir (Kutlu, 2011: 54-55). Ömer Faruk ise ailesinden kalan Yörükoğlu Çiftliği'ne inzivaya çekilmek üzere gider (Kutlu, 2011: 159). Belirttiğimiz gibi Ömer Faruk yurt dışında doktora yapmış, eğitilmiş bir gençtir. O da babası gibi aileden kalan mirasın sağladığı maddi imkânlar yerine kendi emeğini sarf etmeği seçerek mülkiyetin varoluşunu belirlemesine izin vermemiştir.

Mustafa Kutlu, *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı* adlı uzun hikâyeyi *Huzursuz Bacak* hikâyesinden sonra yayımlar. Bir arşiv memuru olan Tahir Sami Bey'in aslen Eğilimli dedelerinden başlayarak doğumunu ve ölümünü içine alan hayat hikâyesi

işlenmektedir. Bilindiği üzere Mustafa Kutlu da Eğinlidir. Tahir Sami Bey'in dip dedesi Süleyman Ağa'nın Eğinli oluşu üzerinden Eğin hakkında bilgi vermiştir (Kutlu, 2019: 36). Tahir Sami Bey'in babası Tahir'in ciltçi Nişan Usta ile tanışması da Eğinli Ermeni nüfusun çokluğu ve bunlardan birinin İstanbul'da ciltçilik ile meşgul oluşu ile irtibatlandırılarak Eğin bahsine açıklık getirilmiştir. Süleyman Ağa kömür ticareti ile uğraşmaktadır. Oğlu Tahir'in bu işi yapamayacağını düşünerek onu İstanbul'a bahsettiğimiz Ermeni ciltçinin yanına yerleştirir. Burada kayınpederi de olacak Terzi Sami ile ahabap olur. Terzinin kızı Feride ile evlenir. Bu evlilikten Ziya doğar. Ziya babası Tahir gibi ciltçiliği devam ettirir. Bir kazanın sonucunda kalan izin neticesinde beyin kanamasından vefat eder. Ziya'nın babasının vefatı üzerine esnaf taifesi ona evlenmesini telkin ve teklif ederek Saliha'yı bulurlar. Bu evlilikten Nebahat, Nurhayat ve kahramanımız Tahir Sami doğar. Tahir Sami çocukluktan itibaren ablası Nebahat'ın gözetiminde büyür. Aile mesleği olan ciltçilikle o da iştigal eder. Bu iş dolayısıyla da kendine ait bir meşgale sahibi olur: Köy kitapları koleksiyonerliği. Babasının vefatından sonra aile dostu Hakim Hamit Bey sayesinde arşiv müdürlüğünde memur olarak göreve başlar. Böylece Tahir Sami Bey'in hayatı fasit bir daire halini alır. Bu daire ev, sahaflar ve arşivdeki memuriyetinden ibarettir. Ancak onu hayata bağlayan arşiv dairesinin kapanması ve kitapları dolayısıyla Nebahat tarafından evden kovulması sonucunda boş arşiv binasında yaşamaya başlar. Ancak burada soğuktan donarak vefat eder.

Hikâye tarihsel gerçeklik bakımından Tahir Sami'nin doğumunun akabinde değinilen olay kitapların karton kapakla piyasaya sürüldüğü ve apartmanların İstanbul'da görülmeye başlandığı 1950'li yıllardır. Tülin Görgülü'nün apartman tipolojisini incelediği makalede belirttiği üzere müteahhit adı verilen özel girişimciler, koruma kanunu olmayışı dolayısıyla oluşan hukuki boşluktan istifade, ahşap yapıları yıkarak yap-sat modeliyle apartmanların yaygınlaşmasına neden olmuşlardır (Görgülü, 2016: 171).

Mustafa Kutlu'nun sanat ve fikir dünyasını oluşturan tasavvuf *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı* hikâyesinde de yer alır. *Mustafa Kutlu'da Tasavvuf* konulu yüksek lisans tezinde Hiranur Baylan Aslan hikâyede ney, şeyh mürit ilişkisi, kanaatkarlık gibi kavramların örneklerine rastlandığını belirtir. Sami Bey'in Neyzenler Kahvesi'nde tanıştığı Galip Baba ve babası Ziya'nın kanaatkar yaşantısı söz konusu kavramlara örnek olarak verilmiştir (Aslan, 2020: 133-135).

Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı hikâyesinde mülkiyet aileden miras kalan ya da bir hayırseverin bağışı ile elde edilen mülktür. Tahir Sami Bey'in babası Tahir Bey'e ustası Nişan Usta ücretsiz olarak dükkan devretmiştir. Yine Tahir Bey'in kayınpederinden ise harap bir ev miras kalmıştır. Tahir Bey bu evi baştan yapılmış gibi onarmıştır (Kutlu, 2019: 49-50). Tahir Sami Bey ise tesadüf eseri sahip olduğu ve çok ucuza aldığı bir yüzüğü gerçek ederine değil de aldığı ucuz fiyata-gerçek ederini öğrendiği halde-arkadaşına satmıştır (Kutlu, 2019: 135). Kendisi ise bir dairede arşiv memuru olarak çalışmaktadır (Kutlu, 2019: 26).

Mustafa Kutlu *Anadolu Yakası* hikâyesinde nehir söyleşi biçiminden yararlanmıştır. Anadolu Yakası hikâyesi aslen bir yerel kanalın yöneticisiyle yapılan mülakata dayanmaktadır. Kanalı kuran Muzo Gönül okumak için İstanbul'a gelmiş, harçlığını çıkarmak için girdiği sinema sektöründe girişimciliği ile ilerlemiş ve kendi kanalını kuracak seviyeye ulaşmıştır. Hikâye söz konusu kanalda vuku bulan bir taciz olayını araştırma vazifesi dolayısıyla kanala röportaja giden muhabirle Muzo Gönül'ün konuyla ilgili mülakatı ile başlar. Ancak devamında muhabirle Muzo Gönül'ün hemşehri olması ve muhabirin iyi bir haber hikâyesi yakaladığı için devam etmek istemesi ile anlatı genişler. Mustafa Kutlu bu hikâyesinde de toplumsal değişimi eleştirmeye devam etmektedir. Bu eleştirisini de televizyon olgusu üzerinden getirmektedir. Kadriye Alev, *Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Dünya Algısı* adlı yüksek lisans tezinde ele aldığı biçimiyle kapitalizmin bir ürünü olması bakımından televizyon öldüren eğlencedir (Alev, 2013: 133-135). Tarihsel gerçeklik bakımından Özal dönemine denk gelen televizyonun Türkiye'ye yerleşme meselesi Türkiye'nin küresel ekonomiye entegre oluşunun bir yan etkisi olarak anlatılmıştır (Alev, 2013: 97). Erdem Temür ise *Mustafa Kutlu'da Ekonomi ve Siyaset* adlı yüksek lisans tezinde Mustafa Kutlu'nun Muzo Gönül ve Erol'un tarım toplumu ve sanayi toplumu tartışması üzerinden tarım toplumu hakkındaki ön yargıları eleştirdiğini belirtmiştir (Temür, 2014: 98). Ayrıca imparatorluk bakiyesi olması bakımından Türkiye'nin mini Osmanlı olduğu ve bu ülkede yaşayan milletin temelini oluşturan yapının etnik değil İslam olduğu fikri Muzo Gönül aracılığı ile aktarılmaktadır (Temür, 2014: 144). Ayşe Koçak Işık *Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Modern Kentli İnsanın Bunalımı* adlı yüksek lisans tezinde diğer Mustafa Kutlu hikâyelerinden farklı olarak bu hikâyede yabancılaşma, yabancılaşma bunalımına

düçar olan bir karakter üzerinden anlatılmamakta; yabancılaşmanın farkında olarak kendini bu beladan uzak tutan bir karakter üzerinden işlenmektedir (Işık, 2013: 150).

Anadolu Yakası hikâyesinde Muzo Gönül çeşitli emlakın ve finansal sermayenin mülkiyetine sahip olmuştur (Kutlu, 2017: 105). Ayrıca kanalı kurarken babasının arsasını hayalini kurduğu kanalı alabilmek için sermaye yapmıştır. Bu anlamda Muzo Gönül için mülkiyet insanın kendi hayat gayesine ulaşmada sadece bir araçtır. Hikâyedeki bir diğer karakter olan Alper adlı genç ailesinden kalan yüklü serveti reddederek sinema sanatını icra etmek istemiş, ailesinin onu reddetmesine rağmen kararından dönmemiştir (Kutlu, 2017: 86). Alper adlı kahraman mülkiyetin karakteri gasbetmemesi gerektiğine dair bir örnek olarak hikâyede yer almıştır.

Mustafa Kutlu'nun *Nur* hikâyesinde hakikat arayışında bir gönlün yolculuğu anlatılmaktadır. Elbette ki Mustafa Kutlu, toplumsal eleştirisini mimari üzerinden bu hakikat arayışındaki gönlün sahibinin mimarlığı üzerinden yapmaktadır. Hikâyede arayış "Aramakla bulunmaz, ancak bulanlar arayanlardır." şiarına uygun biçimde sonlanır. Nur arayışın sonuçsuz kalacağına dair ümitsizlik yaşadığında ruhunu Allah'a teslim ederek hakikate erer. Aramakla bulamaz ancak ararken bulmuştur. Bu anlamda Nur'un yolu Bursa, Bandırma, Tire, Kütahya, Seydişehir, Konya ve Karaman gibi şehirlere seyahat ederek kendine mürşit arar. Karaman'da Beşir Efendi'ye intisab ederek burada derviş hayatı yaşamaya başlar. Gördüğü bir rüya üzerine İstanbul'a döner. Hikâyenin diğer kahramanlarından Sinan'ın böbrek hastası kız kardeşine yaptığı bağış sonucu vefat eder. Hikâyede Nur'un tasavvufu öğrenmek üzere notlar aldığı kitap Kuşeyri'nin er-Risalet'ül Kuşeyri olarak bilinen tasavvuf risalesidir. Kuşeyri risalesinde gerçek sûfilerin sayısının son derece azaldığını, sûfi olmadıkları halde sûfi görünenlerin giderek arttığını, bu sözde sûfilerin dinî ve şer'î hükümlere ilgisiz kaldıklarını, haramla helâl arasında fark görmediklerini, ibadetleri önemsemediklerini, bedenî hazlara yöneldiklerini, gaflet içinde yaşadıklarını, saygısızca davrandıklarını, buna rağmen hakiki vuslata erdiklerini, yaptıkları her şeyi Allah'ın iradesi ve izniyle yaptıklarını, ilâhî esrara vâkıf olduklarını iddia ettiklerini anlatır ve eserini bütün İslâm beldelerindeki sûfi cemaatlerini uyarmak için kâleme aldığını önemle vurgular (er-Risâle: 15-16). Kuşeyri'ye göre sufiler selef-i salihinin ve ehl-i sünnetin inancını benimsemişlerdir (er-Risale: 19). İslam ansiklopedisinin er-Risale maddesinde, Taşköprüzade'ye atıfla bu eseri bulunduran hanelerin

afetlerden korunacağına dair inanca binaen eserin halk tarafından da çok tutulduğu ifade edilmiştir (Uludağ, 2008: 122-123). Hikâyede Nur'un notlar çıkardığı bölüm er-Risale'nin sufilerin makam ve halleri bölümü olup kırk dokuz maddeden ibarettir. Hikâyede vera, zühhd, tevekkül, sabır, rıza, fakr, tevbe maddeleri belirtilmiştir (Kutlu, 2014: 166).

Mustafa Kutlu'nun fikir kaynakların Nurettin Topçu'ya da İradenin Davası adlı kitabı üzerinden gönderme yapılmaktadır (Kutlu, 2014: 130).

Nur hikâyesinin toplumsal eleştiri vechesini oluşturan mimari konusunda ise modernleşmenin getirdiği kişiliksiz mimari anlayışı eleştirilmiştir. Bu anlamda mimari kapitalizmin dümen suyunda giderek sanat tarafını satışa uygun binalar adına terk etmiştir. Mustafa Kutlu bu fikrini Nur'un Sinan'ın bürosunda okuduğu şu bölümde ifade etmiştir:

Modern mimari insanın yerine eşyayı ölçü alan bir bakış açısına sahip olmuştur. Bu mimari anlayış ne yazık ki insana değil tüketim toplumu yaratan kapitalist sisteme hizmet etmektedir. Bu düzende mimari sanayiye, mimarlar da sermayeye teslim olmuştur artık. Sanayi devrimi sonrasında üretim patlaması yaşanan Batı'da büyük bir mal arzı ortaya çıkmıştı. Bunların piyasaya sürülmesinde modern mimari anlayışın mühim rolü olmuştur. Modern mimari, sanayi mamulü birçok eşyayı insanın gerçek ihtiyacı olup olmadığına bakmaksızın projelerinde kullanmak suretiyle sanayiye ve kapitalizme hizmet etmiş, tüketimi artırarak sermayeyi beslemiştir. Modern mimari Batı'da hâkim kapitalist çarkın mimarisidir artık (N. s. 89).

Nur hikâyesinde Nur ve babası İskender Bey mülk olarak oldukça varlıklı karakterler olarak çizilmiştir. Bu zenginlik kendilerine aileden miras kalmıştır. Ancak İskender Bey iç güveysidir. Kendisi hukuk tahsili için geldiği İstanbul'da hemşehrisi Raci Bey'e elinden tutması için başvurmuştur. Devamında ise Raci Bey'e damat olmuştur (Kutlu, 2014: 53-61). İskender Bey geçirdiği felç sonrası sahip olduğu mülkü ihtiyaç sahipleri için kullanmaya başlayacaktır. Bunun için bir yetimler yurdu yaptırmaya karar verir (Kutlu, 2014: 133). Nur kendi vücudunun bir parçasını dahi ihtiyaç sahibi biriyle paylaşarak maddi anlamda hiçbir varlığı kendi varoluşu için vazgeçilmez görmediğini ispatlamıştır. Nur hikâyesinin

kahramanlarından Sinan'ın diyaliz hastası kız kardeşine bir böbreğini vermiş, ancak ameliyat sonrası vefat etmiştir (Kutlu, 2014: 207)

Mustafa Kutlu'nun Hesap Günü hikâyesi girişimci Bedir Bey'in cenazesine katılan kişilerin kendileri ve Bedir Bey'le olan hukukları üzerinden yaptıkları nefis muhasebesini işlemektedir. Uğur Mantu'nun *Hesap Günü* ile ilgili makalesinde belirttiği üzere hikâye Mustafa Kutlu'nun *Huzursuz Bacak, Ya Tahammül Ya Sefer, Sır* gibi hikâyelerle koşutluk içindedir. Mustafa Kutlu hikâyelerinde sıkça eleştiri konusu olan modernleşme ile başlayan ahlaki çöküntü, kapitalist iktisada uyum sürecinde derinleşen bencillik ve tüketim hastalığı, turizm ile yağmalanan tabiat ve taşra hayatı Hesap Günü hikâyesinde kendine yer bulmaktadır (Mantu, 2016: 111-112).

Mustafa Kutlu'nun Hesap Günü hikâyesinde atıfta bulunduğu yazarlardan Kınalızade Ali Çelebi'nin Ahlak-ı Alai'si Osmanlı düşünce geleneğinin en önemli ahlak kitaplarının başında gelmektedir. Hikâyede bu iki kitapta ortak olarak var olduğu söylenen Adalet Dairesi'nden söz edilmektedir (Kutlu, 2015: 80-84). Bu iki kaynak Kanaat ekonomisi teorisinin çıkış metinleri olması muhtemel kaynaklar olması hasebiyle çalışmamız açısından da önemlidir. Zira Ömer Türker'in İbn Haldun'un Mülk Teorisi adlı makalesine göre İbn Haldun mülk teorisini İslam metafiğizin ilkelerine dayandırarak oluşturmuştur. Bu ilkeleri çerçeveleyen anlayışın genel ifadesi şudur: Her şeyin yetkinliği, onun tanımında içerilir, herhangi bir nesne tanımının elverdiği ölçüde yetkinleşebilir (Türker, 2016: 188). Mustafa Kutlu'da bu yetkinliğin sınırı Hududullah'tır.

Hesap Günü hikâyesinde mülkiyet kavramı yer almaktadır. Ancak ana kahraman Bedir'in paşa dedesinin mülki servetinin gayri ahlaki oluşu ile hikâyenin hemen başında olumsuz biçimde işlenmiştir (Kutlu, 2015: 9)

Hikâyenin devamında bu miras servetin Bedir Bey tarafından kullanılmadan satılmak zorunda kalındığı anlaşılmaktadır. Babası Arif Bey'in gençliğinde mirasyedi oluşu sebebiyle bu mülk birikintisi tükenmiştir. Dolayısıyla hikâye boyunca Bedir Bey'in sahip olduğu mülkü kendi edinme mecburiyeti ortaya çıkmıştır.

Mustafa Kutlu'nun *İyiler Ölmez* adlı hikâyesi onun hikâyelerinin ana vatani olan Anadolu'da geçmektedir. Kendi hayatlarında huzuru bulamamış dört arkadaşın yaşadıkları yeri iyilikle güzelleştirme maceralarını ve bu uğurda hayatlarını kaybedişleri anlatılmaktadır. Onların iyilikleri cemiyette karşılık bulur. Vefat ettikleri yer Dörtler Makamı adıyla bir “ziyarete” döner (Kutlu, 2017: 146). Hikâye dörtler makamının her bir ferdine hasredilmiş *Sıtkı*, *Civan*, *Fotoğrafçı Sarhoş Mustafa*, *Doktor* bölümleri ve son olarak *Dörtler Makamı* başlıklı bölümden oluşmaktadır. Sıtkı'nın ailesi köyden kente göç etmiştir. Sıtkı şehirde ortaokulda resim yeteneği ile öne çıkar. Bu ilgisi lisede de devam eder, ancak lisede resim öğretmeni siyasi suçlu olduğu gerekçesiyle tutuklanır. Apartmanlarından Behçet Bey vasıtasıyla resim meraklısı zengin Hidayet Bey'le tanışır. Hidayet Bey'in kızı Sevda ve nişanlısı Sercan'ın bir konuşmalarında onu küçük gördüklerini duyması ile Sıtkı ayağını villadan keser. Sıtkı'nın bu kararı almasındaki asıl sebep Sevda'ya aşık olması ve kızın nazarındaki yerini söz konusu konuşmadan öğrenmiş olmasındandır. Üniversiteye giremeyen Sıtkı askere gider. Ancak askerde kavga ettiği için yüzbaşıdan dayak yer. Bu olaydan sonra Sıtkı şiddete meyilli bir ruh haline bürünür. Gördüğü haksızlıkları şiddet kullanarak çözmeye başlar. Sıtkı askerden sonra döndüğü baba ocağında yaşadıklarını unutmak adına uzun bir sefere çıkar. Bu yolculuk, onu dörtler makamında bir sandalye sahibi olacağı yere getirir (Kutlu, 2017: 14-43). Civan'ın annesi sevdiğine vermedikleri için köyden kaçmış, kaçtığı onu fuhşa zorlayınca onu vurmuş, sığındığı Cicibey'de sarhoş Tornacı Yılmaz'la evlendirilmiş, ancak gönlünü kaptırdığı Eşref biriyle Almanya'ya kaçmıştır. Babasının intikam duygusuyla Almanya'ya gitmesiyle Kör Makbule adında biri tarafından ayak yalın başı kabak sefil biçimde büyütülür. Civan ilkokuldan sonra okumaz. Kasabada kimin bir işi varsa onun yardımına koşar ayak yalın başı kabak. Sonunda marangoz Mehdi'nin yanına verirler. Kalfa Sabri'nin telkiniyle halk müziği korosuna katılır ve bağlama çalmayı öğrenir. Kalfa Sabri ile birlikte Hacı Mehdi'nin marangozhanesini devralırlar (Kutlu, 2017: 44-75). Fotoğrafçı sarhoş Mustafa da üvey ana elinde kalmış bir gariptir. Annesi vefat ettikten sonra babasının evlendiği kadın eski kocasıyla ilişkisini devam ettirir. Mustafa'nın babası bunu öğrenince kadının kocasını vurur. Ancak üvey ana Mustafa'ya zulmeder. Babasının fotoğrafhanesinde çalışan kalfa, Mustafa'ya sahip çıkar. Mustafa halk eğitimin korosuna katılır ve orada klarnetle tanışır. Düğünlere gide gele alkole alışır. Musiki sevgisi ile diğerleri ile tanışır (Kutlu, 2017: 76-105). Doktor, İstanbullu varlıklı bir

ailenin tek çocuğudur. Doktor Atalay tıp fakültesinde öğretim görevlisi olarak devam eder. Bu esnada Suna adlı servet düşkününü bir kadının tuzağına düşer. Ancak düğünden önce Suna'nın foyası ortaya çıkar. Atalay bu olaydan sonra İstanbul'dan ayrılarak taşraya yerleşir. Bu yerleşme esnasında diğer dörtler makamı mensupları ile tanışır (Kutlu, 2017: 106-145). Bu dört kişi Hacı Kadir'in kahvesinde "Hayat Mektebi" denilen bir masa etrafında taşranın sorunlarını çözmektedirler.

İyiler Ölmez hikâyesinde mülkiyet kavramı ya bir şeye belli bir süre sahip olmak biçiminde ya da aileden gelen bir miras şeklinde işlenmiştir. Marangoz Hacı Mehdi'nin Sabri ile Civan'a, yanında çalışan ücretli emekçilere, dükkanı makul bir ücretle devretmesi; onların da mülkiyetini almalarına rağmen dükkanın adını değiştirmemeleri mülkiyetin belli bir süreliğine kullanımına örnek gösterilebilir (Kutlu, 2017: 70-71).

Miras yoluyla mülkiyetin örneği ise Doktor adlı karakterin sayesinde anlatılmıştır. Doktor aileden miras olarak gelen serveti hayır işlerinde kullanırken kendi ihtiyaçlarını kendi emeğinin kazancıyla karşılamaktadır. Tuttuğu evin tadilatını üstlenmiş, ancak kiradan düşmemiş, Cuma günleri hastalarından herhangi bir ücret almamıştır (Kutlu, 2017: 136-139). Hem maddi mülkiyetin hem de sahip olduğu meslek bilgisinden doğan mülkiyetin kendisinde sahibine ulaştırılması gereken bir emanet gibi olduğunu düşündüren eylemlerde bulunmaktadır.

Mustafa Kutlu *Tarla Kuşu'nun Sesi* (1. b 2017) adlı hikâyesinde bir beldenin kuruluşunu anlatmıştır. Hikâye iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Molla Murat'ın Çamaltı beldesini kuruş süreci anlatılmıştır. Tarihsel gerçeklik bakımından hikâyede söylendiğine göre Çamaltı beldesinin kurucusu Molla Murat 93 Harbi'nden (1877) beş sene önce doğmuştur (Kutlu, 2017: 16). Bu anlamda Çamaltı'nın kuruluş süreci II. Abdülhamit devrinden başlamaktadır. Birinci bölüm tarihsel gerçeklik bakımından Serbest Fırka'nın kapatılması (17 Kasım 1930) olayına değindikten sonra sonlandırılmıştır (Kutlu, 2017: 120). İkinci bölüm ise *Kayıp Tarih* başlığını taşır. Bu bölümde Molla Murat'ın torunu Hamit'in çocuklarının hikâyesi anlatılmıştır. *Kayıp Tarih* bölümünde Hamit'in çocukları dedeleri Molla Murat'ın hayat felsefesine tamamen yabancılaşmış halde anlatılmışlardır. Bu yabancılaşmanın boyutunu en iyi anlatan bölüm kanaatimizce aşağıda verdiğimiz örnektir:

-(Babaları Hamit'i kastederek)Şu ihtiyarı gebert diyorum, tek kurtuluş yolu bu.

-Sen manyak mısın be abi?

-İhtiyar onca servetin üzerine oturmuş, koklatmıyor. Çare nedir? Çare onu temizlemek. (TKS, s. 205).

Bu bölümün tarihsel gerçeklik bakımından tekabül ettiği zaman dilimini Hamit'in futbolcu oğlu Sefa'nın Çamaltı beldesi formasıyla Nazillispor ile yapılan maçta yer almasından tahmin edebiliriz. Genel ağda, söz konusu takımın kuruluş tarihi olarak 1967 verilmiştir.

Molla Murat Çamaltı beldesini Mustafa Kutlu'nun ahlak nizamı anlayışına uygun biçimde inşa etmiştir. Bu nizamın iktisadi tarafını oluşturan kanaat ekonomisi de Çamaltı beldesinin iktisadi hayatında somutlaştırılmıştır. Kutlu, bunu sonucun bütün dünya sathına da yayılacak güzel bir ideal olduğu inancını da vurgulayarak şu şekilde anlatmıştır:

Molla Çamaltı köyünü öyle bir plan üzerine kurdu ki, kimse kimseyi kıskanmadı, görenler Maaşallah dedi.

Görüyorsunuz bir Yörük neler yapıyor. "Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten" sözü boşuna söylenmedi (TKS, s. 54).

Yalçın Koç, Türk kimliği üzerine incelemesinde bu melekeyi *Anadolu Mayası* terkihiyle kavramlaştırır. Türklere bu kabiliyeti veren Anadolu Mayası'dır. Yalçın Koç'un Türk kimliğinin ifadesi olarak seçtiği Anadolu mayası kavramı "*cümle canlının birliği ve kardeşliğine*" dayanır (Koç, 2011: 262).

Tarla Kuşunun Sesi hikâyesinde karakterin Yörük önderi olması hasebiyle mülkiyetin hayvan sürülerine sahiplikten ibaret olduğu görülmektedir. Ancak Molla Murat ilk eşinin dadısı Daye'nin nasihati ile toprak, zeytinlik ve gayri menkul almaya başlamıştır. Daye'ye göre yasa koyabilmenin şartı mülk sahibi olmaya bağlıdır (Kutlu, 2017: 45)

Molla Murat'ın amacı bu noktada aslında savaş zamanı mülklerini satmak zorunda kalan Türklerin mülklerinin gayri müslim tebaa tarafından ele geçirilmesini engellemektir.

Diğer amacı ise bir yere yurt kurarak kök salmak, böylece statüsünü yükseltmektir (Kutlu, 2017: 49).

Yurt kurulacak yeri devletten satın alarak mülk edinen Molla Murat toprak için hayati öneme sahip suyun mülkiyetini tek başına sahiplenmemiştir. Dahası Molla Murat mülk edindiği toprağı cazip hale getirecek sermayeyi sağladıktan sonra bu yurda gelen akraba yada yabancı kimseden arsa, tarla, ayakbastı parası da talep etmemiştir (Kutlu, 2017: 54). Yurt için yapılan hamam, mescit, arasta, yol, su yolu gibi imar faaliyetlerinin tamamı onun mülkünün üzerinde yapılmasına rağmen bu binalarda üzerinde mülkiyet hakkı iddia etmediği gibi yapılması için gerekli nakdi de o sağlamıştır. Molla Murat sanki bütün bu mülke vekaleten sahiptir. O'na göre yer ve gök Allah'ındır. İnsanın görevlerinden biri vekaleten edindiği mal ve mülkü bu mülke rızkı irtibatlı bütün canlılarla adil biçimde paylaşmaktır (Kutlu, 2017: 105).

Mustafa Kutlu'nun inceleyeceğimiz son hikâyesi *Sevincini Bulmak* (2018) adını taşımaktadır. Mustafa Kutlu'ya göre roman kapitalizmin ürünüdür. Hikâye ve şiir ise İslam'dan doğmuş edebiyatımızın ürünüdür. Bu yüzden o ne uzunlukta yazarsa yazsın hikâye yazmaktadır (Kutlu, <https://www.ittifakgazetesi.com/mustafa-kutlu-nun-uzun-hikâye-sine-bakis-i-m1760.html> 29-01-2020). “Sevincini bulmak” tabirini Mustafa Kutlu 27. 06. 2007 tarihli Yeni Şafak gazetesindeki köşe yazısında kullanmıştır (<https://www.yenisafak.com/yazarlar/mustafakutlu/sevincini-bulmak-5799>). Söz konusu yazının içeriğine göre Mustafa Kutlu Yenikapı Mevlevihanesi'nin yenilenmiş halini görünce sevincini bulmuş gibi olmuştur. Bu ibareden “*sevincini bulmak*” sözü ile kastedilenin kişinin gayesini idrak etmesi olduğu değerlendirilebilir. Söz konusu hikâyede de ana karakter Suna sevincini bulmak için köye taşınmıştır. Hikâye, kozmik zamana uygun olarak sondan geriye doğru başlamaktadır. Elif ve Suna çok yakın arkadaşdır. Elif'in Nilüfer adında ufak bir kızı vardır. Suna ise üniversitede edebiyat doçentidir. Ünlü bir psikiyatrist olan Ali Balkan ile boşanma aşamasındadır. Ali Balkan ise televizyonda bir sağlık programına çıkmakta ve programın genç ve güzel sunucusu ile görüşmektedir. Hikâye, bunun ardından önce Elif'in, sonra da Suna'nın iki nesil

öncesinden başlamak üzere hayatlarını anlatır. Elif'in babası saatçi ustasıdır. Annesi genç yaşta vefat eder. Babası da başka bir kadınla evlenir fakat bu kadın Elif'e üvey annelik yapmaz. Elif, küçük yaşlardan itibaren babasının dükkanında vakit geçirir. Esnafın arasında büyüyen Elif, hayatın içerisinde bir çocuk olarak yetişir ve hayat karşısında Suna'ya göre daha güçlüdür. Lise yıllarında Suna ile tanışırlar. Suna'nın annesi edebiyat, babası tarih öğretmenidir. Suna'nın babası genç yaşta vefat etmiştir. Suna iki kardeşidir. Bir de ablası Sevim vardır. Sevim daha çok ev işleri ile ilgilenen, balık etli, ciddi bir kızdır. Suna ise küçüklükten beri kitaplarla haşır neşirdir. Elif ile lisede başlayan arkadaşlıkları ise ömür boyu devam etmiştir. Elif üniversitede Sanat Tarihi'ni kazanır fakat Serdar adında, başörtülü öğrencilerin haklarını savunan bir örgüt lideri ile evlenerek okulu yarım bırakır. Bu evlilik sayesinde Elif kapanır ve yardım kuruluşlarında görevler alır. Suna ise Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazanır ve bu dönem ilgi duymaya başladığı Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine uzmanlaşarak üniversitede Yeni Türk Edebiyatı Anabilim dalında doçent olur. Elif, Serdar'ın kendisini aldattığını öğrenir ve ondan boşanarak kızı ile beraber yaşamaya başlar. Suna, bir bildiride Ali Balkan ile tanışır. Ali Balkan çok zengin ve Balkan asıllı bir ailenin en sevilen evladıdır. Fakat çapkın ve hovardadır. Birçok ülkeyi gezmiş, İngiltere'de doktorasını tamamlamıştır. Bir arayışın içerisinde. Suna'ya açılır ve İstanbul'u gezerek hem İstanbul'u hem kendilerini tanımaya başlarlar. Aynı zamanda aradıklarını bulmaya çalışırlar. Nihayetinde evlenerek hayatlarını birleştirirler. Fakat Ali Balkan çıkmaza girerek arayıştan vazgeçer. Suna ile Ali Balkan ayrı yaşamaya başlarlar. Burada hikâye başta anlatılan yere gelir. Aslında okuyucu, hikâyenin sonunu bilerek buraya kadar okur. Ama asıl hikâye olayların gelişmesi değil, arayışın anlatılmasıdır. Suna bu arayışa tek başına devam eder. Bu doğrultuda öncelikle o zamana kadar eleştirdiği, memnuniyetsizlik duyduğu akademik camiadan istifa ederek ayrılır.

Meral Demiryürek, *Sevincini Bulmak* hikâyesi üzerine yazdığı makalede belirttiği üzere üslub bakımından hikâye anti-illüzyonist tiyatro eserleri gibi gerçekliğin ve kurgunun ortak paylaşım alanlarını birbirini fark ettirecek biçimde açığa çıkarmıştır. Böylece yazarın beni ve hikâyenin öznesi Suna, anlatının sonunu karşılıklı tartışmak imkânı bulmuştur. Modern anlamda post modern anlatının çok özneliliğine benzeyen bu hal aslında geleneksel halk hikâyesinin bir unsuru olmak durumundadır. Bu anlamda Mustafa Kutlu, sadece Anadolu'cu bir yazar değil, aynı

zamanda bir dil işçisi olarak geleneksel anlatımın imkânlarının sınırlarını aşmayı araştıran bir yazardır (Demiryürek, 2019: 68-69). Yine Demiryürek'e göre Tanpınar, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, İsmet Özel ve Yunus Emre en sık tekrar edilen şairlerimizdir (Demiryürek, 2019: 70).

Hikâyelerinde mutlaka sosyal bir meseleye değinen Mustafa Kutlu *Sevincini Bulmak* hikâyesinde akademi dünyasının sıkıntılarına değinir. Buna göre yurt sathın yayılan üniversitelerin açıldığı şehirlerde kitapçı bile bulunmayışı, büyük üniversitelerden mezun öğrencilere en basit bilgilere veremediğinin isbatı olan yarışma programı, üniversitedeki kamplaşmalar bahsi geçen birkaç eleştiridir (Kutlu, 2018: 258).

3. 2. 2. Emek

Aydınlanma ile birlikte emek kavramı mülkiyet kavramına analitik hale gelmiştir. İnsanın doğa'llığı onun doğa üzerindeki etkinliği bağlamında tanımlanmıştır. Locke'un yukarıda sözünü ettiğimiz mülkiyet koşulu bir düstur olarak bütün aydınlanma yüzyılını kat ederek emeğin metafiziğini kuran Marx'a kadar gelir. Marx insan emeğinin doğayı dönüştürürken sarfettiği düşünce gücünün insanın özgürleşme bilincinin de kaynağı olduğunu belirterek emekle özgürleşme arasında bir ilişki kurar (Marx, 2011: 182). Bilindiği gibi kapitalizm eleştirisini emeğin yabancılaşması üzerine kurmuştur. Marx (2011: 172)'a göre "kapitalist çağı karakterize eden şey, işçinin kendi gözünde emek gücünün kendisine ait bir meta biçimini alması ve dolayısıyla emeğin ücretli emek biçimine dönüşmesidir".

Ozan Kılıç'ın konu ile ilgili çalışmasında alıntıladığına göre emek doğal bir malzemeyi kullanım değerine sahip olacak biçimde dönüşüme uğratma sürecidir. Kullanım değerinin kaynağı bu etapta doğa iken insan eliyle ikinci bir çevre daha yaratılabilir ki bunlar yol, köprü, tarla ve kentsel altyapıdan müteşekkildir (Kılıç, 2019: 19-20).

Biz de bu bahiste hem emek biçimlerini hem de emeğin kendine yabancılaşp yabancılaşmadığını irdeleyerek inceleyeceğiz.

Yokuşa Akan Sular hikâyesinde emek kavramı fabrikada çalışmak zorunda kalan ücretli emekçilerdir. Göç etmeden evvel kendi köyünde kulpuna yapıştığı sabanın demirini kendi dövmüştür, boyunduruk kayışını bağlayıp ağacını kendi

kesmiştir, tarlayı sürdüğü öküz çiftini o doğurtmuştur, terleyince su içtiği testiği kendisi yapmıştır (Kutlu, 2019: 8). Zülküf Ağa, Bican, Seydali ve Adapazarlı ücretli emekçi olarak bir demir döküm fabrikasında işe başlamıştır (Kutlu, 2019: 15-20). İşçilerden Seydali ibadetini yapabilmek için fabrikanın mola vermesini beklemek zorunda kalır. Yalan söylemek durumundadır. Bu yüzden vicdan azabı duymaktadır (Kutlu, 2019: 28). Bican'ın amcazadesi Hacefendi'nin büyük oğlu Ömer Bey beyaz yakalı olarak çalıştığı şirkette Elektronik Ömer olarak isimlendirilmektedir (Kutlu, 2019: 56). Elektroniklik cansızlığı, mekanikliği çağrıştırdığından Ömer'in insan oluşuna yabancılaştığı bir ortamda çalıştığı düşünülebilir. Ömer kendi emeğine yabancılaşmış, yani emeği sömürülmüştür.

Yokuşa Akan Sular hikâyesinde Dayan Seydali bölümünde Seydali'nin Cuma hutbesi dinlediği sahnede İslam'ın emek anlayışı verilmiştir. Buna göre: İslâm'da işçinin şahsiyet, şeref ve haysiyeti korunmuş emeğin ve işin değeri yüceltilmiştir. Bu cümleden olarak bazı peygamberler peygamberlikten önce işçilik etmişler, yani bazı peygamberleri Allah Teâlâ işçiler arasından seçmiştir. Kezâ Resul-i Ekrem Efendimiz 'sırtıyla odun taşıyıp satarak geçinmenin el açmaktan kat kat şerefli ve hayırlı bir iş olduğunu' ifade buyurmuştur (Kutlu, 2019: 84).

Yokuşa Akan Sular hikâyesinde mukaddime bölümünde bahsedilen emek kendi ürünün tamamına sahiptir, bu nedenle sömürüye uğramaz. Ayrıca peygamberimin örnek verilen hadisinde de odun taşıyan kişi emeğinin tamamına sahip olacağından emeğinin sömürülmesi mümkün değildir. Ancak şehirde ücretli emekçi ya da beyaz yakalı tüm emekçiler sömürüye uğramaktadır.

Yoksulluk İçimizde (1981) hikâyesinde emekçiler beyaz yakalıdır. Ana karakterlerden Süheyla bir dairede memur olarak çalışmaktadır (Kutlu, 2020: 9). Diğer ana karakter Engin ise bir şirkette çalışmaktadır. Henüz okulunu bitirmediği ve ihalelere şirket adına girdiği belirtilmiştir (Kutlu, 2020: 38). Bu bilgilerden Engin'in yönetici sınıfına dahil bir beyaz yaka olduğunu söyleyebiliriz. Engin emeğinin semeresini alması bakımından kendi emeğine yabancılaşmamaktadır. Sahip olduğu nüfuz ve servet emeğinin karşılığını aldığına delalet etmektedir. Bu anlamda varoluşunu emeği ve emeğin ona sağladığı nüfuz ve servet üzerinden tanımlamaktadır.

Ya Tahammül Ya Sefer hikâyesinde ana karakter İlhan'ın babası iktisat profesörü Asım Bey beyaz yakalı bir emekçidir. Ancak emeğinin ona sağladığı imkânları korumak adına dava arkadaşlarına yüz çevirmiştir (Kutlu, 2011: 53). Avukat Yunus Bey de beyaz yakalı bir emekçi iken Asım Bey gibi o da davasına ihanet ederek milletvekili ve bakan olmak adına kendine yabancılaşmıştır (Kutlu, 2011: 57-58). Bu iki örnekte görüldüğü gibi emekçiler sarf ettikleri emekle değil de emek bağlamının onlara verdiği imtiyazlarla var olmuşlardır. Bu anlamda ait oldukları sınıfın kölesi durumundadırlar. Ayakkabıcı Kerim ise emekçidir. Ancak ücretli emekçi değildir. Bu yüzden üretim yapmadığı zamanlarda derneğin gönüllüce hizmetinde çalışabilmektedir (Kutlu, 2011: 7-18).

Uzun Hikâye'de emek kavramına ilk olarak Balkanlı Ali üzerinden ulaşıyoruz. Balkanlı Ali hikâye boyunca göçtüğü kasabalarda katiplik yaparak geçimini sağlamaktadır. Bu anlamda beyaz yakalı bir emekçi olduğu anlaşılabılır. Ancak mülkiyet bahsinde belirttiğimiz vakalarda görüldüğü gibi emeğinin sömürülmesine müsaade etmemiştir. Hikâyede yer alan diğer yardımcı kahramanlar vaka örgüsü dahilinde Balkanlı Ali ile temasları ile var olduklarından diğer yardımcı kahramanların emek biçimleri de buna göre şekillenmektedir. Kapitalizmin emek biçimi olan ücretli emek bu hikâyede yer almamaktadır. Tabelacı Osman'ın yanında çırak olarak başlayan Turan emeğinin karşılığını hem eğitim hem de ücret alarak almıştır. Hatta sonunda emekçi olarak çalıştığı dükkan ona miras bırakılmıştır (Kutlu, 2007: 69).

Bu Böyledir hikâyesinde Süleyman Koç, imgesel olarak lunaparka benzetilmiş kapitalist dünyada var olmaya çalışan beyaz yakalı ücretli emekçidir. Emeğinin karşılığını alamamaktadır. Ne eşinin ihtiyaçlarını karşılayabilmekte ne de emeğinin gerçek semeresini tek başına elde edebilmektedir (Kutlu, 2011: 34). Dahası değerlerine ters olduğuna inandığı faiz kurumu olan bankada çalışarak kendine yabancılaşmıştır (Kutlu, 2011: 73).

Mülkiyet bahsinde andığımız Yorgancı Hafız Yaşar emeğinin semeresini almak bakımından ve bu yolla bağlı olduğu değerlerle çelişmemek bakımından emekçi kavramına örnektir. Gündüz çalışıp geceyi ibadete ve uykuya ayırmaktadır (Kutlu, 2011: 40). Bu anlamda kapitalistle belli bir saat çalışmak koşuluyla sözleşme yapan ücretli emekçiden farklı olarak emeğine yabancılaşmamaktadır. Ancak daha

önce de birçok kez tekrarladığımız gibi varoluşunu emekle dönüştürdüğü dünya üzerinden tanımlamamaktadır. Zira rızkı veren Allah'tır (Kutlu, 2011: 40). Dolayısıyla rızkı yaratan bütün üretim süreçlerinin gerçek maliki Allah'tır. Varoluşun imkânı bunu idrakten geçer.

Sır hikâyesinde gazeteci beyaz yakalı bir ücretli emekçidir. Patronunun icbarıyla üzerinde dinleme cihazıyla şeyhi dinlemeye gönderilir. Bu sırada otobüste kendi gibi ücretli emekçi olan bir çocuk görür (Kutlu, 2011: 24-28). Her ikisi de emeklerine yabancılaşmış, benliklerinden uzaklaşmış haldedir.

Şeyh ise şehre gelmeden evvel çiftçilikle uğraşmaktadır (Kutlu, 2011: 7). Dolayısıyla emeğinin semeresinin tamamı onundur. Ancak kolaylıkla tahmin edileceği gibi emek onun için varoluşsal bir ispat biçimi değildir. Ancak ihvanın ısrarıyla şehre göçtüğünde kendi değerlerine yabancılaştığı görülür (Kutlu, 2011: 22). Göç ettikten sonra ziraatı bıraktığı yani herhangi bir emek etkinliğinde bulunmadığı görülmektedir.

Mustafa Kutlu *Sır* hikâyesinde modernleşme sancısı çeken Türkiye'deki cemaat ve tarikatların bir eleştirisini yapmıştır.

Uzun Hikâye'de anlatıcının babası Balkanlı Ali ilk olarak bir zahirecinin yanında katiplik yapmaktadır (Kutlu, 2009: 10). Daha sonra taşındıkları bir kasabada okulda katiplik yaparken okulun bahçesine kurduğu sebze ve zerzevatın müdür tarafından bencilce tüketilmesine karşı çıkmıştır (Kutlu, 2009: 20). Eşinin vefatından sonra taşındığı yeni kasabada arzuhalcilik yapmaya başlamıştır (Kutlu, 2009: 33). Hikâyenin anlatıcı karakter, on altı yaşında gündelik işlerde çalıştığını belirtmektedir (Kutlu, 2009: 31).

Beyhude Ömrüm Hikâyede köyün ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Bu ekonomideki emek faktörü kol emeğinden ibarettir. Emekçiler ailenin fertlerinden oluşmaktadır (Kutlu, 2001: 5).

Ayrıca üretim sırasında ücretli işçi çalıştırılmadığı, üretimin makineleşmediği temel basit aletler kullanılarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Beyhude Ömrüm hikâyesi bağlamında baktığımızda bu hikâyedeki emek faktörü için dikkate değer nokta emeğin meta üretmemesi, emeğin

metalaşmamasıdır. Böylelikle Marksist bağlamda söylersek bu hikâyede emeğin kendine yabancılaşması söz konusu değildir.

Mavi Kuş hikâyesinde emek kavramını bir üretim faaliyeti üzerinden inceleyememekteyiz. Hikâye bir otobüs yolculuğunu anlatmaktadır. Bu bakımdan emek bahsini otobüs yolcularının ait oldukları ekonomik sınıflar üzerinden değerlendirmek mecburiyetindeyiz. Bu anlamda otobüs yolcularından Doktor Yahya hükümet tabibidir, yani beyaz yakalı bir emekçidir. Ancak taşranın imkânsızlıkları dolayısıyla sadece sevk işlerine bakmaktadır.

Onun doktorluğu bir nevi havale memurluğu gibiydi. Hükümet Tabipliği'nin tedaviye dönük bir donanımı yoktu. İcap edenleri evrakıyla birlikte bir imza, doğru vilayete. Geride kalanlar için çok iyi bir imaj sağlamıştı. Antibiyotik, şurup, hap, iğne kasaba eczanesinde bulunan ilaçlar ezberindeydi. Hafif vakalara bakardı (Kutlu, 2011: 143-144).

Murat Şirinyurt köyünde öğretmenlik yapmaktadır. Mesleğine idealist biçimde bağlıdır. Öyle ki eşine göre pis, ortasından yazın kuruyan bir derecik geçen ve tezek kokan bir köy Murat'ın nazarında içinde alabalıkların yüzdüğü pırıl pırıl bir derenin geçtiği güzelim bir vatan köşesidir. Ancak aşağıdaki bölümde de görüleceği gibi emeğinin karşılığı eşi Neşe'nin tahammül etmesini temin etmemektedir. Yine de Murat öğretmen bunu dert etmediğinden hareketle mesleğini maddi çıkar beklentisiyle yapmadığını düşünebiliriz.

- Benim mesleğimi, istikbalimi, gelir düzeyimi biliyordu. Anadolu'da yurt çocuklarına kendimizi adayacaktık. Böyle anlaştığımız.

-Herhalde bu dağ başında anlaşılmamıştır (Kutlu, 2011: 89).

MTA mühendisi Kemal emek sınıfı bakımından beyaz yakalıdır. Ancak onun hakkında bundan başka bir bilgi verilmediği için emeğinin karşılığını tam manasıyla alıp alamadığını tesbit edememekteyiz.

Muavin Seyfi akıl bakımından tam gelişmemiştir. Deli Kenan onu muavin olarak istihdam ederek sahip çıkmaktadır. Bu anlamda Seyfi ücretli emekçi gibi görünse de Kenan'la aralarında emek sözleşmesi söz konusu değildir.

Tufandan Önce hikâyesinde ücretli emekçiler beyaz yakalıdır. Ancak bu durum, onların bilinçli bir tercihidir. Belediye Başkanı Şemseddin Bey'in beyaz yakalı olma tercihi aslında kendisine dünyada sadaka-i cariyeye olabilecek hizmetler yapmaktır (Kutlu, 2017: 16). Kaymakam Çetin Bey de ailesinin ona sunduğu servet yerine kaymakam olarak emekçi olmayı seçmiştir. Beldede yaptığı hizmetlerle halkın saygısına ve sevgisine mazhar olmuştur (Kutlu, 2017: 41-42). Milletvekili Hulusi Derin ise başlangıçta Avukat Haşmet Altay'ın yanında ücretli emekçi iken onun sayesinde milletvekili olmuştur (Kutlu, 2017: 77). Bu anlamda emeğinin onu özgürleştirdiği söylenemez.

Rüzgarlı Pazar'da işportacıların aileleri üzerinden emeğin durumu anlatılmıştır. Köyden kente göç ile köylüler şehirde ücretli emekçi durumuna gerilemiştir. Köyde bilinçli etkinlikleri ile üretim yapmak yerine emeklerini satarak hamallık, kapıcılık, inşaat işçiliği yapmak zorunda kalmaktadır (Kutlu, 2004: 12). Rüzgarlı Pazar'da ise emeğine yabancılaşmayan karakterler kendi ördüğü kaşkol, bere, eldiven, atkı gibi ürünleri satan Şapkalı Bacı; bileklik ve kolye yapıp satan iki genç ve çiçekçi Cemiledir.

Chef hikâyesi baştan sona kendine yabancılaşmış emeğin hikâyesi gibi okunabilir. Hikâyenin karakterlerinden Hüseyin Hüsnü Şen bir bankada şef statüsünde çalışan beyaz yakalı ücretli emekçidir. Hakkı olduğu düşündüğü müdürlüğü alamamıştır (Kutlu, 2009: 11). Kazancı hayal ettiği gibi yaşamasına yetmediğinden kendini içkiye vermiştir (Kutlu, 2009: 7). Diğer karakter Arzu da kocası Hüseyin Hüsnü Şen gibi beyaz yakalı ücretli bir emekçidir. Yaşadığı rutin hayat onu ve ailesini birbirine yabancılaştırmıştır (Kutlu, 2009: 136-138). Ancak emekli olduktan sonra kendi emeğiyle çalıştığı ve ortağı olduğu lokantada kendini bulmaya yaklaşmıştır (Kutlu, 2009: 164-181).

Kapıları Açmak hikâyesinde baş karakter Zehra'nın babası Arif Efendi dokumacı emekçisidir. Ancak geçirdiği felç yüzünden mesleğini yapamaz. Ailenin geçimin temin ettiği diğer ekonomik faaliyet ise zeytin üreticiliğidir. Ailenin "şükürsüz" oğlu Ahmet ise kahvecilik yaparak geçimini sağlamaktadır (Kutlu, 2018: 17-19). Başkarakter Zehra kasabaya döndükten sonra bez bebek yapıp satar. Geçimini bu şekilde temin eder (Kutlu, 2018: 135). Hikâyenin diğer kahramanlarından Mahir Hoca ve oğlu marangozdur. Kendi atölyelerinde çeşitli ev

aletlerinin yanında civar köylere tamirata gitmektedirler (Kutlu, 2018: 52). Bu anlamda emeklerini ücretli emek biçimine dönüştürmeden ürünlerinin hasılasının tamamını elde etmektedirler. Genel manada hikâyenin kahramanları arasında ücretli emekçi olarak bir kapitalist tarafından istihdam edilme söz konusu değildir.

Huzursuz Bacak hikâyesinde Tıp doktoru Hulusi Bey ailesinin mirasının ona sağladığı imkânları kabul etmeyip tıp eğitimi almıştır. Böylelikle kendi emeğinin kazancını tercih etmiştir (Kutlu, 2011: 55). Hulusi Bey'in oğlu Ömer Faruk da miras yerine ilim tahsili ile kazancını elde etmeye çalışmıştır (Kutlu, 2011: 163). Ancak Ömer Faruk herhangi bir yerde ücretli emekçi olarak çalışmamıştır. Zira başvurduğu yerlerde emek sömürüsü söz konusudur.

Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı hikâyesinde Tahir Sami Bey arşivde çalışan beyaz yakalı ücretli bir emekçidir (Kutlu, 2009: 26). Ancak aslında usta bir ciltçidir (Kutlu, 2009: 79). Teknolojik gelişmeler sonucu mesleğini yapamaz hale gelip arşiv memuru olmak zorunda kalmıştır (Kutlu, 2009: 86). Hikâyenin devamında kendine ve çevresine yabancılaşmıştır.

Anadolu Yakası hikâyesinde Muzo Gönül iktisadi hayatına ücretli emekçi olarak başlamıştır. Hemşehrisinin ağabeyi sayesinde Yeşilçam film sektöründe ücretli emekçi olarak çalışmaya başlamıştır (Kutlu, 2017: 63). Muzo Gönül'ün sinema tutkusu onun bu sektörde çalışmasına vesile olmuştur. Ortaokulda Türkçe öğretmeni Lamia Hanım sayesinde sinema ile tanışmıştır (Kutlu, 2017: 37). Muzo Gönül kendi iradesi ile emeğini bu sektöre hasretmiş kazancının ya da kaybının tek sahibi olarak emeğine yabancılaşmamıştır.

Sıra Dışı Bir Ödül Töreni hikâyesinde felsefe hocası Tufan Aktaş beyaz yakalı emekçidir. Okul dışında kasabada da faaliyetlerde bulunarak mesleğini maddi beklenti ile yapmadığını göstermektedir (Kutlu, 2018: 12). Başkarakter Nezaket Albeni'nin babası Zakir Efendi terzidir. Kendi atölyesinde üretim yaparak ailesini geçindirmektedir (Kutlu, 2018: 35). Nezaket Albeni ise kendi tasarımı olan takıları satarak daha okulda iken para kazanmaya başlamıştır (Kutlu, 2018: 63). Nezaket hikâyenin devamında açtığı El Sanatları Merkezi'nde öğrencilerini istihdam ederek hem el emeği öğrenmelerini hem de gelir elde etmelerini sağlamıştır. Ayrıca Marangoz Hakkı da merkezde çalışan emekçilerdendir (Kutlu, 2018: 94-102). Bu anlamda çalışanlar ücretli emekçiden ziyade merkezin ortakları mesabesinde dirler.

Kapitalistin bir emekçiyi belli bir zamanda kapitalistin dikte ettirdiği işi yapmak biçimindeki kapitalist üretim anlayışı bu merkezde söz konusu değildir.

Nur hikâyesinde emekçiler beyaz yakalıdır. Ancak ücretli emekçi değildirler. Mimar Sinan, arkadaşı Kemal kendi ürettikleri ürünlerden elde ettikleri gelirle hayatlarını kazanmaktadırlar (Kutlu, Nur: 82).

Hesap Günü hikâyesinde Bedir Bey'in kendisi emek faktörünü oluşturur. Bedir Bey yüksek tahsilini İngiltere'de yapmış, işletme-iktisat okumuş, doktorasını da bu bilim kolunda yapmıştır. Bu kavram, kafa emeği olarak tabir edilen biçimiyle hikâyede yer alır. Hikâyedeki diğer emekçiler de Bedir Bey gibi kafa emekçileridir.

Bedir Bey, kapitalistlerle ücret sözleşmesi yerine yatırım ortaklığında anlaşmıştır. Böylelikle emeğinin yabancılaşmasının önüne geçmiştir.

Mustafa Kutlu *İyiler Ölmez* hikâyesinde kahramanlar ücretli emekçi olarak başladıkları işlerinde ustalaşarak emekçi olabilmıştır. Sabri ve Civan ücretli olarak çalıştıkları atölyeyi satın alarak emekçi konumuna yükselmişlerdir (Kutlu, 2017: 70). Diğer karakterler Hacı Süleyman, Mustafa, Sıtkı, Doktor istisnasız olarak emekçidir. Ancak emeklerinden elde ettikleri onlar için iyilik yapma vesilesidir. Zira ölümlerinden sonra mezarları iyiliklerine binaen bir türbeye dönüşmüştür (Kutlu, 2017: 150-151)

Tarla Kuşunun Sesi Hikâyesinin başlangıcında emek unsuru obanın insanlarından oluşur. Herkes kendi iktisadi uğraşısının emekçisidir. Daha çok hayvancılıkla ilgili iş kolları söz konusudur. Yün, pazarda satışa çıkarılmadan evvel obanın kadın ve kızları tarafından yayla suyu ile yıkanmaktadır (Kutlu, 2017: 19).

Çamaltının yurt olarak inşası sırasında ise daha çok ücretli emek kullanılmıştır. Bu emekçilerin çoğunluğu vasıflı emekçidir. İlk olarak değirmeni kuran Babo değirmenci ustasıdır. Değirmen kurulduktan sonra emekçi sayısı da birken on, on iken yirmi olmuştur. Zeytinlikte, bağda, tarlada kadın, erkek; gavur Müslüman karışık pek çok kişi çalışmaya başlamıştır. Değirmeni kuran Babo işçileri idare işine verilmiştir (Kutlu, 2017: 50-52). Ayrıca Çamaltı bir belde olma hüviyeti kazanırken şehir planlamasını yapan uzmanlar, plana göre belirlenen binaları yapan ustalar ve işçiler emekçi kavramı olarak gösterilebilir. Çamaltı beldesine yerleşip

ziraata başlayan Yörük obası için meyve sebze işinden anlayan emekçiler istihdam edilmiştir.

Bu hikâyede de emekçi kendi etkinliğinin semeresinin tamamına maliktir. Emekçi emek sürecinde yetkinlik alanı dahilinde eylediği için ücretli emekçiye dönüşerek metalaşmamıştır.

Sevincini Bulmak hikâyesinde kahramanlardan Elif'in babası salim Efendi bir saat tamircisidir. Kendi dükkanında saat tamiriyle geçinmektedir (Kutlu, 2019: 16). Hikâyenin başkarakteri Suna edebiyat doçenti, yani beyaz yakalıdır. Boşanma aşamasındaki eşi Ali Balkan meşhur bir psikiyatrdır, beyaz yakalıdır (Kutlu, 2019: 7-9). Suna yazdığı makale dolayısıyla haksız eleştiriye maruz bırakılır. Emeğini inkar etmek yerine istifa ederek emeğine sahip çıkarak yabancılaşmaktan kurtulur (Kutlu, 2019: 250-258).

3. 2. 3. Rant

Rant, toprağın özgün ve yok edilemez güçlerini kullanmanın karşılığında, mahsulden toprak sahibine ödenen paydır. (Ricardo, 2008: 115) Rantın söz konusu olabilmesi için toprağın metalaştırılması yani çitle çevrilmesi gerekmektedir. Smith'in ifadesiyle toprak özel mülk olur olmaz, mal sahibi, işçinin orada yetiştirebildiği veya devşirebildiği mahsulün hemen hepsinden pay ister. Toprak üzerinde kullanılan emeğin ürününden ilk kırılan, mülk sahibinin rantıdır (Smith, 2006: 186). Ricardo, toplumu besleyecek yeterli toprağın üretime katılması halinde rant'ın oluşmayacağını savunur (Ricardo, 2008: 118).

İncelediğimiz hikâyelerde bu kavramın yukarıdaki tanımına karşılık gelecek bir örneğe çok nadir rastlamaktayız. Kavramın tarım ekonomisinde ortaya çıkması mümkün olduğundan tarımın söz konusu olduğu *Sır* hikâyesinden sınırlı bir örnek verilebilir. Ancak mülkü kiraya vermek suretiyle elde edilecek rant kavramına da rastlanmıştır.

Sır hikâyesinde rant kavramı bağlamında ele alınabilecek tek olay şeyhin çiftçilik yaptığı dönemde suyu belli bir süreliğine kiralamasıdır (Kutlu, 2011: 7).

Uzun Hikâye'de gerçekleşmesi halinde rantı konu olacak bir örnek bulunmaktadır. Sarıkaya otel'in yanındaki arazi bila ücret Çerçi Abdullah'a vermiştir (Kutlu, 2007: 44).

Kapıları açmak hikâyesinde toprağın özgün ve yok edilemez gücü olarak öne çıkan unsuru onun konumudur. Sahil kasabası olması hasebiyle denize olan konumu turizm sektöründe başat değerdir. Kasabalıların, olağan halinde beş liralık bir arazi ya da evi buraya yerleşmek isteyenlere yirmi beşe sattığı söylenmektedir. Bu satış diğer kasabalılara örnek olmakta ve fiyatlar git gide yükseltilmektedir (Kutlu, 2018: 30).

Huzursuz Bacak hikâyesinde Hulusi Bey eşinin terk edeceğini öngörerek onun geçimini temin edebilmesi için eşine kira geliri getirecek birkaç emlak tapulamıştır (Kutlu, 2011: 69).

Nur hikâyesinde ise Raci adlı kahraman miras kalan Çengelköy'deki evi müteahhite verip kendi hissesine düşen dairelerden birini kiraya vererek rant elde etmek düşüncesindedir (Kutlu, 2014: 47).

Anadolu Yakası hikâyesinde ise Muzo Gönül topladığı ve mülkiyetini satın aldığı yerli filmleri kanallara kiralarak rant geliri elde etmiştir (Kutlu, 2017: 89-90).

Tarla Kuşu'nun Sesi hikâyesinde de rant elde etme hakkından vaz geçme söz konusudur (Kutlu, 2017: 54).

Sıradışı Bir Ödül Töreni hikâyesinde belediye başkanı Nezaket'e Albeni El Sanatları Merkezi için metruk bir binayı kiraya verir. Ancak Nezaket'in gayesini benimsediğinden kira ücreti için onu kesinlikle sıkıştırmayacaktır (Kutlu, 2018: 89).

3. 2. 4. Sermaye

Zeynel Dinler'in tanımına göre sermaye üretim sürecinde emeğin verimini arttıran fabrika, yol, baraj, tesis, gereç ya da herhangi bir aygıt ya da donanım vb. gibi daha önce insanlar tarafından üretilmiş olan üretim araçlarını tanımlayan kavramdır (Dinler, 2000: 17). Üretimin verimini arttırmanın gayesi üretimden elde edilecek kazancın arttırılması olacağından bu amaçla yapılan yenilikler de sermaye

kavramı dahilinde düşünülebilir. Kısaca ticari bir faaliyette faaliyeti başlatan ya da devam ettiren her türlü tedarik sermaye kavramının kapsamını oluşturur.

İncelediğimiz hikâyeler arasında aşağıda örnekleri verilenlerde sermaye kavramına rastlamaktayız.

Yokuşa Akan Sular (1979) hikâyesinde sermaye kavramına ilk olarak Seydali, Bican, Seydali, Zülküf Ağa ve Adapazarlının çalıştığı fabrikada rastlamaktayız. Bu fabrikada ücretli emekçiler, makineler, yemekhane ve diğer tesisler fabrikanın sermayesini oluşturmaktadır (Kutlu, 2019: 11-309). Diğer bir sermaye örneğine ise Seydali adlı işçi vasıtası ile rastlamaktayız. Seydali işporta karpuz arabası ve karpuzlardan oluşan sermayesi ile seyyar işletmesini kurmuştur (Kutlu, 2019: 84).

Yoksulluk İçimizde (1981) hikâyesinde sermaye kavramının örneğine ana karakter Engin'in gazeteci ile yedikleri iş yemeğinde rastlamaktayız. Mevzu bahis sahnede gazeteci Engin'e onun gireceği konut işinde gazetesi ile sermaye katkısı vermeyi teklif eder (Kutlu, 2020: 75).

Bu Böyledir hikâyesinde ana karakter Süleyman Koç'un dayısı Rafet Efendi üzerinden sermaye kavramına rastlamaktayız. Dayısı işlere yetişemediğinden yeni bir ücretli emekçi istihdam etmeyi düşünmektedir. Ayrıca dükkan içinde zücaciyeye ve manifatura tezgâhlarını yenilemeyi planlamaktadır. Namaza durduğu esnada dükkan için yeni mal almayı düşünmektedir (Kutlu, 2011: 47-54).

Sır hikâyesinin *Aramakla Bulunmaz* bölümünde sermaye kavramı iktisadi çerçeveye yerleştirilemeyen bir unsur içermektedir. Söz konusu bölümdeki karakterin iktisadi faaliyete başlarken sahip olduğu sermaye şeyhine intisap ettikten sonra onda hasıl olan berekettir (Kutlu, 2011: 66-67).

Uzun Hikâye'de sermaye kavramına hem bir iktisadi teşebbüste bulunmak için gereken nakdi para hem de var olan sermayenin genişletilmesi biçiminde örnekler bulabilmekteyiz. İlk olarak Balkanlı Ali'nin dedesi Pelvan Süleyman İstanbul'a göç ettiğinde geçimini sağlamak için yanındaki nakit parayla iki koyun alır. Zamanla bu koyunlara bir inek, tavuk, kaz ve hatta bıldırcın gibi yeni mallar eklenerek sermaye genişletilmiştir (Kutlu, 2007: 11). İkinci örnek Çerçi Abdullah'ın işporta tezgâhını kapalı bir dükkana çevirmeye çalışmasıdır. Bu şekilde Çerçi Abdullah var olan sermayesini genişletme imkânına kavuşacaktır (Kutlu, 2007: 44).

Üçüncü örnek Balkanlı Ali'nin Hanyeri kasabasında bir kırtasiyeyi devralarak onu kitapçıya çevirmesi sırasında içerinin tadilatıyla sermayesini genişletmesidir. Kasabanın okur yazar nüfusunu nazara alarak seçilen romanlar ve eşyalar ile ürün çeşitliliğini arttırarak gelirini arttırmayı hedeflemektedir. Yine Hanyeri kasabasında matbaacı Musa Çavuş babadan kalma tarlayı satarak girdiği matbaa işinde oldukça para kazanmıştır (Kutlu, 2007: 80).

Beyhude Ömrüm hikâyesinde söz konusu bahçe tamamen iktisadi bir amaç gütmek adına kurulmamıştır. Ancak aşağıdaki bölümde meyvelerin isteyenlere ücreti mükabili satıldığı söylenmektedir:

-Duymuşlar bizim bahçenin namını, ta karşı geçe köylerinden sürüp gelmişler. Neye gelmişler. Eh fiyatı da öyle olacak tabii. (Kutlu, 2019: 143). Bu haliyle iktisadi faaliyet oluşur. Bu anlamda miri arazinin çitlenmesi ile arazide mülkiyetin bariz kılınması sermayenin ilk oluşumudur (Kutlu, 2019: 23). Daha sonra ekime hazır hale getirmek için taşının ayıklanması, çalıları sökülmesi, otunun ayıklanması üretime hazırlanma adına sermaye kavramı dahilindedir (Kutlu, 2019: 17). Bu işlemleri tamamlamak için edinilen varyoz, çekiç, küskü, dinamit diğer sermaye unsurlarıdır (Kutlu, 2019: 31). Bahçeye dikilen kayısı, armut, vişne, kiraz, elma, üzüm, ceviz, dut gibi meyve ağaçları asli sermaye unsurlarıdır (Kutlu, 2019: 99-100). Bahçenin kurulumu sırasında ağaç seçimi hususunda bilgi veren Berber Hacali de sermaye kavramı dahilinde değerlendirilebilir (Kutlu, 2019: 30).

Mavi Kuş hikâyesinde iktisadi faaliyetin mahiyeti nakil hizmetidir. Bu anlamda Deli Kenan'ın bu hizmeti müşterilere sağladığı yegane aracı Mavi Kuş adını verdiği değişen parçaları yüzünden hangi marka olduğu dahi anlaşılamayan otobüstür. Bu yüzden otobüsü sermaye kavramı dahilinde düşünebiliriz. Hikâyedeki yolculardan biri olan Nazım'ın kuyumcu dükkanı babasından kalan miras yoluyla elde edilmiştir (Kutlu, 2011: 36). Nazım bu dükkanı sermaye olarak kullanıp çalıştırmaya devam etmiştir.

Tufandan Önce hikâyesinde sermaye kavramına rastlanmaktadır. Belediye Başkanı Şemseddin Bilen babasının aktar dükkanını ve birikmiş paralarını sermaye yaparak önce dükkanı yıkıp yerine iki katlı bir bina inşa etmiştir. Dahası yanındaki boş arsaya bir ardiye kurmuştur. Böylelikle hem baharat hem de inşaat malzemesi satabilecektir (Kutlu, 2017: 148). İdris Güzel adındaki karakterin ise ailesi adına

yürüttüğü ticari faaliyetlerdeki başlangıç sermayesi hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak ilk beyaz eşya dükkanını, ilk benzinciye açtıkları ve kooperatif işine girerek inşaat sektöründe faaliyet yürüttükleri söylenmiştir (Kutlu, 2017: 33-35). Bu bilgilerden hareketle başlangıç sermayelerinin para olduğunu tahmin edebiliriz. Diğer bir sermaye örneği ise beldeye yapılacak tesisin getireceği iktisadi hareketliliğe hazırlanan otelcinin otelini yenilemesidir (Kutlu, 2017: 104).

Rüzgarlı Pazar hikâyesinde anlatılan işportacıların sermayeleri tezgâhları ve tezgâhlarında sattıkları mallarından oluşmaktadır. Hikâyede adı verilen kahramanlardan Duran sattığı balonları bitişigindeki Yozgatlı oyuncakçıdan, Çiçekçi Cemile çiçek borsasından tedarik etmektedir. Şapkacı Bacı ise kendi ürettiği ürünleri satmaktadır. Yani kendi emeği aynı zamanda sermayesidir (Kutlu, 2016: 21-28). Şapkacı Bacı karakteri vefat ettiğinde ördüğü ürünler Nimet ve Cesur adlı karakterlere verilmiştir. İkisi de görme engelli olan karakterler Şapkacı Bacı'nın ürünlerini ve Doktor'un onlar için kiraladığı dükkanı sermaye yaparak iktisadi faaliyete girişirler (Kutlu, 2016: 180).

Chef hikâyesinde Arzu karakteri ailesine yabancılaşıp Gülşen adlı kahramanla Muğla'da bir lokanta işletmesi sermaye kavramını görebileceğimiz iktisadi faaliyettir. Lokantanın mülkiyeti Refik adlı kahramana aittir, Gülşen adlı kahraman sermayenin finans kısmını karşılamaktadır. Arzu ise emeğiyle sermayeye katılmaktadır (Kutlu, 2009: 136). Diğer karakter Özgür ise elektronik eşya ithalatına girdiğinde öncelikle bir büro tutmuş, ücretli emekçi istihdam etmiş ve gerekli finans kaynağını annesinden sağlayarak sermayesini oluşturmuştur (Kutlu, 2009: 207).

Kapıları Açmak hikâyesinde Zehra'nın ağabeyi Ahmet küçük bir kahve açmak için ailenin mülkiyetindeki bağın bir kısmını satarak elde edilen meblağı sermaye olarak kullanmıştır (Kutlu, 2018: 20). Hikâyede kasabalının turizmle birlikte işletmelerin biçimlerini değiştirerek daha çok müşteri çekmeye çalıştıkları belirtilmiştir. Bu anlamda meyhanelerin gazino, bar restoranta; bazı binaların otellere çevrilmiştir (Kutlu, 2018: 22). Bütün bu değişimler sermaye kavramı dahilinde değerlendirilebilir. Kasabanın tarihçesinin bahsedildiği bölümlerde dokumacılık yapıldığı ve üretilen malı pazara indirmek için yol yapıldığı belirtilmiştir (Kutlu, 2018: 24-25). Üretimi araçları ve üretimi kolaylaştırıcı tesis ve yollar dahi sermaye kavramına dahildir, iktisaden. Hikâyede marangoz Mahir Hoca aile mirasını sermaye

olarak aktararak oğlu Cihan'a marangozhaneyi devretmiştir (Kutlu, 2018: 52-53). Bu anlamda Cihan'ın sermayesi aileden devraldığı marangozluk alet edevatı ve bilgisinden ibarettir. Hikâyenin ana karakteri Zehra kasabaya döndükten sonra geçimini bez bebek yaparak sağlamaktadır (Kutlu, 2018: 128). Bunun yapımı için gerekli malzemeler sermaye kavramı bağlamında değerlendirilebilir.

Huzursuz Bacak hikâyesinde ana karakter Ömer Faruk'un babası Prof. Hulusi Bey aileden tevarüs ettiği kumaş ticaretini sermaye olarak kullanarak işletmesini şirketleştirmiştir. İşletmeyi yeniden düzenleyerek emek istihdamı, dükkan, tezgâh, kurumsallaşma ihtiyaçlarını tamamlayıp şirketin verimini arttırmıştır (Kutlu, 2011: 58). Bir diğer sermaye kavramı örneğini ise ana karakter Ömer Faruk'u istihdam etmek isteyen arkadaşı Kemal'le olan diyalogunda görmekteyiz. Kemal adlı kahraman Moldova ve Mısır'a yapacağı yatırımda Ömer Faruk'u beyaz yakalı emekçi olarak istihdam ederek şirketin sermayesini tamamlamak istemektedir (Kutlu, 2011: 96). Yusuf ve Direk Ali birlikte Pala'nın kahvesini sermaye yaparak bir bar açmışlardır (Kutlu, 2011: 129-130).

Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı adlı hikâyede sermaye kavramının ilk örneğine ana karakter Tahir Sami Bey'in dedesi Süleyman Ağa aracılığı ile rastlıyoruz. Süleyman Ağa odun kömürü üreten köylerden topladığı kömürü katırlarla sahile indirip, kendi mavnasıyla İstanbul'a getirmektedir. Bu ticaretteki sermayesi kendi emeği, katırları, mavnası ve topladığı odun kömürüdür (Kutlu, 2019: 40). Babası Tahir Efendi ise yanında çalıştığı Ermeni usta Nişan Usta'nın ona bila ücret devrettiği dükkanı sermaye olarak kullanmış ve ciltçilik mesleğine devam etmiştir (Kutlu, 2019: 49).

Anadolu Yakası nehir söyleşisinde Muzo Gönül kurduğu kanalın sermayesinin finans kısmını babasının vaktiyle Mecidiyeköy'den aldığı altı yüz metrekare arsayı satarak sağlamıştır (Kutlu, 2017: 161). Baba Tv'nin kuruluşunda ise Muzo Gönül beyaz yakalı bir emekçidir (Kutlu, 2017: 115).

Sıra dışı Bir Ödül Töreni hikâyesinde ana karakter Nezaket Albeni'nin babası Terzi Zakir Efendi küçük bir dükkan ve ayakla çalışan bir dikiş makinesinden ibaret bir sermayeye sahiptir. Ancak kaza sonucu engelli olunca dükkanı satıp kızına motorlu bir dikiş makinesi alabilmesi için sermaye olarak verir. Nezaket'in Kız Sanat Enstitüsünde öğrendikleri de sermaye kavramı dahilindedir (Kutlu, 2018: 34-41).

Devamında Nezaket Ankara’da yüksek öğrenimi sırasında edindiği bilgi ve deneyimlerle kendi Albeni El Sanatları Merkezi’ni açmak üzere memleketine döner (Kutlu, 2018: 64). Merkezin yerleşeceği Taş Ambar, ahşap, antika ve dikim için gerekli makineler sermayenin unsurlarıdır. Ayrıca iş gücü olarak öğrenciler, antikacı Niko, marangoz Hakkı ve Nezaket Albeni’nin Know-how takviyesi sermayenin emek unsurunu oluşturmaktadır (Kutlu, 2018: 85-89).

Nur hikâyesinde sermaye kavramına ilk örnek Kadırgalı Hamal Ali’dir. İzaha gerek olmadan hamallığın sermayesinin insanın kendi bedeni olduğu malumdur (Kutlu, 2014: 10). Nur’un dedesi Raci Bey amcasından kalan tuhafiyeye dükkanını, Çengelköy’deki arsasını ve bankadaki parasını sermaye yaparak kumaş sektörüne giriş yapmıştır (Kutlu, 2014: 46-47). Babası İskender Bey de Raci Bey’in mirasını sermaye ederek işlerin çapını büyütmüştür (Kutlu, 2014: 63).

Hesap Günü hikâyesinde sermaye faktörü hikâyedeki kapitalistler üzerinden anlatılır. İlk olarak kolej arkadaşları Ekrem ve İsa kurdukları işletmede ürettikleri malları ihraç etmek için Bedir Bey’in organizasyonuna ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden Avrupa’da merkez Almanya olmak üzere bir dağıtım ağı oluşturmuşlardır. Söz konusu şirketin sermayesi fabrika, işçiler, dağıtım organizasyonu olarak açıklanabilir. Sermayenin parasal kısmını ise hikâyede Bedir Bey’den öğrendiğimize göre İsa’nın ailesi temin etmiştir (Kutlu, 2015: 36).

Bedir Bey Cezmi ile girdikleri inşaat işinde sermaye olarak İsa ve Ekrem ile ortaklığı sırasında kazandığı parayla aldığı mülkü kullanmıştır. Ancak bu kez de Cezmi tarafında gayri ahlaki olarak sömürülmüştür.

Ailenin mirası olarak kalan ve bir şekerçi tarafından kullanılan dükkan sermaye kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Dükkan sahipliği üzerinden şekerçi ile devir sözleşmesi yapılır. Ancak şekerçi dükkanı sahibi Bedir Bey’i sömürmez.

İyiler Ölmez hikâyesinde Civan ve Sabri ustalarından devraldıkları marangoz atölyesini sermaye ederek geçimlerini sağlamaya başlamıştır (Kutlu, 2017: 70). Kendi emekleri de bu sermayenin bir parçasıdır. Diğer karakter Fotoğrafçı Sarhoş Mustafa’nın babası İhsan Efendi Adliye’den iftira sonucu atılınca yine Adliye önünde fotoğraf çeken birinin ona hibe ettiği makineyi sermaye yaparak

fotoğrafçılığa başlamıştır. Daha sonra bir fotoğraf dükkanını devralarak sermayesini genişletmiştir (Kutlu, 2017: 77-79). Fotoğrafçı Sarhoş Mustafa ise babasının mesleğinin ona verdiği bilgi birikimini sermaye yaparak fotoğraf makinesi koleksiyonerliği yapmaktadır (Kutlu, 2017: 94).

Tarla Kuşunun Sesi hikâyesinde sermaye kavramına rastlamaktayız. Bunda hikâyenin bir köyün kuruluşuna dair olmasının mecburiyetinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Hikâyenin karakteri Molla Murat hayvan ticaretinden elde ettiği epeyce bir altını bulunmaktadır (Kutlu, 2017: 45). Bu altınlarla arazi, bağ, zeytinlik, birkaç dükkan ve depo satın alır. Bu satın almaları ticaretinin finansmanı adına kullanır.

Çamaltı'nı bir yurt haline getirmek için öncelikle alanın üretim verimini arttırmak adına değirmen inşa edilir. Buna ek olarak öküz, saban, harman makinesi diğer sermaye araçlarıdır.

Çamaltı beldesinin imarı için yapılan arasta, yol, aş ve iş hanı, hamam; sebze üretiminde çalışacak işçiler için yapılan evler üretimi arttırması bakımından sermaye kavramı dahilinde değerlendirilebilir.

3. 2. 5. Kâr

Georg Fülbert'e göre kâr satılan ürün üzerinden kazanılan artık değer para (fiyat) olarak ölçülen karşılığıdır; bu artık değer, ya malı ucuza satın almak suretiyle ya da bu malın üretilmesi için kullanılan emek+malın fiyatının satın alınmasıyla ortaya çıkar (Fülbert, 2008: 15). Bir metada kapitalistin payı kârdır. Kârın doğası ile ilgili tartışmalar iktisadın politik çağında daha çok yapılmıştır. Özellikle Karl Marx kendi iktisadi fikirlerini kârın işçiler adına netleştirilmesi üzerinde bina etmiştir. Aslında Marx'ın dikkat çektiği ve anlatmak istediğinin kısa özetini İhsan Oktay Anar'ın *Galiz Kahraman* romanından alıntılarımız pasajla aynı noktadır. Marjinalistler de denilen neoklasikler döneminde kâr verili bir öncül olarak fiyat kavramının içindedir.

İncelediğimiz hikâyelerdeki kâr kavramı o sektöre dair eleştiriye de haiz biçimde işlenmiştir.

Yoksulluk İçimizde hikâyesinde kâr kavramına dolaylı olarak ulaşabiliriz. Ana karakter Engin'in sahip olduğu servete bakarak iktisadi teşebbüslerinde oldukça yüksek kârlar elde ettiğini söyleyebiliriz.

Uzun Hikâye adlı hikâyede oldukça kâr ettiği belirtilen örnek matbaacı Musa Çavuş'tur. Ancak bu kârını elde ederken her dönemin siyasi atmosferine uygun davranmak, pisliklere göz yummak, pazarlıklara, alçaklıklara tahammül etmek, yani sürekli denge gözetmek, çıkarını kollamak zorunda kalmıştır (Kutlu, 2007: 81)

Bu Böyledir hikâyesinde kâr kavramına ulaşabileceğimiz yegane sahne Süleyman Koç'un dayısı Rafet Efendi'nin ikinci namazı kılarken zihninden geçenlerdir (Kutlu, 2011: 51-55). Buna göre manifatura dükkanında iş yükü sürekli artmaktadır. Ayrıca çevrede dayısı için yükü tuttu dedikodusu yapılmaktadır. Bunlardan hareketle dayısının satılan ürün üzerinden artık değer elde ettiği anlaşılmaktadır. İş yükünden şikayet etmesine bakarak bu artık değer haddinden fazla olduğuna hükmedilebilir.

Beyhude Ömrüm hikâyesinde kar kavramına dolaylı olarak rastlamaktayız. Yadigar karşı geçce köylerinden bahçede yetişen kayısıları satın almaya gelenler olduğunu, bunun ürününün kalitesinin delili olması hasebiyle iyi bir kar elde etmesine imkân vereceğini söylemektedir (Kutlu, 2019: 143).

Tufandan Önce hikâyesinde Güzel Kardeşler üzerinden kâr kavramına ulaşabiliriz. Güzel Kardeşler piyasada tek olmanın avantajını kullanarak faaliyette bulundukları her sektörden büyük kazanç elde etmişlerdir (Kutlu, 2017: 34-36). Diğer örneğe Şemseddin Bilen'in iktisadi faaliyetlerinde görmekteyiz. Şemseddin Bilen miras aldığı aktar dükkanının sermayesini arttırarak girdiği inşaat malzemesi sektöründe başarılı olarak kendi şirketini kuracak seviyeye gelmiştir (Kutlu, 2017: 148). Bundan hareketle her iki örnekte de artı değer elde edildiği açıkça görülmektedir.

Yukarda belirttiğimiz gibi Rüzgarlı Pazar'da ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelir ancak temel ihtiyaçları karşılamaya yetmektedir (Kutlu, 2004: 16). Dolayısıyla kapitalist anlamın da ötesinde iktisadi bağlamda dahi kâr yok denecek kadar azdır.

Chef hikâyesinde Özgür adlı kahraman yurt dışından getirdiği elektronik aletleri yüksek kârlarla satmak üzere bir şirket kurmuştur (Kutlu, 2009: 208). Ancak başarılı olamaz.

Huzursuz Bacak hikâyesinde Ömer Faruk küresel firmalara taşeron üretim yapan arkadaşı ile konuşmasında kâr kavramının örneğini görmekteyiz. Buna göre arkadaşı on iki dolara ürettiği bir pantolonu ana marka adına yüz dolar olarak etiketlemektedir. Böylece ABD'deki ana kapitalist firma Türk iş emekçilerine yüz dolar değerinde on iki dolar ürettirmekte ve fark seksen sekiz doları gasbemektedir. Dahası üretilen pantolonlar Türkiye'de de piyasaya çıktığından daha yurt dışına çıkmadan Türk işçisine ödediği on iki doları da Türk müşterisinden alıp gitmektedir. Yani Türk işçisi Abd'deki ana kapitalist firma için **BEDAVAYA** çalışmış olmaktadır (Kutlu, 2011: 97).

Anadolu Yakası hikâyesinde ise Muzo Gönül yapımcılığını üstlendiği yemek programını kanala pazarlamış, sonunda oldukça iyi bir kazanç elde etmiştir. Elde ettiği kazançla, ikinci el bir araba, sanayide bir dükkan ve iki tarla almıştır (Kutlu, 2017: 104). Ayrıca dara düştüğü için elindeki yerli filmleri satan birinden satın aldığı yerli filmleri kanallara kiralayıp aldığının elli misli kâr elde etmiştir. Bu işten elde ettiği kârın ölçüsü olarak satın aldığı bir daire ve bir dükkan gösterilmiştir (Kutlu, 2017: 90).

Sıra dışı Bir Ödül Töreni hikâyesinde kâr kavramına Albeni El Sanatları Merkezi'nin açılış günü cirosunun merkezi açmak için kullanılan kredinin yarısına tekabül etmesi sayesinde ulaşabiliriz. Söz konusu günde bütün masraflar düşüldükten sonra elde edilen kar çekilen kredinin yarısını ödeyebilmektedir (Kutlu, 2018: 102-103).

Hesap Günü hikâyesinde kâr kavramına Bedir Bey 'in arkadaşları Ekrem ve İsa ile ortaklıklarını betimlediği ifadeden ulaşabiliriz. Buna göre Ekrem ve İsa hayatlarından memnundurlar. Zira para su gibi akmaktadır (Kutlu, 2015: 39). Diğer bir örnek ise Uzun Cezmi ile girdikleri yazlık işinde elde edilen kârdır. Müşteri kum gibidir, fiyatı iki misline, üç misline çıkardıkları halde evler altı ayda tamamen satılır (Kutlu, 2015: 73).

Tarla Kuşu'nun Sesi hikâyesinde kâr kavramı mecburen ortaya çıkmıştır. . Üretim fazlası tarım ürünlerinin israf olmaması için mağaralarda saklanarak kış vaktinde iki misli fiyatla satılır (Kutlu, 2017: 67).

İlk okumada bir çeşit stokçuluğu andıran bu uygulamada asıl görülmesi gereken bu durumun bir zorunluluktan kaynaklandığıdır. Birincil amaç kesinlikle kıt olan malın değerlenmesini tabii karşılayan kapitalizmin referansıya belirlenen bir ticari strateji değildir, bilakis emek sonucu elde edilen ürünün “İSRAF”ının engellenmesidir. Ayrıca görüleceği gibi kış için ürünlerden kendileri de yediklerinden, fazlasını sattıkları anlaşılmaktadır.

3. 2. 6. Faiz

Bünyamin DEMİRGİL ve Hakan TÜRKAY'ın beraber yayımladıkları makalede tanımladıkları üzere faiz, üretim faktörleri içerisinde yer alan sermayenin belirli bir süre ve belirli bir orandan kiraya verilmesi sonucu elde edilen bir gelir olarak tanımlanmaktadır (Demirgil-Türkay, 2017: 133). Kapitalist çağa kadar Hristiyanlık düşüncesi tarafından hoş karşılanmazken Kalvinistler hayıra vesile olacak yatırımlar için faizi serbest bırakarak faizin meşrulaşmasına imkân tanımıştır.

Bu Böyledir hikâyesinde Süleyman Koç'un dayısı Rafet Efendi kendisinden borç isteyen kişiden faiz almayı tasarlamaktadır (Kutlu, 2011: 55). Bu örnek haricinde faiz kavramına rastlamamaktayız.

Chef hikâyesinde Hüseyin Hüsnü Şen üzerinden faiz kavramı tanımlanmıştır. Buna göre müşteriden toplanan mevduat girişimcilere kredi olarak verilmekte, kredi ve nema farkı da faiz olarak bankanın geliri kabul edilmektedir. Böhm Bawerk'den alıntı yaparak yüksek faizin kültür düşüklüğü işareti olduğu belirtilmiştir (Kutlu, 2009: 22-24).

Sıra dışı Bir Ödül Töreni hikâyesinde el sanatları merkezi için kullanılan banka kredisinin yarısı açılışın ilk günü geri ödenmiştir. Bir öngörüyle bir ayda bütün kredinin geri ödeneceğini söyleyebiliriz. Bu anlamda kredinin faizi tahakkuk etmeden borç kapatılmış olacaktır (Kutlu, 2018: 102-103).

Tarla Kuşu'nun Sesi hikâyesindeki şu bölüm ise Mustafa Kutlu'nun faize bakışını en bedihi biçimde özetlemektedir:

Yahudiler para ticareti yapıyor, yerli esnafı, Türk çiftçisini faiz batağında boğuyordu. (TKS, s 30)

3. 2. 7. Piyasa ve Fiyat

Piyasa iktisadi aktörlerin faaliyette bulunduğu mekandır. Bu mekanda arz ve talep kavramları fail olur. Arz ve talep arasındaki bu ilişki fiyat denilen olguyu ortaya çıkarır. Klasik iktisatçılar -başta Adam Smith- piyasanın arz talep üzerinden doğal fiyatları müdahaleye gerek olmadan yaratacağına inanmaktadır. Onlara göre fiyat; ücret, rant ve kârın bileşiminden oluşur. Bu bileşenlerden birinde oluşacak enflasyon diğer bileşenlerin değerinin artmasıyla sonuçlanacağından sonuçta her zaman bir denge hasıl olur. Robin Hahnel'e göre piyasa mal ve hizmet mübadelesinin tarafların rızasıyla hasıl olan alım-satım fiiliyle gerçekleşeceğine dair bir beklentidir (Hahnel, 2002: 30). Kapitalizmle birlikte emek ve kredi piyasaları kavramları da iktisada dahil olmuştur. Yalın Akşit Akyurt, konu ile ilgili yüksek lisans tezinde belirttiği üzere emek piyasası tanım olarak emek gücünün belli bir ücret karşılığı müstahdemce kiralanması yoluyla emeğin üretim faktörüne eklemlenişidir. Emek piyasası kapitalist iktisadın geçerli olduğu ülkelerde mümkündür (Akyurt, 2020: 4). Akyurt aynı çalışmasında devamen emek piyasasının kontrol altında tutulmak adına batılı ekonomilerin izlediği yöntemleri sıralarken işsizliğin ve yüksek enflasyonun teşvik edildiğini söyler. Türkiye'de ise emek piyasasının genel özellikleri şu özellikleri haizdir:

- Nüfus artışı emek arzında artış yaratır.
- Kırsal nüfustaki tarıma dayalı üretim düşük verimlilikteki ekonomik faaliyetten ibarettir.
- Ülke içinde engellenemeyen göç zaten az olan özel sektördeki istihdam kadroları tarafından emilememekte, bu da şehirli işsiz nüfusu çoğaltmaktadır.
- Emek piyasası tarımsal, kayıt dışı ve kayıtlı istihdam tabakalarından oluşmaktadır.
- Emekçiler arasındaki nitelik farkı özel sektörde ücret konusunda dengesizlikler yaratmaktadır. Bu da nitelikli iş gücünün yurt dışına gitmesiyle sonuçlanmaktadır.

- Ülke ekonomisi bu haliyle istihdam yaratma konusunda başarısızdır.

-İnsanlar iktisadi olarak küçük ama kendilerinin olan işletmelere sahip olmayı tercih etmektedir. Bu durum yeni yatırım olanakları yarattığı gibi sınırlı büyümeyi de işaret etmektedir. (Akyurt, 2020: 72-76).

İncelediğimiz hikâyelerde piyasa kavramı örtük biçimde işlenen kavramlardandır. Fiyat kavramına da aynı şekilde dolaylı biçimde ulaşabilmekteyiz. Hikâyelerden hareketle, iktisadi faaliyette bulunanların piyasayla ilişkileri, piyasaya hakim olan ruhun ve piyasaya dengesini ve anlamını veren erdemin ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır, bu bahiste.

Yokuşa Akan Sular hikâyesinde piyasa kavramına Seydali adlı karakterlerden biri aracılığı ile ulaşılmaktadır. Seydali iş bulmak için fabrika kapılarına koşmak mecburiyetinde kalır (Kutlu, 2019: 84). Seydali iktisadi anlamda emek piyasında kendini arz etmektedir. Ancak iş bulamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü çalıştığı fabrikalar yüzünden artık ağır iş yapamamaktadır (Kutlu, 2019: 83). Köyden kente göçün hızlanmasıyla fabrikalarda çalışmak üzere gelen taşralılar emek piyasasında arz fazlası yaratmaktadır. Seydali hem fabrika tarafından çalışamaz hale getirilip hem de işten çıkarılmak suretiyle işsiz bırakılmıştır. Buradan emek arzı enflasyonu olgusuna ulaşılır. Adam Smith'e göre bu durum hayırhah görünmez elin piyasayı dengeye sokma biçimidir. İşçi ücretleri tam istihdam sağlanıncaya kadar düşer, düşük işçi ücreti düşük maliyet yani ucuz meta temin eder. İşçi düşük ücret alır ancak işi vardır ve çalışma esnasında kaybettiği bedensel gücünü geri kazanmasını sağlayacak metalleri ucuz fiyatla alır. Ancak ne Türkiye'de ne de dünyada bu hiçbir zaman gerçekleşmeyen ve gerçekleşmeyecek olan hayaldir. Hikâyede Bican işçi ücretleri için düzenlenen yürüyüş sırasında şakağından vurulur (Kutlu, 2019: 89). O kurşun ilk ücretli emekçinin istihdam edildiği "fabrika" tarafından yeryüzünün bütün emekçilerine halen sıkılmaktadır. Hikâyede Bican ve Seydali'nin karşılaştığı mitingden önce bir Cuma namazı sahnesi anlatılmaktadır. Hutbenin konusu dinimizde emeğin ücretlendirilmesi hususunda sünnetin tavrı işlenmektedir. Caminin içindeki hakim düzen ve emniyet iklimi dışarıda yoktur. İşçiler karmaşık biçimde sloganlar atarak yürümektedir (Kutlu, 2019: 84-85). Mustafa Kutlu kapitalizm eleştirisini bu hikâyesinden itibaren kapitalizme direnç noktası olarak gördüğü

kavramı mevzilendirmek suretiyle gerçekleştirmektedir. Bu hikâyede karşılıklı konumlandırılanlar işçi mitingi-cami (cemaati)dir.

Yoksulluk İçimizde hikâyesinde ana karakter Engin'in yönetici olduğu şirket bir çok alanda faaliyet göstermektedir. Ancak Engin'in iç sesi ile bu arz ve talebin gerçek mahiyetinin talepkârların sömürülmesi ile sonuçlandığı belirtilmiştir:

İnsanları aldatarak, onların saf ve temiz taraflarını kanatıp kirleterek ve katiyen ihtiyaç duymadıkları şeyleri ihtiyaçmış gibi göstererek, yetmeyen paralarını ve mal varlıklarını, giderek haysiyet ve umutlarını çalarak biriktirdiğimiz bu kirli para. (Yİ. 93).

Bunun tam karşısına konumlandırılan piyasa ise Göncüler Arastası'nda vuku bulan iktisadi hayattır. Bu çarşıda bakırcılar çarşısının Mevlevi ayinini çağrıştıran çekiç sesleri, marangozlar çarşısı, iplikçiler ve buğdaycılar meydanına bakan Cihan Otel, Berber yani bütün 28. sokak sakinleri ile “gönül zenginliğinin” hüküm sürdüğü piyasadır (Kutlu, 2020: 91-94).

Ya Tahammül Ya Sefer hikâyesinde benzer bir konumlandırma “dava delisi Kerim” ve medreseye devam eden üniversite gençleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kerim yetim olarak geldiği şehirde Murat'a teslim edilmiştir. Murat onu kunduracı Nazım Usta'nın yanına çıkarır verir (Kutlu, 2011: 8). Bu sayede Kerim'i emek piyasasında emeğini pazarlayacağı kapitalist aramaktan kurtarır. Kerim kunduracılığı öğrendiği gibi davaya da sadakatini devam ettirebilir. Çünkü emeğinin ücretini bir kapitaliste borçlu değildir. Ancak aynı durum diğer “dava” fertleri için mümkün olmaz. Onlardan sonradan iktisat profesörü olacak olan Asım Bey memleketin tanınmış fabrikatörlerinden Kemal Bey'e emeğini pazarlayabilmek için dava arkadaşlarıyla irtibatını keser. Çünkü *Kemaleddin bey bu işlere bulaştığını bilmemeliydi* (YHYS, 53). Davasının ondan talep ettiği hizmet, kanaat kavramları piyasa içinde geçerli değildir. Onun biat ettiği iktisadi hayatın piyasasında ondan bilmesi ve öğretilmesi istenen ortak Pazar ve Türkiye'nin çıkarları, Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan tekniğin ne olduğu, bankerliğin ve faiz oranlarının serbest bırakılmasının Türkiye'ye faydalarıdır (Kutlu, 2011: 74-80). Hikâyede Murat adlı karakter ise okur piyasasına arz ettiği fikir eserleri talep edilmeyince yemek kitabı basarak yayınevini piyasada var tutmaya çalışmaktadır. Murat apolojik bir mantık kurarak yemek alışkanlıklarını bilmenin davanın bir cüzü olduğunu iddia

etmektedir (Kutlu, 2011: 91). Başkarakter İlhan Murat'ın hem kendisini hem de diğerlerini aldattığını ama bunu bile isteye yapmadığını söyler (Kutlu, 2011: 94-95). Çünkü kapitalist iktisat piyasasında var olmanın yolu talebini yaratmaktır.

Uzun Hikâye'de piyasa aktörleri kendi küçük işletmelerinin sahipleri olan esnaftan ibarettir. Sarıkaya Otel, Foto Tombul, Berber Adem, Leblebici Şakir, Aşçı Lütfi Efendi'nin lokantası, Gazozcu Nurettin, sinemacı Refik, Çerçi Abdullah ve diğer kasaba hayatının ihtiyaçlarını tedarik eden kırtasiyeci, matbaacı yada sair esnaf piyasayı oluşturan aktörlerdir (Kutlu, 33-37).

Bu Böyledir hikâyesinde karşılıklı konumlandırılan piyasalar cami ve lunaparktır (Kutlu, 2011: 13). Hikâyenin baş karakteri Süleyman Koç emek piyasasında öncelikle tuğla ocaklarında emeğini ücretlendirir. Cılız, yetim dul karı çocuğu olarak evi geçindirmek zorundadır. Ancak mevsimlik çalıştırılan Süleyman mevsim sonu işsiz kalır (Kutlu, 2011: 12). Süleyman daha sonra emeğini beyaz yakalı olarak satmaya çalışır ve bankacı olur, ancak faiz kurumu olduğundan kendiyile çeliştiğini düşünür (Kutlu, 2011: 19). Caminin değerlerini temsil eden Yorgancı Hafız yaz boyu tuğla taşıtıp mevsim sonu işsiz bırakan kapitalist piyasanın aksine Süleyman Koç'u meslek öğrenmesi amacı ile dayısının yanına çırak verir. Böylelikle sadece emekçinin beden gücünden istifade eden kapitalist piyasa yerine ticareti “öğrenebileceği” bir piyasada emek sarfeder. Süleyman'ın dayısı Rafet Efendi ikinci namazı kılarken tuhafiye sektörüne ait piyasanın durumunu düşünmektedir. Buna göre Antep ve Kayseri kumaşı piyasada talep görmemektedir. Çünkü tangolaşan millet bunları satın almamaktadır (Kutlu, 2011: 53).

Beyhude Ömrüm hikâyesinde piyasa kavramına kısıtlı bir atıf söz konusudur. Buna göre kahramanın piyasada aktör olarak arz ettiği ürün buğdaydır. Elde edilen gelir ile ana karakter Yedigöller yıllık ihtiyaçlarını ve kızının düğünü için gerekli meblağı toplayabilmiştir (Kutlu, 2019: 49).

Mavi Kuş hikâyesinde ise ticari hayatın aktörleri bir film kamerasının vizyonu ile gösterilmiştir. İlk esnaf kasaptır. Mezbahadan getirilen birkaç gövde eti satın bitirmiş, satırı bıçağı yerli yerine koyup kemanını ele almış, çalmaktadır. İkinci esnaf Tütüncü Zekerriya'dır. Pazardan pazara açtığı dükkanında reji tütün ve paket cıgaraları toptan bakkala çakala satıp marsuvan eşeğine atladığı gibi köye dönmektedir. Yemci Yusuf hayvan yemi, un, kuru gıda gibi ne bulursa alıp

satmaktadır. Kahve, lokanta ve berber diğer esnaftır. Manifaturacı Hacı Hadi Efendi cenaze levazımatı ve manifatura satan ve dükkanında Yunus Emre divanı, Müzekkin-Nüfus ve hamzaname okuyan mütedeyyi biridir. Bu dükkanın yanında Bezzaz Selim ve onun yanında da Attar Kamil Efendi'nin dükkanı bulunur (Kutlu, 2011: 5-18). Özellikle kasap ve tütüncü özelinde somut biçimde gösterildiği üzere esnaf ihtiyacı kadar ürün arz etmektedir. Bunun bir tecrübeye dayandığı bellidir. Zira kasabanın insanları birbirini tanımaktadır. Yani talep konusunda dolaylı da olsa bir öngörü yürütmek imkânı vardır.

Tufandan Önce hikâyesinde söz konusu hikâyede piyasanın aktörleri küçük işletme sahipleridir. İdris Güzel ve ailesi kasabanın piyasasında bazı ürünlerin tek el tedarikçisi olarak piyasaya hükmetmektedir. Bu tedarik edilen ürünler göz önüne alındığında piyasayı oluşturan aktörler ortaya çıkmaktadır. Beyaz eşya dükkanı, benzinlik, kooperatifçilik, inşaat malzemeleri satan bir dükkan bu dükkanlardan bazılarıdır (Kutlu, 2017: 33-34). Kasabanın belediye başkanı Şemseddin Bilen de önceki işinde aile işini devralmıştır. Dükkan bir atar dükkanıdır, civardan getirilen şifalı bitkiler paketlenip bu dükkanda satılır (Kutlu, 2017: 145). Bu hikâyede de insanlar kendi işlerinin sahibi olarak küçük işletmelerden oluşan bir piyasada iktisadi faaliyette bulunmaktadır.

Rüzgarlı Pazar hikâyesinde baş karakter Duran'ın balonlarının birim fiyatı dışında satılan ürünlerin fiyatları belirtilmemiştir. Buna göre Duran'ın günlük kazancı üç (milyon) lira ile ancak üç bardak çay içilebilmektedir. Bu nisbetin Pazar'ın piyasası ve fiyat narhı olduğuna dair bir tahmin imkânı verdiğini söyleyebiliriz. Duran bu parayla sattıkları yerine yeni balonlar almakta, üstünü de ev ekonomisine yardım amacıyla annesine vermektedir (Kutlu, 2004: 16). Bu hikâyede de piyasanın arz aktörleri kendi işporta işletmelerine sahip insanlardır.

Chef hikâyesinde ise piyasa kavramı daha çok ithal teknolojik alet arzı ve talebi üzerinden işlenmiştir. Bu piyasada söz sahibi olmak için bürokraside tanıdıkların olması gerekmektedir. Piyasaya hakim olan ruh ve anlayışın somut örneği aşağıdaki gibidir:

Duvar yıkılmış, doğu bloku ülkelerinden Türkiye'ye akın başlamıştı. Bavul ticaretinden köşeyi dönenlerin haddi hesabı yoktu. Kasaplar, leblebiciler, soğuk demirciler önüne gelen ihracata soyunmuştu. At izinin

it izine karıştığı bir zamanı yaşıyorduk. Polonya Pazarı diye bir pazar dahi kurulmuştu. Ahlâk sükut etmiş; memleketinde işsiz kalan mimar, laborant, öğretmen kızlar fuhuş sektöründen pay kapmak için metropolü ve bazı illeri mekân tutmuştu. Ben o sıralar saat işindeydim. Uzakdoğu'dan bavul ile gelen elektronik saatler gümrükten usulüne uydurulup geçiyor, piyasaya kilo ile dağıtılıyordu (C. s. 190).

Kapıları Açmak hikâyesinde piyasa aktörlerinden ilki dokumacılar esnafıdır. Fabrika malları çıkmadan evvel kasabanın evleri, konakları dokumacılıktan elde edilen parayla yapılmıştır (Kutlu, 2018: 16). Kasabanın diğer aktörleri zeytin üreticileri ve balıkçılardan ibarettir (Kutlu, 2018: 21-28). Ancak turizmle birlikte kasabada bir değişim başlamıştır. Bunu ifade eden bölüm şu alıntıyla da somut ifade edilebilir:

Dedik ya, tezgâhlar dağılmış, bez parası gelmez olmuştu. Düzen bir kez bozulmaya görsün, yeniden dengeyi tutturmak hayli zor olur. Geleneksel hayatın, üretimin, inanç ve ahlakın, esnaf yaşantısının, zenaat kaidelerinin biçim verdiği hayat tarzı; dini hüviyetini, kanaate dayalı ölçüsünü yavaş yavaş kaybetmeye başladı. (KA, s. 29)

Bu dönemin akabinde turizmle birlikte piyasaya yeni bir ruh hakim olacaktır: toprak satıp para yemek (Kutlu, 2018: 31)

Huzursuz Bacak hikâyesinde Ömer Faruk'un Kemal Holding'in sahibi arkadaşı Kemal ile yaptıkları sohbette piyasa ve fiyat kavramları kullanılmıştır. Kemal'e göre marka olmak piyasada söz sahibi olmayı, fiyatın arz ve talebin dalgalanmasından korumayı sağlayan bir etmendir. Ancak Ömer için marka kovboyların sığırları damgalaması gibi bir şeydir. Hegonomiktir. Makineye güle oynaya teslim olmuş insanların markaya tapması olağandır. Bu mistifikasyon insanları diğerlerinden özel olduğu vehmiyle kandıran bir ilüzyondan ibarettir (Kutlu, 2011: 98).

Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı adlı hikâyede ise ciltçilik piyasası üzerinden kavram örneklenmiştir. Ziya Usta piyasada bir liraya yapılan işi on liraya ve uzun bir sürede yapmakta, ama ürünleri satın alanlar için bir prestij kaynağı olmaktadır. Çarşının iklimin ve piyasasının aktörlerinin karakterlerini özetleyen şu bölüm oldukça manidardır:

Ah şu eski dünyanın dükkanları. Maddi alışverişten çok belki de manevi alışverişin yapıldığı yerler; dostluğun, arkadaşlığın, sohbetin koyulaştığı yerler (TSBÖH, s. 61).

Hikâyede yer aldığı biçimiyle sohbet halkası Tuhafiyeci Hacı Selami, Halıcı Halit, Baharatçı Neyzen Latif, fırıncı Selahaddin, Berber Bekir'den oluşmaktadır (Kutlu, 2019: 61-63) . Çarşı içinde kendi işletmesinde ihtiyacı kadar üreten ya da satan esnaftan oluşan piyasa bu hikâyeye için de geçerlidir.

Anadolu Yakası hikâyeye-söyleşisinde Muzo Gönül televizyon piyasasındaki arz ve talep dengesini kendi deneyimleri üzerinden anlatarak piyasa kavramını örnekler. Ona göre televizyon piyasasında en mühim unsur projedir (Kutlu, 2017: 105). Ayrıca piyasada talebin doygunluk seviyesini daima dengede tutmak adına arzı kesmek önemlidir (Kutlu, 2017: 90).

Nur hikâyesinde ise piyasa kavramı Nur'un Sinan karakterinin bürosunda konut piyasası ile ilgili bir makale üzerinden örneklenmiştir. Buna göre konut piyasası TOKİ eliyle yapılan hızlı, ucuz ama cansız, aynı tipte ve ruhsuz beton yığınlarının arzından ibarettir (Kutlu, 2014: 84). Bunun sebebi olarak alıntıladığımız bölümde mimarının piyasa anlayışına teslim olması gösterilmektedir:

Modern mimari insanın yerine eşyayı ölçü alan bir bakış açısına sahip olmuştur. Bu mimari anlayış ne yazık ki insana değî tüketim toplumu yaratan kapitalist sisteme hizmet etmektedir. Bu düzende mimari sanayiye, mimarlar da sermayeye teslim olmuştur, artık (N. S. 84)

Hesap Gününde diğer hikâyelerden farklı olarak piyasa ihracat piyasasıdır. Bedir Bey piyasada etkin bir aktör olmak için önceliğini bilgiye vermiştir. Strateji olarak kendi sektöründen az firmanın arzda bulunduğu piyasaları tercih etmeyi seçmiştir (Kutlu, 2015: 103). Böylelikle rekabet yüzünden kendi fiyat bileşimindeki etmenlerinde kısıntıya gitmeye gerek duymayacağı düşünülebilir, kanaatimizce. Aşağıdaki pasaj bunu iyi örneklemektedir:

Bizim şirket henüz Rusya'ya girmemiş. Düşünün asıl avın büyüğünü görmemişler. Yahu iki yıla varmaz tüm Avrupa'ya sattığımız malın iki mislini Rusya'ya satarız (HG, s. 103).

Piyasa kavramına örnek olabilecek başka bir olgu da Bedir Bey'in Cezmi ile ortaklığında görülür. Talep patlamasıyla birlikte evlerin birim fiyatı ikiye üçe katlanmıştır (Kutlu, 2015: 74).

İyiler Ölmez hikâyesinde piyasa kavramı piyasa aktörlerinin tavırları üzerinden ulaşabiliriz. Hayat Mektebi masasının üyelerinden Civan önceleri emek piyasasında gündelik işçi olarak çalışmaktadır. Daha sonra Mehdi Usta'nın marangozhanesini Sabri ile devralarak kendisi bir işletme sahibi olarak piyasada yer alır. Sarhoş Mustafa ise fotoğrafçıdır.

Tarla Kuşunun Sesi hikâyesinde Çamaltı'nın devamındaki iskele sayesinde kasabanın hareketli bir ticari hayata sahne olduğu görülmektedir. Kasabanın ve etrafının başlıca iktisadi faaliyeti tarım ve hayvancılıktır. Bu ürünleri kasaba tüccarları vasıtasıyla yurt içi ve dışı piyasaya satmaktadır (Kutlu, 2017: 46). Alıntılarımız bölümde kasabanın ticari piyasası ve aktörleri anlatılmıştır:

Bir dalgakıranı ve oracıkta balıkçılıkla geçinen üç-beş hanesi vardı. Tüccar dağdan aldığı davarı, yağı, yünü burada bekletir, gelen gemi ile İstanbul'a gönderir, karşılığında yine mal alırdı. Nedir o mal: Pirinç, şeker, kahve, urgan, kumaş, kundura zincir, kösele; marangoz demirci vesair zenaat erbabının ihtiyacı olan şeyler (TKS, s. 46).

Tarla Kuşunun Sesi hikâyesinde de herhangi bir ticari ürünün birim fiyatı söylenmemiştir. Her iki hikâyede de arzın toplamı talebin toplamına eşit olduğu hissettirilmiştir. Molla Murat Çamaltı yurdunu kurmak için arazi satın alırken kullandığı sermayesini hayvancılıktan kazanmıştır. Ürettiği her birim ürünün piyasada talebi olmuş, satış gerçekleşmiştir. Talep cihetinden bakıldığında arzı satın alma gücüne sahip bir çoğunluktan bahsedebiliriz. Yani piyasa ne arz ne de talep sıkıntısı çekmektedir. Bu durumda ne arz yönünden ne de talep yönünden bir enflasyon söz konusudur. Bu da fiyat istikrarını sağlamaktadır.

3. 2. 8. Girişim

Klasik iktisatçılar riski üstlenen, üretim faktörlerini birleştiren ve yenilik imkânını araştıran girişimci ile süreç içerisinde yatırım için sadece araç sağlayan kapitalist arasındaki ayrımı yeterli bir şekilde yapmamışlar ve sonuç olarak da girişimci ile kapitalisti özdeşleştirmişlerdir. Neoklasik okulda girişimcilik, sadece

üretim faktörlerini bir araya getirme fonksiyonu ve bireyin geleceğin risklerine karşı korunması ile sınırlı kalmıştır (Er, 2013; 82).

İncelediğimiz hikâyelerde girişimci sık karşılaşılan bir örnektir.

Yoksulluk İçimizde hikâyesinde ana karakterlerden Engin şirkette önemli bir görevi ifa etmektedir. Kısa zamanda yükseleceğini öngörmektedir. Alıntıda kendisi bu durumu şöyle betimler:

-Yüzde on teklif etti. Aramızda kalacak, sakın çıt çıkarayım deme dedi. Hiç çıkarır mıyım dedim. Hele şu mektebini bitir dedi, seninle ne işler çevireceğiz. Bu şirketin istikbali bana olduğu kadar sana da bağlı oğlum dedi. (HB, s. 38)

Bu *Böyledir* hikâyesinde girişimci Rafet Efendi manifatura dükkanını genişletmek hususundaki fikirleri ile girişimciliği çağrıştıran ifadeler kullanmaktadır (Kutlu, 2011: 47).

Manifaturayı bu yana alsak diyorum. . Şu raflara... Züccaciye vitrine yakın bir tarafa naklederiz, sonracağıma... Tuhafiye için birkaç camlı dolap yaptırmalı... Marangoz hakkı'yı aramalı (BB, s. 47)

Uzun Hikâye'de üretim araçlarını temin edip gerekli emeği işe koştan ve firmayı teşekkül ettiren yegane karakter matbaacı Musa Çavuş'tur (Kutlu, 2007: 80-81). Sermaye örneğinde verdiğimiz Balkanlı Ali'nin kırtasiyeyi kitabevine çevirmesi ve Çerçi Abdullah'ın kapalı bir dükkan imar etmeğe çalışması da girişimciliğin diğer örnekleri olarak sayılabilir.

Tufandan Önce hikâyesinde ise Şemsettin Bilen ve İdris Güzel ve ailesi girişimcidir. İdris Güzel özelinde girişimciliği özetleyen bölüm aşağıda alıntılarımız gibidir:

İkincisi bunlar her yeniliğe açıktır. Yerli bildiğinden şaşmaz; anadan-atadan ne gördü ise kulpuna yapışıp gider.

Bunlar öyle değil. Mesela ne çıkmış? Buzdolabı çıkmış, çamaşır makinesi, süt sağma makinesi çıkmış, ne bileyim bir faydalı alet icat edilmiş. İlk bunlar el atar, getirir hem kullanır hem satar (TÖ, s. 34).

Hem bu baharat işi dananın kuyruğu gibi ne uzuyor ne kısalıyordu. Şemsettin'in planı önce dükkânı yıkıp yerine iki katlı bir bina yapmaktı. Yanındaki boş arsaya da geniş bir ardiye kurmalıydı. Bir köşeye nalburiye, boya, inşaat malzemesi satacak; ardiye olacak kısma da kireç, kiremit, çimento yığacaklardı. İşin önü açıktı. İnşaat sektörü hızla geliyordu (TÖ, s. 148)

Chef hikâyesinde Özgür karakteri girişimciliği temsil etmektedir. Alıntıladığımız bölümde somut bir örneği verilmektedir.

Ben o sıralar saat işindeydim. Uzakdoğu'dan bavul ile gelen elektronik saatler gümrükten usulüne uydurularak geçiyor, piyasaya kilo ile dağıtılıyordu. Artık piyasayı tanıdığım için bu işi yapanlarla irtibata geçip mal alıyor, günü birlik yakın kentlere mal taşıyordum. Yalnız çalışıyordum (C, s. 190).

Huzursuz Bacak hikâyesinde Prof. Dr. Hulusi Bey, Ömer Faruk'un arkadaşı Kemal, Yusuf ve Direk Ali adlı karakterler girişiciler olarak yer almaktadır. Özellikle Yusuf karakteri üzerinden Türkiye'deki girişimcilik anlayışına da bir eleştiri getirilmiştir:

Sustu, bana sanki küçümseyerek baktı, sanki "Aş bunları aş" dedi. Sonra yine başladı. Yetmişten fazla ülkeye ihracat yapıyorlarmış. Binlerce çalışanı varmış. Yakında Mısır ve Moldova'ya yatırım yapacakmış. İşsize iş, memlekete döviz. İşte benim söylediğim, istediğim formül bu değil miymiş? (HB, s. 95).

Bu alıntıda Ömer Faruk'un arkadaşı Kemal, 1980 sonrası Türk ekonomisinin liberal zihniyetini temsil etmektedir. Ancak Ömer Faruk bu işsize iş ve memlekete döviz kazandıran etkinliğin "sözde" bir girişimcilik olduğunu örneklerle ispatlar. Arkadaşı Kemal Gap, Levi's, Next gibi küresel firmalar için taşeron üretim yapmaktadır. Söz konusu firmalar için üretilen her bir pantolonun yaklaşık maliyeti 12 dolarken ana firma adına aynı pantolon 100 dolar fiyatla etiketlenmektedir. Böylece ABD'deki ana firma Türk emekçilerine 100 dolar değerinde 12 dolar ürettirmekte ve fark tutarı 88 doları gasp etmektedir. Dahası üretilen pantolonlar Türkiye'de de piyasaya çıktığından daha yurt dışına çıkmadan Türk işçisine ödediği 12 doları da Türk müşterisinden alıp gitmektedir. Yani söz konusu döviz memlekette bir mevsim bile kalmadan yurdu terk etmektedir (Kutlu, 2011, s. 97).

Anadolu Yakası hikâyesinde Muzo Gönül televizyon sektöründe faaliyet gösteren bir girişimcidir. Özellikle Anadolu Yakası adlı kanalı kuruluş sürecindeki çalışmaları onu hem klasik iktisadın hem de neoklasik iktisadın girişimci tanımına uyduğunu işaret etmektedir.

Nur hikâyesinde Raci Bey bir girişimcidir. Raci Bey amcasından kalan tuhafîye dükkanını devralır. Alıntıladığımız bölümde girişimcilerin sahip oldukları psikoloji ile birlikte somut bir örnek gösterilebilir.

Raci mal canlısı idi ya; işte sana mal. Zaten askerde iken plan üstüne plan yapmıştı. Parayı bulmak, parayı kullanmak, birini beş etmek, bunun yolu yordamı. İşte telaşa, tasaya lüzum kalmadı, Raci'nin önünde yürüyeceği yolun kapısı açılıverdi (N, s. 46).

Sıradışı Bir Ödül Töreni hikâyesinin girişimcisi Nezaket Albeni'dir. Nezaket Albeni belirttiğimiz gibi takı tasarım, terzilik bilgisini kullanarak ders verdiği öğrencileriyle birlikte atıl vaziyetteki tarihi bir binayı belediyeden kiralayıp ve bankadan kredi kullanmak yoluyla Albeni El Sanatları Merkezi'ni açar. Anlaşılacağı üzere hem üretim faktörlerini işe koşmuş hem de riski üstlenerek hem neoklasik iktisadın hem de klasik iktisadın girişimci tanımını hak etmiştir.

Hesap Günü hikâyesinde Bedir Bey girişimcidir. Bedir bey hem üretim faktörlerini bir araya toplamış hem de risk faktörünü öngörmüştür. Arkadaşları Ekrem ve İsa Bedir Bey'den kurdukları şirkette çalışması için ricada bulunurlar. Bedir Bey ortak olmak koşuluyla kabul eder. Aşağıdaki alıntı onun ilk girişimcilik denemesinden bir örnektir.

Bir kere işi öğreneceğim, ikincisi Avrupa'nın her ülkesinde bu pazarın babaları ile tanışacağım. Bu iş başka bir işe örnek olur (HG, s. 36)

İyiler Ölmez hikâyesinde Sabri ve Civan karakterleri girişimcidir. Öncelikle yanında çalıştıkları Mehdi Usta'nın marangozhanesini devralmışlar, akabinde devir işlemi için gereken meblağı toplamak için belediyenin açtığı bank ihalesine girip kazanmışlardır. Bu anlamda üretim faktörlerini bir araya getirmek bakımından klasik iktisat anlayışına göre girişimcidirler, değerlendirmesi yapılabiliriz.

Tarla Kuşunun Sesi hikâyesinde ise Molla Murat girişimcidir. Çamaltı beldesinde kurulacak değirmenin, bağ bahçe ve tarlalardaki işçilerin istihdamının

sağlanması, Çamaltı beldesinin kuruluşunda kullanılacak sermayenin teminini sağlayan Molla Murat olması hasebiyle klasik iktisat manasında girişimci bir tavır göstermektedir.

SONUÇ

Platon'un mağarasından çıkmak üzere yola çıkan felsefe sonuçta Kant'ın onun için çevirdiği çitin (critique) içinde ikamete mecbur edilmiştir. Daha önce felsefeye dahil olan matematik, fizik ve diğer düşünsel uğraşlar kendi disiplinine ait dilin sınırları içerisinde bir ispat veya kanıtlama arama faaliyetine dnşmştir. Felsefe, haiz olduğu bilimlerle insanı kamil yapan bütünlüğünü kaybetmiş görünmektedir.

Antik felsefenin Aristotelesçi bilimler tasnifine göre pratik felsefenin alt dalı olan iktisat, ilkelerini teorik felsefeden alma geleneğini aydınlanma çağında da srdrmştir. Ancak teorik felsefedeki paradigma değişimi iktisadı da- diğer bilimlerde olduğu gibi- nesnesiz bırakarak matematiğin kollarına teslim etmiştir. Bu haliyle iktisadi insan, dış dünyada geçimini sağlamak için üreten ve tüketen insan değil; belli fiziksel ve matematiksel formüllerin ispatlarını gerçeklemek üzere eylemek zorunda olduğu “bilimsel” olarak kanıtlanan homo-economicustur.

Hazırlık dönemlerinden doğum ve olgunlaşma dönemlerini de içine alarak tarihçesini verdiğimiz kapitalist-iktisatla ilgili olarak genel manada şunları söyleyebiliriz:

1-Temel prensiplerini Newton fiziğinden almıştır. Bu anlamda aydınlanma çağının ruhunu taşır. Newton fiziği teleolojik evren anlayışından mekanik evren anlayışına geçişi temsil eder.

2-Kapitalizm için dünya metalaşmış nesnelerin bütünüdür. Fiyatı belirlenmemiş bir nesne yoktur. Böyle bir nesnenin var olması kapitalist iktisadın var olmaması demektir. Kapitalizm tamamen (satmak üzere) retime dayalıdır. Krizler de buna dahildir. Bu yüzden “tüketim”cilik kapitalizmin motorudur. Tkettirmek medyanın grevevidir. Tüketim ile “tüketim”cilik arasındaki fark acıkınca yemek ile tıkınmak arasındaki fark gibidir.

3-Kapitalizmde birey parçalanmıştır. Ya sadece emekçidir (ekonomi politikte olduğu); ya da “faydalı “ tüketicidir (neoklasik iktisat). Doğası gereği gayesi (maddesini) idame-i hayattır. Kapitalizmin ruhuna uygun olarak üreter ve tketer. Bunu başarabildiği ölçüde diğerlerinin de menfaati olduğu üzere doğru ve ahlaklı bir

yurttaş olur. Ahlsız ve yanlış insanlar üretim özürlüleri olarak hapishaneye ya da tımarhaneye gönderilir.

4-Kapitalizmde –artık- iktisatçıların görevi piyasayı kapitalizmin daima kar etmesini sağlayacak biçimde yorumlamak, iktisadi büyüme politikalarını sosyal gerçeklikten soyutlanmış matematiksel formüllerle hesaplayarak devlete yol göstermektir. Bu iktisat biliminin kavramları mülkiyet, emek, kâr, faiz, rant, piyasa, fiyat ve girişimcidir.

5-Kapitalizmin yoldaşları ulus devlet, milliyetçilik ve emperyalizmdir.

6-Kapitalizmin küreselleşme evresindeki emperyalist tavır Afrika’da ve Orta doğu’da siyasi olarak istikrarsız bir yapı yaratmıştır. 21. yy boyunca iç savaş yaşayan ülkelerin tamamı kapitalizmin bu evresindeki paylaşımların yarattığı kaostan doğmuştur.

Mustafa Kutlu’nun hakiki iktisat olarak önerdiği kavram kanaat ekonomisidir. Kanaat ekonomisi ahlak düzeninin bir cüzüdür. Mustafa Kutlu, hikâyelerinde kapitalizme adapte olmaya çalışanlarla kanaat ekonomisine tabii olanları karşılıklı mevzilerde konumlandırarak okuyucuyu kanaat ekonomisi hakkında bir duyarlık vermektedir. Söz konusu kavramlar, hikâyelerdeki işlenişleri bakımından incelendiklerinde aşağıdaki verilere ulaşılmaktadır:

İncelediğimiz hikâyeler bağlamında Mustafa Kutlu’nun mülkiyet kavramına şartlı bir onay verdiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kutlu insanların ihtiyaçlarını karşılayacakları kadar mülk sahibi olabilmelerini istemektedir. Bu mülkiyet kişilerin emeklerinin bir ürünü olmak durumundadır. Ancak bu mülkiyet insanların kendi varoluşlarını mülkiyet üzerinden tanımlamalarına sebep olmamalıdır. Bu yüzden incelediğimiz hikâyelerin tamamında kendini mülk üzerinden tanımlayan karakterlerin tamamı hikâyelerin sonunda bedbaht vaziyettedir.

Mustafa Kutlu mülkiyet kavramına şartlı müsamaha gösterirken müsamaha göstereceği miktarı da miras kavramı üzerinden anlatmaktadır. Hikâyelerde kendine miras kalan kahramanlar mirası kullanmak yerine kendi emekleriyle geçimlerini sağlamaktadır. Bu bilgiden hareketle sahip olunabilecek mülk miktarı kişinin ömrüyle birlikte son bulacak kadar olmalıdır. Mülkiyet kavramı karşısında tavrını en açık biçimde ifade ettiği hikâyeye *Tarla Kuşu’nun Sesi* hikâyesidir. Bu hikâyede

mülkiyet insanın emanetçisi olduğu ve cümle canlı ile paylaştığı meta olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla “emanet” miras bırakılamaz, ancak emanetçi olduğun bilinci miras bırakılabilir. Bu da emaneti tevdi edeni sürekli hatırlamak mecburiyeti verir. Hikâyelerde bu hatırlayışa sahip olan kahramanlar ve kendine yetecek kadar mülk sahibi olan kahramanlar huzurludur.

İncelediğimiz hikâyelerde emek kavramı emekçilerin mahiyetleri ve emek hasılasına tavırla iç içe işlemiştir. Buna göre emeğini kendi varoluşuna delil olacak mülkü kazanmak üzere sarf edenler daima emek sömürüsüne maruz kalmıştır. Bu hikâyelerdeki kahramanlar çoğunlukla beyaz yakalıdır veya girişimcidir. Yani kentsoyludur. Ancak emeğini kendi ihtiyaçlarını temin yolu olarak gören kahramanlar ise daima olumlanmış, takdir edilmiştir. Bunlar genelde kasabada yaşayan ve küçük atölyelerde usta-çırak ilişkisi içinde eğitilmiş emekçilerdir. Emekleri sömürülmemiştir.

İncelediğimiz hikâyelerde Mustafa Kutlu’nun rant kavramına karşı tutumunun olumsuz olduğunu görüyoruz. Buna göre rant kişinin mülkün doğal özelliklerini gasp etmesi söz konusu olduğundan meşru değildir. Örneklediğimiz hikâyelerde ise ranttan elde edilen gelir mutlaka başka bir iş için sermaye olarak kullanılarak emeğe ulanmıştır. Böylelikle emeksiz kira gelirinin emek-lenmesi amaçlanmıştır.

Mustafa Kutlu hikâyelerinde mülkiyeti kişinin ihtiyaçları ile mülkün süresini de mülke emanetçilik eden kişinin ömrü ile sınırlamaktadır. Bu anlamda ihtiyacı temin edecek miktarda kârı tabii görmektedir. Ancak ihtiyaçtan fazla mülkiyete sebebiyet verecek kârı reddetmekte, bunun peşinde koşan kahramanları da olumsuzlamaktadır. Bu kavramın geçtiği hikâyelerin tamamında gayesi mülk edinme olan kâr getiren işler mutsuzluk ya da bela getirmiştir.

İncelediğimiz hikâyelerde sermaye kavramı mirasın yeniden yapılandırılması şeklinde işlenmiştir. Kahramanlar miras kalan işletmeyi ya da mülkiyeti kendi emeklerini de ekleyerek sermaye yapmışlardır. Mülkiyet ve emek kavramlarında olduğu gibi sermayenin gayesi kahramanın olumlanması ya da olumsuzlanması için temel ilkedir.

İncelediğimiz hikâyelerde kahramanın mülk edinmede gayesi ne olursa olsun hiçbir faizden bir gelir elde etmemiştir. Örneklerden *Chef* hikâyesinde tanımı verilmiştir. *Bu Böyledir* hikâyesinde ise sadece kahramanın iç sesi ile sınırlıdır, vaki olmamıştır. *Sıradışı Bir Ödül Töreninde* ise çekilen kredinin faizi tahakkuk etmeden kredi ödendiğinden faize para ödenmemiştir.

İncelediğimiz hikâyelerde piyasa kavramı arz ve talep niyetleri üzerinden ve piyasa aktörlerinin sayıp dökülmesi üzerinden işlenmiştir. İhtiyacından fazla mülk edinmek niyetiyle arzda bulunan kahramanlar değişen taleplere ya yetişememekte ya da talep yaratmak adına sömürüye başvurmaktadır. Bu durumu Mustafa Kutlu'nun Türkiye'nin serbest piyasa serüvenine doğrudan bir eleştirisi olarak da görebiliriz.

Piyasa aktörleri, Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinin kadim mekanı olan taşranın kendi kendine yeten esnaflarından ibarettir. Taşranın kendi kendine yeten iktisadi hayatı kanaat ekonomisinin ticaret anlayışının da bir temsilidir.

İncelediğimiz hikâyelerdeki girişimci karakterlerin akıbetleri de diğer kavramları incelerken gördüğümüz gibi mülke ve emeğe tavırlarıyla ilgili olarak olumlu ya da olumsuz biçimde sonuçlanmaktadır. Gayesi ihtiyacından fazla mülk sahibi olmak olan girişimcilerin ekserisi amacına ulaşamamaktadır.

Kanaat ekonomisi teorisi ibaresi kavramsal kategorileri bakımından bazı zorluklar içermektedir. Felsefenin metafizikten arındırılması sürecinde bahsettiğimiz gibi ahlaki bir erdem olarak kanaat ve ekonomi pratik felsefenin konusu iken teori ise metafiziği de içinde barındıran nazariyattır. Belirttiğimiz üzere felsefeyi metin üzerinden yürütülen bir düşünsel uğraşa indirgeyip bilgiyi teorik ve pratik olarak ayıran filozof Aristoteles'tir. İslam Meşşai geleneği dahi bu anlayışı devam ettirmiştir. Ancak felsefeyi metin üzerinden yürütülen bir düşünsel uğraşa indirgeyen anlayışı aşarak yeni bir anlayış kuran ekoller de var olmuştur. Özellikle Mursiye'li Muhyiddin İbn Arabi ve Sadreddin Konevi bu çıkırın başlarıdır. Bu alimler bilginin teorik ve pratik ayrımlarını kaldırdıkları gibi felsefi bilgiyi hikmet kavramı ile aşmışlardır. Bu anlamda kanaat ekonomisi teorisi ibaresi, bilgisi teorik ve pratik olarak bölünmüş Aristoteles'in felsefi dünyasında yaşayan beşer için söylenebilir.

Günümüzde bu bölünmüşlüğü aşan yeni fikriyat Yalçın Koç tarafından Anadolu mayasının özünü taşıyan Türk musikisinden hareketle inşa edilen suret

nazariyatıdır. Anadolu mayası Hoca Ahmet Yesevi'nin açtığı tasavvuf çığırının Anadolu'daki ürünüdür. Bu bağlamda Mustafa Kutlu ve Yalçın Koç öz olarak aynı zemine aittir. Yalçın Koç öncelikle Grek-Latin- Kilise diyarında yapıldığı biçimiyle felsefe uğraşının nazariyat yönünden eksik ya da arızalı olduğunu belirtir. Söz konusu diyarda felsefenin merkezine konulan cevher fiilleriyle karıştırılmakta ve cevherin mahiyeti adeta cevheri de yeniden yaratacak biçimde cevher-ötesi olarak tanımlanmaktadır. Suret nazariyatı bölümünde belirttiğimiz üzere cevher olarak psukhe suret rapteder. Rabtedili suret, thegraphia makinesi vasıtasıyla tab/darb esasında nisbetli birlik/çokluk teşkil ederek tasvirlenir. Grek-Latin-Kilise diyarı söz konusu nisbeti cevher olan psukhenin zatı olarak kabul ederek cevher hakkında hüküm verir. Cevherin fiilleriyle karışmasından kastettiğimiz esasen budur. Söz konusu hükümlere temel olarak matematiğin seçilmesinde tab'i sayıların ve uzamlıların matematiğin nesnesi olması etkindir. Söz konusu diyarda Platon'la başlayan diyalektik anlayışın zeminindeki matematik bu esastadır. Cevher hakkında nazariyatın sınırını aşacak biçimde hüküm vermek cevherin doğası hakkında hatalı ve eksik hüküm vermeği beraberinde getirmektedir. Söz konusu hataya Batı demokrasisinin doğuştan gelen kişi hak ve hürriyetleri kavramını örnek gösterebiliriz. Söz konusu haklardan biri mülkiyet hakkıdır. Mülkiyet bahsinde belirttiğimiz üzere söz konusu hak Locke tarafından ve sosyalist geleneğin de tasdikiyle doğal bir hak olarak rasyonel betimlenmiştir. Nazariyatın sınırı dünyaya henüz gelen bebeğin yani aşkının sahnesi olarak müteşekkil psukhe suretidir. Yetişkinin sahnesi ise düşkünün sahnesi olarak suretsiz kavram ve suretsiz yüklem esasında önermedir. Bu anlamda Locke'un iddia ettiği gibi (düşkün) beşerin emeğiyle şekillendirdiği dış dünyada bir nesnenin onun bilincinin yansıması olduğu iddiası temelsizdir. Bu iddiaya binaen emeğinin/bilincinin şekillendirdiğinin onun doğ'al dünyasının yansıması olması bağlamında mülkiyetinin doğal gerekçesi olması iddiası da temelsizdir. Locke ve diğer aydınlanmacıların kilise söylemindeki Tanrı kelimesi yerine beşer ifadesini koymakla yeni bir söylem geliştirdikleri iddiasında oldukları iddia edilmektedir. Bu bağlamda Locke'un mülkiyet anlayışı için söylediklerimizi kilise ve feodal ortaçağ zihniyeti hakkında da genelleştirebiliriz. Bu meyanda, ele aldığımız iktisadi kavramların genel çerçevesinin mülkiyet olduğunu belirtmeliyiz. Rant, kar, faiz, sermaye ve emek mülkiyet kavramı ile iltisaklıdır. Zira söz konusu kavramlar ancak mülkiyet söz konusu olduğunda zahirdir. İşçi emeğine

maliktir, rant mülkün; faiz sermayenin kirasıdır. Bu anlamda mülkiyetin doğal bir hak oluşunun temelsiz oluşu söz konusu kavramları da yeniden düşünmeyi gerektirir.

Kapitalist iktisadın teorisyenlerinden Adam Smith'in piyasaya hakim olan ve piyasayı düzene sokan görünmez el fikri de nazariyatın hududunu aşan bir ifade olarak temelsizdir. Suret nazariyatı itibariyle, suret rabteden cevher hakkında surete nisbeten hüküm vermek mesel esaslı masal üretmek yani mitoloji üretmektir. Aynı eleştiriyi tarihi bir sınıf çatışması olarak gören Marx hakkında da yapabiliriz. Her iki ideoloji de cevherin rabettiği surete nisbeten suret rabteden cevher hakkında hüküm vermektedir. Üstelik her iki ideoloji düşkünün sahnesinde suretsiz isim ve süretsiz yüklem esasında söylem üretmektedir.

Anadolu mayası nazariyatın hududunu gönül ile aşar. Anadolu mayasında insanın doğuş esası kelamdır. İnsanın doğası hakkında konuşmak Anadolu mayasında sözün kelama teması kadar mümkündür. Kelam söz kalıbına girmez. Anadolu mayasında birlik kelimadan doğarak cümle canlıyla bir ve kardeş olmanın idrakine gönülle varmak ve gönülde varmaktır.

İncelediğimiz hikâyeleri kapitalizmin insanı özüne yabancılaştırması bağlamında incelemiştik. Anadolu mayası bağlamında kelamla bağını koparmayanlar ve koparanların akıbeti cihetinden de değerlendirebiliriz. Bu bağlamda *Yokuşa Akan Sular* hikâyesinde Siirtli Seydali maya ile bağını koparmayan karakterdir. Rızkını ve hakkını kelama sadık kalarak arar. Bican ise kapitalizmin emek sömürüsüne sosyalist ideolojinin usulü ile çözüm ararken hayatını kaybeder. Bu meyanda mayayı unutanların cezalandırıldığı gibi bir fikri savunmadığımızı belirtelim. *Yoksulluk İçimizde* hikâyesinde Süheyla ve Engin kelamla bağlarını yeniden tesis ederek kapitalizmin kayıtlarından kurtularak gönül sahibi olan karakterlerdir. *Ya Tahammül Ya Sefer* hikâyesinde “dava delisi” Kerim karakteri ve İlhan maya ile irtibatını koparmayan karakterlerdir. Bu Böyledir hikâyesinde Yorgancı Hafız Yaşar kelama uygun olarak hayatını kanaat içinde yaşayan bir karakter olarak Anadolu mayasının temsilidir, diyebiliriz. Rençber iken halife tayin edilen bir şeyhin hikâyesi olan *Sır* Anadolu mayasının en somut örneğidir. *Uzun Hikâye* eserinde kasabaya hakim olan yardımlaşma ve uhuvvet mayanın tezahürüdür, diyebiliriz. *Beyhude Ömrüm* hikâyesinde Yadigar gayesi bakımından kelamla irtibatını kesmediğini anlatır. Hikâyedeki Deli Derviş terk-i dünya edip kendini aramaya köye gelmiştir. Kelama

gönülden bağlanmak, hizmetle bağlanmak gayesindedir. Anadolu'nun mayalıdır. *Mavi Kuş* hikâyesinde Hacı Hadi kelama sadık bir yaşam sürer. Kutlu bu hikâyesinde Lokantalı ayna bahsiyle zahirin ardını göremeyenleri zahir ehli olarak niteler. Ona göre gönlün aynasını bilmeyen hiç bir şey bilmiyordur. *Tufandan Önce* hikâyesinde Şemseddin Bilen karakteri belediye başkanlığını makam için değil de halka hizmet hakka hizmet düsturuna göre ifa etmektedir. Bu anlamda çevresine hak gözeten ve eşitçe bakmaktadır. Bu anlamda Anadolu mayasının cümle canlının birliği ve kardeşliği düsturuna uygun davrandığını söyleyebiliriz. *Rüzgarlı Pazar* hikâyesinde Anadolu'nun mayalıdır Duran'dır. Duran melekleri görmektedir. Duası kabul olmaktadır ve bir kez Hızır'ı görmüştür. Kelama bağındaki sadakat ona keramet ölçüsünde nimetler bahşetmektedir. *Kapıları Açmak* hikâyesinde Mahir Hoca tövbe edip kasabaya dönen Zehra'ya sahip çıkmak yoluyla mayanın tecellisine vasıta olmuştur. Zira gönül Anadolu mayasında çalabın tahtı olarak çalapla kul arasındadır. Bu anlamda beyanı ayan kabul edip ötesini gönüle havale etmek mayadandır. *Huzursuz Bacak* hikâyesinde Ömer Faruk mayadan doğan bir iktisadın imkânını aramaktadır. *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı* hikâyesinde Anadolu mayasını temsil eden karakter dedesi Tahir Bey'dir. Musikişinas kanaat ehli olarak yaşayan biridir. *Sıradışı Bir Ödül Töreni* adlı hikâyede Nezaket'in anası kelama sadık bir hayat yaşayan züht sahibi bir kadın olarak kızını da bu zihniyette yetiştirmiştir. Ayrıca kumaşın üretim bilgisini satmayarak çirak olmak kaydıyla gönüllüce öğreteceklerini belirten kumaş ustası kadınlar da mayanın diğer temsilileridir. *Nur* hikâyesi Nur karakterinin kelama ulaşma yolculuğunu anlatır. Sonunda kelama ulaşmak adına canından bile vaz geçerek bedeninin kaydından kurtulmuştur. Bu anlamda Nur Anadolu mayasında kelimadan doğuşun somut örneğidir. *İyiler Ölmez* hikâyesinde dört karakter birbirine musiki ile bağlanmış ve iyilik yolunda bir araya gelerek hizmeti düstur edinmişlerdir. Bu anlamda mayanın cümle canlıyı bir gören görüşü bu hikâyede karakterlerin bir araya geliş gayelerine ruhunu veren ideal olarak temsil edilmektedir, diyebiliriz. *Tarla Kuşunun Sesi* hikâyesinde ise Anadolu mayasının cümle canlının birliği ve kardeşliği ideali bizzat baş karakter Molla Murat'ın ağzından söze dökülür. Molla Murat'ın Çamaltı beldesini kurarken sergilediği davranış cümle canlının birliğine dayanan şehrin imarının da ipuçlarını vermektedir. Bu anlamda söz konusu hikâye Anadolu mayasının en geniş biçimde tezahür ettiği hikâyedir, diyebiliriz.

Ezcümle Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde Yalçın Koç'un Anadolu mayası terkihiyle ifade ettiğı düsturu temsil eden karakterler mevcuttur. Bu anlamda Yalçın Koç ve Mustafa Kutlu'nun düşünsel zeminlerinin bir olduğunu söyleyebiliriz. Tekraren belirtirsek Anadolu mayasında insan kelamı gönüle mahsus aşk ile tasdik ederek birlik yolunda yürür. Anadolunun mayalıları bu tasdiki nay ve kudüm birliğinde nağmeye döker, şiire dökerler.

TABLÖLAR

Tablo. 1. NAZARİYAT

PSUKHENİN SURET RABTEDEN CEVHERİ (PSUKHE) SURETLİ İSİM OLARAK TEŞKİL EDEN BASİT MANZARANIN THEGRAPHİA MAKİNESİ ESASINDA İŞLEYİŞİ VASİTASIYLA SURETLİ SES DOĞ(UR)UŞU (THEGONİA).

PSUKHENİN BİR SAHNEDE SURETLİ İSİM ESASINDA AÇILIŞI/KAPANIŞI (EKSODUS/EİSODOS)

PSUKHE’NİN RABT ETTİĞİ SURETLİ SES (UZAM)/ (ÂN)							
BAS İT MANZARA (Bir’ lik)	AB ÜVE TASVİ Rİ ir’in Çok’ a tahvili	D ARB Ç ok’un M	BASİT MANZARA MÜTE ŞEKKİL HÜVE (Bir’lik)	TA B EN E TASVİRİ Bir’ in Çok’ a tahvili	ARB ok’un anazara esasınd	BASİT MANZARA MÜTE ŞEKKİL ENE (Bir’lik) SURET Lİ İSİM SURET Lİ VASİF	TAB ENTE TASVİRİ Bir’in Çok’a tahvili SURETLİ İSİM
SUR ETLİ İSİM	URET	anazara esasında	SURE TLİ İSİM	SU RETLİ İSİM	anazara esasınd		

SUR ETLİ VASIF	Lİ İSİM	bir'lenmes i	SURE TLİ VASIF		a bir'len mesi		
SUR ETSİZ FİİL	URET Lİ VASIF (Nitelik)		SURE TSİZ FİİL	SU RETLİ VASIF (Nit elik)		SURET SİZ FİİL	SURETLİ VASIF Nitelik
	URETS İZ FİİL			SU RETSİZ FİİL			SURETSİZ FİİL
	K: İdrak			K: İdrak			K: İdrak
K: MUHAYYİLE							

PSU

KHE

HAFI

ZA

Suretl

i Sesin
Sükutu:
aklediş

MUH

AYYİLE

İDRA

K

Tablo. 2. SURET NAZARİYATI

AHENG- AHENGİN YERİ-AHENG SEYRİNİN YERİ

KUDÜM: ZAMAN ESASINDA PERDE AÇAN /KAPATAN KUVVET: NABZA (USUL)-AHENGİN YERİ								
EKSODUS İLE ÇIKAN SURETLİ SES			EİSODOS İLE CEVHERE GİREN SURETLİ SES			(YENİDEN) EKSODUS İLE ÇIKAN SURETLİ SES		
AHENG			AHENG			AHENG		
B	B		B	B	B	B		BM
M	M	M	M	M	M	M	M	M. Ene
			M	M	M	M	M	
M	M	. Ene	. Psukhe	. Hüve	. Ene	.	.	
. Psukhe	. Hüve					sukhe	üve	

KAYNAKÇA

İncelenen Eserler

- Kutlu, M. (2019). *Yokuşa Akan Sular*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2020). *Yoksulluk İçimizde*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2011). *Ya Tahammül Ya Sefer*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2011). *Bu Böyledir* . İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2011). *Sır*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2007). *Uzun Hikâye*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2019). *Beyhude Ömrüm* . İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2011). *Mavi kuş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. *Tufandan Önce* . İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2016). *Rüzgarlı Pazar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2009). *Chef* . İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. *Kapıları açmak*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2011). *Huzursuz Bacak*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2019). *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı* . İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2017). *Anadolu Yakası* . İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2018). *Sıradışı Bir Ödül Töreni*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2014). *Nur*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2015). *Hesap Günü*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2017). *İyiler Ölmez*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2017). *Tarla Kuşunun Sesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2018). *Sevincini bulmak*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Kitap

Altuğ, T. (2006). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.

Anar, İ. O. (2014). *Galiz Kahraman*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Baloğlu, F. (2010). İktisatSosyolojisi. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat_ue/iktisatsos.pdf.

Boz, Ç., Öğüt, K., Bozkurt, A. d. (Ed.). (2017). *İktisat ve Diğer Bilimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. (1995). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Cevizci, A. (2014). *Platon*. İstanbul: Say Yayınları.

Çitil, A. A. (2012). *Matematik ve Metafizik*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Dinler, Z. (2000). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Dowd, D. (2013). *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı*. İstanbul: Yordam Kitap.

Duralı, Ş. T. (2017). *Aklın Anatomisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Fazlıoğlu, İ. (2016). *Fuzuli Ne Demek İstedi?*. İstanbul: Papersense Yayınları.

Fulbert, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap.

(Hahnel, R. (2002). *Siyasal İktisadın ABC'si*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hançerlioğlu, O. (1993). *Ekonomi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çağı Avrupa 1789-1848*. Ankara: Dost Kitabevi.

<https://sarkac.org/2018/01/neptunun-matematikle-kesfi/>

<https://sozluk.gov.tr/>

İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye. Cilt. I.* İstanbul: TİB Kültür Yayınları.

İzutsu, T. (2005). *İbn Arabi'nin Füsüs'undaki Anahtar-kavramlar*(Çev. A. Y. Özemre). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kınalızade Ali Çelebi. (2020). *Ahlak-ı Alai.* İstanbul: Fecr Yayınları.

Koç, Y. (1983). *Determinizm ve Mekan.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Koç, Y. (2008). *Theologianın Esasları.* Ankara: Cedit Neşriyat.

Koç, Y. (2009). *Theographianın Esasları.* Ankara: Cedit Neşriyat.

Koç, Y. (2010). *Thegonianın Esasları.* Ankara: Cedit Neşriyat.

Koç, Y. (2011) *Nazari Musikinin esasları.* Ankara: Cedit Neşriyat.

Koç, Y. (2011). *Anadolu Mayası.* Ankara: Cedit Neşriyat.

Kuran-ı Kerim. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zariyat-suresi-51/ayet-52/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>

Kuşeyri . (2013). *er-Risaletül Kuşeyriyye.* (Çev. M. Coşkun). İstanbul: İlk Harf Yayınevi.

Kutlu, M. (2014). *Vatan Yahut İnternet.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2019). *Kalbin Sesi.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Marx, K. (2011). *Kapital. C. I* (3. baskı). (Çev. M. Selik, N. Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.

Ricardo, D. (2008). *Siyasal İktisadın Ve Vergilendirmenin İlkeleri.* (Çev. B. Zeren). İstanbul: TİB Kültür Yayınları.

Sezer, M. M. (2018). *İsaac Newton.* İstanbul: Parola Yayıncılık.

Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği.* (, Çev. H. Derin). İstanbul: TİB Kültür Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Tiryaki, K. B. & Sunar, L. (2016). *Kavram Geliştirme*. Ankara: İlem Kitaplığı.

Topçu, N. (2018). *Ahlak Nizamı*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tosun, N. (2004). Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu. Ankara: Dergah Yayınları.

Türker, Ö. (2019). *Varlık Nedir?*. İstanbul: Ketebe Yayıncılık.

Türker, Ö. (Ed.) (2016). *Ahlakın Temeli*. İstanbul: İlem Kitaplığı.

Makale

ALİY, A. (2005). ARTHUR SCHOPENHAUER: DİN FELSEFESİ Mİ?. Adana. Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 49-62.

AYDIN, M. (2013). John Stuart Mill'in Faydacı Ahlâkı. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 28, 143-167.

Bayraktar, B. & Eliuz Ülkü. (2016). Değilleme Kurgusu Böyledir Öyküsünde Labirentleşen Lunapark. Samsun. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 44, 58-65.

BEŞENK, G. (2013). MUSTAFA KUTLU'NUN 'BEYHUDE ÖMRÜM' ADLI ESERİNDE "TOPRAK İMGESİ". *Fraktal*, 1, 15-20.

Bilir, H. (2018). Alfred Marshall: 'Kanlı-Canlı' İnsan Anlayışı. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3, 991-1006.

Ciavatta, D. (2016). Mutlak Özgürlük Olayı: Hegel'in Fransız Devrimi ve Cumhuriyet Takvimi. *Doğu-Batı*, 78, 137-171.

COŞKUN, S. (2010). Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi. Ankara. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2, 364-409.

Çağrııcı, M. (2201) "Kanaat", TDV *İslam Ansiklopedisi*, (XXIV): 289-290, İstanbul.

Demirel, İ. (2011). Nurettin Topçu'nun Düşünce Dünyasında Felsefe-Milliyetçilik Geçişmeleri Ve Millet, Yurt, Din Sferleri. Bursa. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 1-22.

Demirgöl, B. & Türkay, H. (2017). Tarihsel Süreç İçerisinde Faiz Olgusunun Kuramsal Açıdan Gelişimi. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (2), 131-160.

Demiryürek, M. (2019). “Sevincini Bulmak”Üzerine. İstanbul. *Türk Edebiyatı*, 554, 67-70.

DÜNDAR, Y. & ÜNLÜÖNEN, K. (2019). Neo-Kolonyalizm Aracı Olarak Kitle Turizminin Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Ankara. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3, 2066-2107.

ER, H. P. (2013). Girişimcilik ve Yenilikçilik Kavramlarının İktisadi Düşüncedeki Yeri: Joseph A. Schumpeter. Konya. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 75-85.

Eren, G. (2015). Tarımsal Kapitalizm: Fizyokrasi. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 6-23

GÖRGÜLÜ, T. (2016). Apartman Tipolojisinde Geçmişten Bugüne; Kira Apartmanından “Rezidans’a” Geçiş. Ankara. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 14, 165-179.

GÜNEŞ, M. (2014). Beyhude Ömrüm Hikâyesinde Kahramanın Suyun Ardındaki Yolculuğu. Ankara. *Erdem*, 67, 47-61.

Güriz, A. & Ersöz G. (1968). Avrupada Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25, 237-271.

Hakan DEĞİRMENCİ, H. (2020). Mustafa Kutlu'nun “Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı” Hikâyesinde Mekânın Poetiği. Ankara. *ULUSLARARASI BEŞERİ BİLİMLER VE EĞİTİM DERGİSİ (IJHE)*, 14, 731-749.

Uludağ, S. (2008). “er-Risale”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (XXXV): 122-123, İstanbul.

İnan, Ruhi (2013). “Bu Böyledir” Üzerinden “Kapalı Çarşısı” Okumak Ya Da Sen Bana “Kapalı Çarşı” Ben Sana “Bu Böyledir” . Ankara. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 13, 1079-1085.

Kaymak, M. (2005). Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith Ve Fizyokrazi. *Ekonomik Yaklaşım*, 54, 1-25.

Mantu, U. Hesap Günü. Ankara. *Türk Dili Dergisi*, 769, 111-112.

Mustafa DERE, M. (2016). Mustafa Kutlu’nun Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı Hikâyesi Üzerine Bir İçerik İncelemesi. Ankara. *Dede Korkut*, 10, 14-28.

Mustafa Tatçı, Yûnus Emre Şerhleri, Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, (İstanbul. *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları*, 2010), s. 120-127.

Sayın, E. (2013). Tasavvufta Gül. Isparta. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 75-84.

TAŞ, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. Ankara. *Akademik Hassasiyetler*, 5, 163-175.

Tonga, N. (2010). Ortadaki Adamdan Tahir Sami Beyin Özel Hayatına Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinin Kronolojik Tahlili. İstanbul. *Fayrap*, 25, 6-9.

Uludağ, S. (2008). “Rü’yet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. 310-311.

YİĞİT, F. (2019). Ayna Sembolü Çerçevesinde Metafiziksel Anlatımlar: İbnü’l-Arabî Örneği. Denizli. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 248-266.

Tez

Acar, G. T. (2014). *Hat Sanatında Zerendud Levhalar*. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, İstanbul

Akyurt, Y. A. (2020). *İktisat Teorisi Çerçevesinde Emek Piyasası Ve İşsizlik: Oyun Teorisindeki Karşılıkları*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Yüksek Lisans Programı, İstanbul

ALEV, K. (2013). *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Dünya Algısı*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul

ASLAN, H. N. (2020). *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Tasavvuf*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul

AYDIN, H. G. (2015). *Nurettin Topçu Düşüncesinin Mustafa Kutlu Hikâyelerindeki Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul

Bilir, H. (2017). *Nöroiktisat: Neoklasik İktisadın Yenilenen Yüzü mü, Eleştirel Bir Yaklaşım mı?*. Doktora Tezi. Gazi üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara

Işık, A. K. (2013). *Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Modern Kentli İnsanın Bunalımı*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul

KAYA, S. (2019). *Mustafa Kutlu'nun Chef Adlı Öyküsünde Kadın İmgeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı, Mersin

Kılıç, O. (2019). *Ücretli Emek Sermaye İlişkisinde Emek Gücünün Niteliği*. Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bilim Dalı, Bolu

Kırcalı, A. (2019). *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Tasavvufî Temalar*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum

Koşan, H. (2013). *Doğu Batı Medeniyetleri Arasında Mustafa Kutlu'nun Öykücülüğü*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Malatya

Sezgül, İ. (2007). *Fizik ve Fizikötesi: Klasik ve Modern Fizik'teki Gelişmeler Bağlamında Tanrı Anlayışı*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı, Konya

ŞEN, A. (2016). *Mustafa Kutlu'nun Sinemaya Uyarlanmış Eserleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul

Temür, E. (2014). *Mustafa Kutlu'da Ekonomi ve Siyaset*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul

Yılmaz, H. (2013). *Mustafa Kutlu'nun Modern Türk Hikâyesine Getirdikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul